

Värmlands läns kruk- och kakelugnsmakare.

I Värmlands län har kruk- och kakelugnsmakarverksamheterna på många orter varit vanligt förekommande, och bedrevs även mycket tidigt på vissa orter.

I Karlstad har det till exempel gått att se en krukmakare (Pottemakare) i stadens mantalslängd så tidigt som under 1640-talet och något årtionde senare kom där att finnas ytterligare en. Vid arkeologiska utgrävningar i staden har det bland annat påträffats en skål med två handtag, vilken hade årtalet 1667 dekorerat i botten, och som gissningsvis var tillverkad av någon av dessa krukmakare.

Omkring tvåhundra år senare, strax efter skråväsendets upphörande, påbörjades en livlig kruk- och kakelugnsmakarverksamhet i Arvika landsförsamling, och då speciellt i Långvak, vilken kom att pågå fram till en bra bit in på 1900-talet, då den övergick till ett förnämligt konsthantverk.

När det gäller kakeltillverkning har fabriksmässig sådan i större skala bedrivits i Arvika, Filipstad, Skattkärr och i Karlstad, där det fanns två fabriker. Även i Kristinehamn och i Sunne har det bedrivits fabrikation av kakel till kakelugnar, dock inte i lika stor skala som i de tidigare nämnda orterna. Dessutom har hantverksmässig tillverkning skett på ett flertal orter i Värmlands län, bland annat i Östra Ämtervik, Ransäter, Krakerud i Nyeds socken samt i Holmedals socken.

Här följer så något allmänt om kruk- och kakelugnsmakare:

Kakelugnsmakaryrket har ju också bedrivits genom uppsättning samt reparationer av kakelugnar vid ett flertal orter i länet.

Benämningarna kruk- och kakelugnsmakare berättar inte något direkt om vad som tillverkades vid hantverkarens verkstad. Under 1700-talet användes mestadels titeln kruk- och kakelugnsmakare medan det under 1800-talet blev mer vanligt att kalla hantverkaren för kakelugnsmakare. Detta oberoende om det bara tillverkades krukor och annat hushållsgods i verkstaden eller enbart kakel. I det flesta fall framställdes nog båda produkterna hos de enskilda hantverkarna. Möjligtvis är det därför som de olika yrkesbenämningarna har använts om samma person vid olika tillfällen. Detsamma har även blivit gjort i denna dokumentation. I slutet av 1800-talet tillkom så den yrkesgrupp som enbart sysslade med uppsättning av i många fall fabriksstillverkade kakelugnar. Dessa benämndes även de som kakelugnsmakare.

Denna dokumentation, som i huvudsak tillkommit genom uppgifter i mantalslängd, kyrkoarkiv och Kommerskollegiums fabriksberättelser har till stor del begränsat sig till 1800-talet beroende på att det är under detta århundrade som arkiven varit mest lättillgängliga och hantverksproduktionen som störst.

Dokumentation är långt ifrån en fullständig redogörelse över de kruk- och kakelugnsmakare som varit verksamma i länet. De adresser, som till exempel hus-/tomtnummer eller gårdsnamn, vilka förekommer i texten är sådana där personerna var mantalsskrivna eller kyrkobokförda och i de flesta fall bosatta. Även om verkstäderna huvudsakligen var placerade i anslutning till bostäderna, så kan det finnas enstaka fall där de hade blivit uppbyggda på annan plats.

De årtal som finns angivna i texten angående när personer har flyttat är uppgifter som hämtats från kyrkoarkiven, men troligtvis kunde det ibland dröja både ett eller flera år innan en flytt blev införd i längderna. Även födelsedatum kan i vissa fall vara osäkra. Där det varit möjligt att hitta uppgifter i födelseboken och dessa uppgifter inte stämmer mot de som finns angivna i husförhörslängderna, så har födelsebokens födelsedatum använts.

Kristinehamn.

Till denna dokumentation över Kristinehamns kruk- och kakelugnsmakare har uppgifterna i första hand hämtats från husförhørs- och mantalslängder, men till viss del även från Ellen Raphaels artikel "Kakelugnsmakare och krukmakare i Sverige från cirka 1700 till 1846" samt från tidningsnotiser och – annonser.

Dessutom har en del upplysningar om några av stadens kakelugnsmakare gått att återfinna i Gustaf Peterssens bok "Kristinehamns fabriks- och hantverksförenings 75-årsjubileumsskrift" från 1922.

Förmodligen har det funnits krukmakare verksamma i staden redan under 1600-talet, men det är först från 1720-talet som det har gått att träffa på någon sådan hantverkare i mantalslängderna, och det genom änkan efter en krukmakare Pär Hansson. Till stor del beror detta på att det tidigare inte angavs några yrkesbenämningar i dessa handlingar utan enbart namn.

Krukmakaren **Nils Bergman** har i varje fall gått att se där från 1729 och ungefär tio år framåt. Eftersom han enligt Kristinehamns församlings vigselbok ingick i äktenskap den 28 oktober 1729 går det nog att spekulera i att han var född vid 1700-talets början.

Möjligen vistades han under 1730-talet tidvis i Norge, en anteckning i husförhörslängden ger i varje fall anledning att misstänka detta.

I husförhörslängden som avser en period under 1740-talet antecknas Bergmans hustru som änka, och där finns även året 1742 inskrivet. Möjligtvis är detta krukmakare Bergmans dödsår.

Under några år vid 1730-talets mitt antecknades även en krukmakare Sven Ödbom i stadens mantalslängd. Tyvärr har det inte gått att få fram några mer uppgifter om denne person.

Zachris Lindroth, som skall ha blivit född 1710, blev krukmakarmästare trettio år senare i Kristinehamn och har gått att se i stadens mantalslängd från och med 1741.

I församlingens husförhörslängd fanns han vid denna tid kyrkobokförd vid 1:a kvarteret tillsammans med hustru, barn och någon gesäll.

Gesällerna var ju rätt så rastlösa, och brukade flytta vidare efter någon tid, så det blev en hel del sådana bosatta hos familjen under åren, liksom även några lärlingar.

Under perioden 1744-53 skrevs namnet som Zachris Zachrisson i mantalslängden, men därefter återfick han efternamnet Lindroth.

Zachris Lindroth avled den 29 maj 1784 i en ålder som i dödsboken uppgavs till 81 år.

Huruvida denna åldersuppgift stämmer är osäkert, men om så är fallet bör han ha blivit född år 1703.

I den efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat gården nr 85-86 samt verkstaden.

Den 18 februari 1786 fanns denna notis införd i Carlstads Weckotidningar:

"Som flere af afledne Kakelugnsmakaren Zachris Lindroths Sterbhushus Borgenärer sig hos Wällofl. Rådstufwurätten anmält, om sina Fordringars urbekommande, efter Laga kraft wundna Utslag; så kan efter wederbörlig gjord undersökning hos Enkan, ingen tillgång af Lösören til Skuldernes gäldande funnits. Fördenskull kommer Fastigheten bestående af En och En half bebygd StadsTomt, belägen på Kyrko-Gatan i andra Qwarteret under Numris 85 och 86att till den högstbjudande försäljas å Stadens Rådhus den TjuguSjunde (27:de) nästkommande Martii Christinehamn d. 1 Febr. 1786."

Enligt vad som framgår av gamla kartor borde tomten ha varit belägen ungefärligen där Brogårdshallen vid Gamla kyrkogatan 3 numera finns uppförd.

Lars Johan Warg, som enligt husförhörslängdens uppgifter skall ha blivit född år 1726, fick mästarbrev som kruk- och kakelugnsmakare i Kristinehamn år 1740 och från och med följande år förekommer han i stadens mantalslängd.

I Wargs hushåll, vilket förutom honom själv utgjordes av hustru och barn, ingick även en antal lärlingar och gesäller. Bland de sistnämnda märks Johan Christian Holmdorff och Johan Brunsell, vilka bägge senare kom att driva egna verksamheter som krukmakare i Kristinehamn.

Lars Warg fick lämna jordelivet i mars 1775, och därefter drev hans änka Greta Lundberg verksamheten vidare med hjälp av gesällen Johan Brunsell fram till 1785 då gesällen övertog rörelsen. Änkan var därefter bosatt hos Brunsell fram till sin död 1795.

Johan Brunsell skall enligt husförhörslängdens uppgifter blivit född den 25 maj 1748 i Grythyttans socken.

Lärlingstiden tillbringades under 1770-talets början hos en kakelugnsmakare i Uppsala, och när han som gesäll anlände till Lars Warg i Kristinehamn år 1778 kom han närmast från Falkenberg.

Efter Wargs död fortsatte Brunsell som gesäll hos änkan fram till att han 1785 fick möjlighet att ta över verkstaden, och då samtidigt blev mästare i Kristinehamn.

Hos kruk- och kakelugnsmakarmästare Brunsell kom det under åren att finnas en hel del lärlingar och gesäller fram till dennes frånfälle den 24 november 1816, endast en dryg månad före hustruns död.

Johan Christoffer Holmdorff föddes den 2 juli 1750 i Karlstad, men gick i kruk- och kakelugnsmakarlära hos Lars Warg i Kristinehamn under perioden 1772-74 och arbetade därefter hos denne som gesäll fram till dennes död.

Innan han erhöll mästarbrev 1777 och därmed startade egen verksamhet arbetade han också några år hos Wargs änka.

Efter att ha bildat familj arbetade Holmdorff i sin rörelse tillsammans med några lärlingar och gesäller fram till sin död den 22 februari 1796.

Anders Lilja skall enligt husförhörslängdens uppgifter blivit född 1784 i Karlstad, men ifrån 1800-talet första år fanns han dock som lärling hos Johan Brunsell i Kristinehamn.

Efter att han blivit gesäll några år senare fortsatte han att arbeta hos sin läromästare fram till omkring 1810 då han som kakelugnsmakarmästare startade egen verksamhet.

Anders Liljas tid som mästare blev dock väldigt kortvarig, för den 19 december 1813 fick han lämna jordelivet.

I efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat diverse verkstadssaker bestående av till exempel täljstenskvarn, 2 skivor (drejskivor). En blyraka samt diverse formar.

Johan Hamnlund (Hamlund) uppges i Kristinehamn församlings husförhörslängder ha blivit född den 4 oktober 1765 i Kristinehamn, men har inte gått att återfinna i denna församlings födelsebok.

I varje fall gick han i lära hos Johan Christoffer Holmdorff under perioden 1783-87 och arbetade sedan hos denne en tid som gesäll innan han som sådan fortsatte med detta i Karlstad.

Han återvände dock till Kristinehamn år 1793 och vid denna tid blev han också mästare och startade egen rörelse.

Ungefär samtidigt blev det dags att bilda familj, och i hushållet ingick även några lärlingar och gesäller, varav sonen Anders Melker kom att bli en av de sistnämnda.

Johan Hamnlund drev sin verksamhet i ungefär trettio år, men omkring 1823 lämnade han över den till sonen, och två år senare, den 25 september 1825, fick han dessutom lämna jordelivet.

Anders Melker Hamnlund kom till världen den 20 september 1796 som son till Johan Hamnlund och dennes hustru.

Lärlingstiden torde ha tillbringats vid faderns verkstad, i varje fall arbetade han som gesäll där fram till 1823 då han kunde ta över verksamheten.

Tiden som kakelugnsmakare blev dock väldigt kortvarig för Hamnlund junior, eftersom han avled redan den 15 juli 1829.

Efterföljande bouppteckning var, liksom faderns, tyvärr mycket svår att uttyda. Dock går det under rubriken "Fastigheten" med viss osäkerhet urskilja "Verkstad och brännugn med skjul". När det gäller boningshus finns där rätt så mycket antecknat, men inget som går att tyda.

Anders Melker Hamnlunds änka Cajsa Edstedt drev därefter rörelsen vidare med hjälp av lärlingar och gesäller, och omkring 1835 anlände gesällen Olof Åkermark till verkstaden.

I slutet av följande år blev det giftermål mellan änkan och gesällen, och Åkermark kunde därmed ta över verksamheten.

Olof Åkermark anges i husförhörslängden ha blivit född den 3 juni 1798 i Västra Vingåkers församling. Någon med detta förnamn finns dock inte antecknad som född just detta datum i denna församlings födelsebok, däremot en Olof som blev döpt just då och född dagen före.

I varje fall anlände Olof Åkermark som gesäll till änkefru Hamnlunds verkstad år 1835, och han kom då närmast från Stockholm.

Vid slutet av följande år blev det alltså giftermål mellan änkan och gesällen, och denne kunde därmed som kakelugnsmakarmästare ta över rörelsen.

Hos makarna kom det förutom änkans döttrar, även en lärling boende under de kommande åren.

Inte heller Olof Åkermark fick någon speciellt lång tid som kakelugnsmakare, utan den varade fram till dennes frånfälle den 6 maj 1849.

Som tillgångar i efterföljande bouppteckning antecknades bland annat "*Bebyggda Gården i 5:e Qvarteret på Stadens ägor vid Lötsika Elfven (Lötälven)*" dessutom diverse lerkärl och andra arbeten.

Denna gång drev änkan inte verksamheten vidare och drygt fem år senare fick hon följa maken i graven.

Johan David (Daniel) Lindström anges ha blivit född 1785 i Stockholm, men det finns även uppgifter som säger att födelsen skedde i Norrköping 1783.

Dock skall han ha gått i lära under perioden 1799-1803 hos en av huvudstadens kakelugnsmakare.

Något ytterligare om hans tidiga liv har det inte gått att få fram några uppgifter, men under 1800-talets första år kom han som gesäll till kakelugnsmakare Johan Hamnlund i Kristinehamn.

År 1807 blev det flytt till Karlstad och följande år giftermål med en karlstadflicka.

Fortfarande som gesäll återvände Lindström tillsammans med hustrun 1813 till Kristinehamn, men denna gång för att arbeta hos Brunsell.

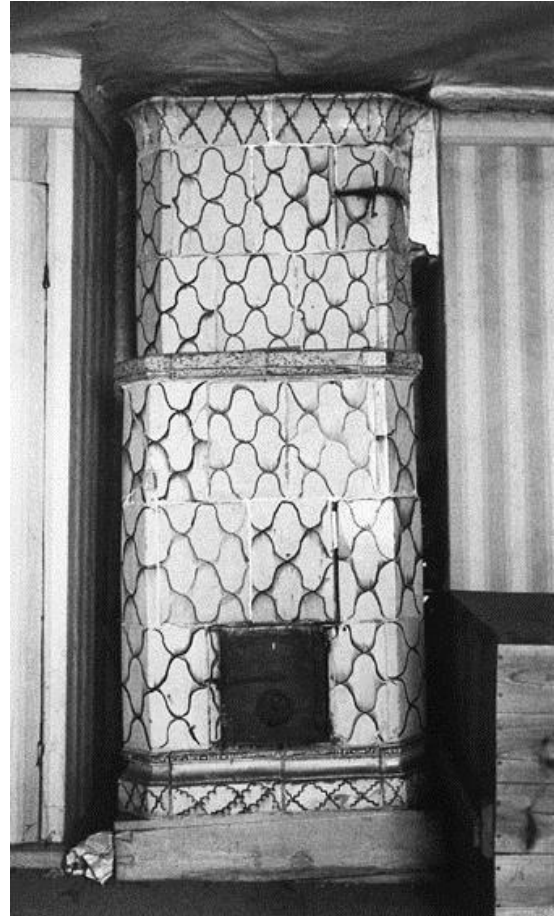
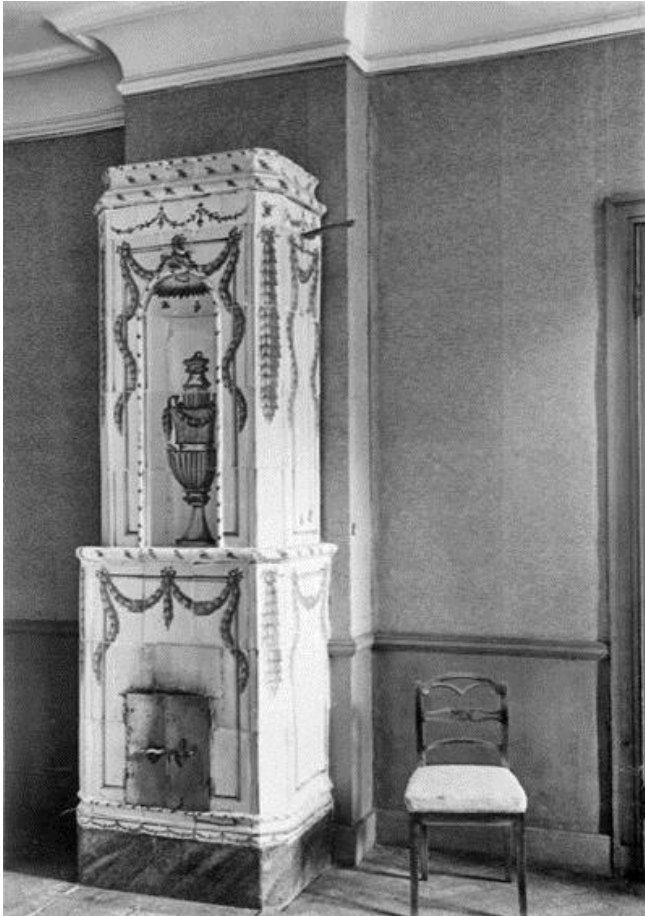
Omkring år 1817 startade J D Lindström egen verksamhet som kakelugnsmakare, och eventuellt hade han då övertagit verkstaden efter Brunsell, som avlidit året innan.

Tyvärr saknas hus- och tomtnummering i Kristinehamns mantals- och husförhörslängder vid denna tid, så något belägg för detta antagande finns inte.

I hushållet kom det under de följande åren mestadels att ingå någon lärling och ibland även en gesäll.

År 1830 kom gesällen August Wilhelm Ahlbeck inflyttande till familjen och samma år gifte han sig med en dotter i huset. Möjligen övertog Ahlbäck verkstaden efter svärfadern, men liksom vid den tidigare spekulationen har detta inte gått att fastställa. I varje fall tycks makarna Lindström ha lämnat platsen i samband med att dottern avled fem år efter sitt giftermål med Ahlbeck., och i stället bosatt sig på annan plats i staden. Där avled kakelugnsmakare Lindström den 14 januari 1841 och hustrun året därpå.

Två kakelugnar som har spridit värme och trevnad i varsitt Kristinehamns hem.
Fotograf okänd. Bildkälla för båda bilderna: Kristinehamns Bildarkiv.

August Wilhelm Ahlbeck kom till världen den 5 juli 1813 i Hedemora.

Där gick han även i kruk- och kakelugnsmakarlära hos sin äldre bror som var kakelugns-
makare i staden.

Som gesäll lämnade han hemorten 1833 för att bege sig till Västerås, men redan samma
år fortsatte han till Kristinehamn, där han fick arbete vid J D Lindströms verkstad.

Två år senare gifte han sig med arbetsgivarens dotter, och eventuellt kunde han efter en
tid överta svärfaderns verkstad. Eftersom det inte finns några tomt- eller husnummer
angivna i tillgängliga handlingar är det dock osäkert om det verkligen var på det viset.

Ahlbeck blev änkeman 1840, men gifte tämligen omgående om sig.

Tillsammans med sin familj blev han därefter kyrkobokförd vid något som benämndes
Krukebo, senare Carlsdal.

Enligt anteckningar i husförhörslängden skall Ahlbeck och hans nya hustru ha fört ett
mycket vilt och bråkigt liv, varför de yngsta barnen blev omhändertagna av fattigvården
och den äldste rymde hemifrån.

I Christinehamnsbladet fanns 1850 denna notis införd: *Förklarade omyndige:*

Af Christinehamns rådhusrätt den 3 Juni 1850, A.W. Ahlbeck och hans hustru.

Följande år fanns antecknat i husförhörslängden att de båda makarna avvikit från orten.

Deras vistelseorter är därefter okänd, men August Wilhelm Ahlbeck skall ha avlidit den 8 februari 1877 i Alfta, Hälsingland.

Den 19 maj 1852 var följande annons införd i Nya Wermlands-Tidningen:

"En Kakelugnsmakare-werkstad, uti godt skick, finnes på förmånliga wilkor att hyra uti Christinehamn. Närmare underrättelse meddelar undertecknad. Christinehamn i Maj 1852. C.J. Nymansson."

Förmodligen var det Ahlbäck's gamla verkstad som avsågs, och den skulle också få en ny hyresgäst inom något år.

Carl Georg Broman var född den 28 april 1825 i Nora som son till en krukmakare och hans hustru.

Förmodligen kom han tidigt i arbete vid faderns verkstad, men efter dennes död fortsatte lärlingstiden 1843 i Köping. Två år senare återvände han som gesäll till verkstaden i Nora, som då övertagits av hans mor. Att döma av nedanstående annons skall han också ha tillbringat en tid i Stockholm.

I samband med giftermål 1853 flyttade han tillsammans med hustrun till Kristinehamn, där de blev boende vid Carlsdal, där tidigare kakelugnsmakare Ahlbäck hade varit bosatt med sin familj.

Den 2 juli 1853 annonserade han enligt följande i Christinehamnsbladet:

"Undertecknad, som nyligen wunnit burskap såsom Kakelugnsmakare här i staden, får härmed äran rekommendera sig till emottagande af beställningar å Kakel och Kakelugnar. Äfwen finnes Lerkärl till salu i slutet af nästa wecka.

Då jag konditionerat på en af de största Fabrikerna i Stockholm, hoppas jag att genom ackuratess, skyndsamhet och wäl gjordt arbete winna allmänhetens förtroende. Christinehamn i Juni 1853.

C.G. Broman, boende i f.d. Kakelugnsmakare Ahlbeck's bostad."

Hos familjen kom det förutom makarna och deras barn även att finnas en del lärlingar och gesäller bosatta under åren, och efter någon tid lämnade de Carlsdal för att bosätta sig på annan plats i staden, men gissningsvis fanns verkstaden fortfarande kvar där.

Broman annonserade flitigt i lokaltidningarna och i december 1857 fanns denna införd i Christinehamns Allehanda:

"Undertecknad, hwilken är boende uti Faktoren Hultmans gård å Kroggatan, får härmed sig wördsammelige rekommendera till försäljning af alla sorters Lerkärl. Äfwen emottages beställningar af alla sorters Kakel-kakelugnar till nästkommande år. God wara och billigaste pris utlofwas. Christinehamn i November 1857.

C.G. Broman, Kakelugnsmakare."

Familjen, tillsammans med arbetsfolk, återvände 1863 till Carlsdal, och följande år gick denna annons att läsa i nämnda tidning:

"Som undertecknad har utflyttat till min Werkstad, får jag härmed tillkännagifwa det min Kärlförsäljning är uti Målare-Mästaren Lundgrens gård å Gamla Kyrkogatan, hwarest Skylt utwisar; äfwen finnes ett parti Blomkrukor af olika dimensioner; goda waror och till billigaste pris utlofwas.

Christinehamn den 2 Juni 1864. C.G. Broman, Kakelugnsmakare."

Broman hade under hela sin tid i Kristinehamn en konkurrent när det gällde kakel- och lerkärlstillverkning i form av A P Sandberg, och förmodligen var omsättningen inte tillräckligt stor för de båda utan Broman gick i konkurs omkring 1869 och lämnade följande år Carlsdal för gott.

Tillsammans med hustru och ett stort antal barn var han sedan bosatt på annan plats i staden fram till sitt frånfälle den 27 april 1874.

I "Kristinehamns fabriks- och hantverksförenings 75- årsjubileumsskrift" finns bland annat detta skrivet om Broman: *"Hans lilla fabrik jämte bostad var belägen i dalgången norr om mek. verkstaden"*.

Anders Petter Sandberg föddes den 5 augusti 1818 i Arvika, och där kom han även som fjortonåring i lära hos kakelugnsmakare Felsman.

Fem år senare, alltså 1837 blev det arbete hos J A Meister i Filipstad och följande år hos Brandt i Karlstad.

Därefter flyttade Sandberg 1840 till Kongsvinger i Norge, varifrån han tillsammans med nybliven hustru samt en broder följande år som kakelugnsmakare anlände till Kristinehamn. Där avlade han borgareden den 6 december samma år

Året därpå, alltså 1842, fanns detta att läsa i Wermlands-Tidning:

*"Undertecknad Kakelugnsmakare, som härstädes vunnit Burskap, får hos så väl Allmänheten som ortens Respektive Innevånare kungöra, det jag förfärdigar och mottager beställningar af alla till mitt yrke hörande arbeten, och vill såväl i accuratess som billighet mig på det bästa rekommendera.
Christinehamn i Mars 1842 A.P Sandberg."*

Av några rader ur en kortare tidningsartikel som publicerades i Nya Kristinehamns-Posten 1899 tycks det framgå att Sandberg under de första femton åren hade sin verkstad där nu Kristinehamns kyrka är belägen.

"Förut fanns en kakelfabrik och krukmakareverkstad på platsen, der kyrkan nu står. Dåvarande egaren A. P. Sandberg bytte då bort tomten mot den, som erhöles vid Strömsborg."

Hela artikeln återges längre fram i dokumentationen.

I "Kristinehamns fabriks- och hantverksförenings 75- årsjubileumsskrift" skrevs också något om denna flytt: *"Den 24/8 1845 blev Sandberg av sockenstämman tillerkänd 45 rdr 12 sk. Banko i ersättning för flyttning av en påbörjad verkstadsbyggnad med brännugn, vilken senare ansågs bliva eldfarlig för den planerade nya kyrkan".*

Hos familjen Sandberg fanns det under åren en hel del lärlingar och gesäller bosatta, och enligt Kommerskollegiums fabriksberättelser skall det mestadels ha varit en till två gesäller samt någon lärling i arbete i rörelsen, men från 1865 och några år framåt uppgick antalet gesäller till inte mindre än fem stycken.

Sandberg annonserade flitigt i lokaltidningarna under åren, och här följer avskrift av några enstaka av dessa:

Christinehamns-Bladet 1850-03-30

*"Hvita s.k. Porcellains-kakelugnar, förfärdigas hos undertecknad, som till facilt pris finnes att tillgå 2 a 3 månader efter beställning, skriftligt eller muntligt.
Christinehamn i Mars 1850. A. P. Sandberg."*

Christinehamns-Bladet 1866-04-27

*"Flera hundra Blomkrukor från 2- till 10-tums, diverse sorters Stenkärl, swarta och gula Krukor.
Kakelugnar, flera variationer, såsom gula och hvita, runda och flata, hos A. P. Sandberg"*

Wermlands Allehanda 1872-04-25

*"I likhet med föregående åren finnes till salu hos undertecknad alla sorters Kakelugnar, såsom: hvitglaserade och gula, finare Kakelugnar af Upsala-lera komma äfven att finnas under sommaren. Större beställningar torde ingå en månad före leveransen. Skickliga uppsättare finnas att tillgå. Godt arbete och billiga priser utlofvas, såväl för Kakelugnar som uppsättning. Äfven gamla omsättas till billigaste priser.
Alla sorters Stenkärl samt Blomsterkrukor försäljas till billigaste priser.
Christinehamn den 4 April 1872. A. P. Sandberg."*

Den 4 maj 1876 var dock denna annons införd i Wermlands-Allehanda:

"Kakelugnsfabrik till salu. Af en händelse finnes uti Kristinehamn en kakelugnsfabrik till salu, med fulla inventarier och den enda i sitt slag på platsen; till fabriken hörer några tunland jord, der god lera finnes. Platsen passar äfven för annan fabriks anläggning, emedan den är belägen vid en förbiflytande elf. Uppgörelse om denna egendom träffas med undertecknad.

Kristinehamn den 25 April 1876. A. P. SANDBERG."

Den 3 februari 1877 fanns så dessa rader att läsa i Christinehamns-Allehanda:

"Ett önskemål för staden och omkringliggande ort, är, i sanning, sedan en förutvarande Kakelugnsmakare här nedlagt sin verkstad, om någon kunnig Kakelugnsmakare wille

nedslå sina bopålar härstädes. Vi äro fullt förwissade om, att yrket skulle lemna honom god förtjenst inom staden, i synnerhet då den nya Hotell-byggnaden hinner avancera så långt att dylik yrkesman är oundgänglig."

Två månader senare delgav A P Sandberg detta i samma tidning:

*"Delgifwes härmed att jag från och med denna dag till Kakelugnsmakaren J.W. Dahlgren från Stockholm öfwerlåtit den af mig härstäder under 35 år idkade kakelugnsmakeri-rörelsen, afläggande min tacksamhet för det mig ständigt wisande förtroende, vågar jag hos en och hwar rekommendera min efterträdare.
Kristinehamn den 4 April 1877. A.P. Sandberg."*

Sandberg hade tydligen fortfarande kvar lite mark i anslutning till kakelfabriken, och 1879 annonserade han ut denna till försäljning:

"En jordega, väl passande till byggnadsplats, belägen vid Björklundsgatan emellan kakelfabriken, jernvägen och elfven säljes billigt. A. P. SANDBERG."

Av vad som framgår av tillgängliga tidningsnotiser och – artiklar skall Sandberg efter att Kristinehamns nya kyrka började byggas år 1847 på den plats där han hade sin verkstad, fått flytta denna till Strömsborg. Detta kan gissningsvis ha skett vid mitten eller början av 1850-talet.

Sandberg blev dock tillsammans med sin familj även fortsättningsvis bosatt inne i centrala staden, bland annat vid Gamla kyrkogatan och Spelmansgatan, fram till sin död den 28 maj 1889.

I Nya Kristinehamns Posten publicerades den 1 juni 1889. Dessa minnesord över Anders Petter Sandberg:

"A.P. Sandberg, den gamle kakelugnsmakaren härstädes, der han vistats i öfver 40 år, fick i tisdags sluta sitt fordom så verksamma lif i en ålder af öfver 70 år. Sandberg var den förste som här tillverkade kakelugnar af väl känd godhet. För c:a 18 år sedan öfverlämnade han fabriken, först åt sin måg fabrikanten Rud. Sjöberg, och sedan till dess nuvarande innehafvare. Sin ålders höst tillbragte Sandberg i lugn och frid, frisk och rask för sina år, tills åren slutligen togo ut sin rätt och han fick afgå från det jordiska, sörjd och saknad af efterlevande åldrig maka, en gift dotter samt flere vänner bland de äldre hantverkarne."

Två kakelugnar som spridit sin värme i Kristinehamn.
Fotograf okänd. Bildkälla för båda bilderna: Kristinehamns Bildarkiv.

Johan Wilhelm Dahlgren kom till världen den 31 augusti 1845 i Stockholm, och där fick han även gå i lära hos C A Pettersson vid dennes kakelfabrik, innan han som gesäll 1869 flyttade till Norrköping.

Tre år senare begav han sig till Göteborg och därifrån återvände han 1874 till Stockholm. Från huvudstaden kom han så 1877 till Kristinehamn, där han följande år ingick i äkten-skap.

Möjligen arbetade han en tid åt A P Sandberg innan han 1877 övertog dennes rörelse.

Detta övertagande offentliggjordes genom en annons i Wermlands Allehanda den 17 maj detta år:

*"Vördsamt tillkännagifvande att undertecknad efter Herr A. P. Sandberg öfvertagit Kakelugnsmakeri-rörelsen samt förfärdigar kakelugnar af såväl Upsala lera som vanlig lera samt ombesörjer uppsättning af såväl nya som gamla kakelugnar.
Kristinehamn den 16 April 1877. J. W. Dahlgren."*

Dahlgren var bosatt inne i centrala staden tillsammans med hustrun och några lärlingar, medan tillverkningen av kakel och lerkärl, alltså hushållskärl som krukor, fat, skålar och liknande, bedrevs ute vid Strömsborg.

Även Dahlgren annonserade flitigt i ortstidningarna, och några exempel på detta är här hämtade från Christinehamns Allehanda 1878 respektive 1880:

*"Lerkärl, alla sorter, såsom: Krukor, passande till nedsyltningar, Blomsterburkar (dylika finnes äfven i kommission hos fru B. Ekman), m.m., m.m. till billiga priser,
hos J. W. DAHLGREN, Kristinehamn."*

*"Kakelugnar, hwitglaserade, och af utmärkt wacker beskaffenhet, tillverkade af Upsala lera. Äfwen uppsättning af gamla och nya Kakelugnar ombesörjes till billiga priser.
J. W. Dahlgren, Kristinehamn."*

Den 22 september 1887 erhöll Dahlberg dessa lovord genom en notis i Wermlands Allehanda:

"Kakelugnsmakare J.W. Dahlgrens kakelfabrik förtjenar ock ett särskildt omnämmande redan på grund deraf, att den är en af de äldsta af platsens industriella anläggningar. Under de 45 år den existerat, har den gjort sig fördelaktigt känd för goda fabrikat. Större parti af dessa - hufwudsakligen af Upsala-lera - säljas på Stockholm och Göteborg. Fabriken sysselsätter omkring 10 st. arbetare. Att Herr D. ombesörjer uppsättning af nya och reparationer af gamla kakelugnar, omnämna wi derjemte för fullständighetens skull."

Uppgiften om tio arbetare vid fabriken kan tyckas något överskattad, eftersom Kommers-kollegiums handlingar anger antalet till mellan två och tre under åren fram till 1890.

Under tiden som makarna Dahlgren var bosatta inne i centrala staden lät de uppföra ett boningshus ute vid Strömsborg, och dit flyttade de år 1881.

Emellertid fanns dessa tidningsnotiser och -annonser att läsa vid olika tidpunkter under 1899 i Kristinehamns-Tidningen respektive Nya Kristinehamns-Posten:

*"Kakelugnar realiseras under sommaren i anseende till affärens upphörande i höst.
J. W. Dahlgren, Kristinehamn."*

"Strömsborg jämte därtill hörande kakelfabrik har hr J. W. Dahlgren sålt till bruksägaren J. A. Juhlin, Niklasdam, för 12,000 kr., att tillträda 1 okt."

Nya Kristinehamns-Posten 1899-10-27

"Det Kristinehamn som går och det som kommer. Stadens enda kakelfabrik är sedan i början af denna månad icke mera. Sedan bruksegaren Juhlin å Niklasdam inköpt fabrikör J. W. Dahlgrens vackra ställe Strömsborg, vid Björklundsgatan, med dertill hörande kakelverkstad, brännugn och magasin, har han låtit rifva ned de sednare husen och äfven hugga ned en del af de gamla björkarne samt i stället låtit plantera nya träd å den afrödda platsen. Verkstaden var ungefär lika gammal som kyrkan, således c:a 42 år. Förut fanns en kakelfabrik och krukmakareverkstad på platsen, der kyrkan nu står. Dåvarande egaren A. P. Sandberg bytte då bort tomten mot den, som erhöles vid Strömsborg. Der planterade han många såväl prydnads- som fruktträd. Sjelfva

boningshuset bygdes i trädgården af hans efterträdare J. W. Dahlgren. Såsom bevis på den ringa företagsamheten här länder, att ingen kakelfabrik i stället för den rivna kunnat åstadkommas, ehuru försök dertill gjorts. Fackmännen hålla sig illa för att det nu för tiden är så svårt att få arbetare i yrket för skapligt pris."

I samband med försäljningen lämnade makarna Dahlgren Strömsborg och efter några år förvärvade de en fastighet på annan plats i staden, där de sedan var bosatta fram till att de avled, Johan Wilhelm den 30 mars 1907 och hans hustru knappt nio månader senare.

Det har inte varit helt lätt att lokalisera var kakelfabriken vid Strömsborg var belägen, men en grov och möjligen inte helt tillförlitlig uppskattning var att den fanns i ett område norr om nuvarande Jakobsbergsskolan mellan Prästgatan-Björklundsgatan och älven.

Av de nu nämnda kakelugnsmakarna i Kristinehamn har nog de flesta bedrivit sitt yrke genom att både tillverka kakel och lerkärl samt att utföra uppsättning och reparationer av kakelugnar. Naturligtvis har det i staden även funnits hantverkare som enbart ägnat sig åt kakelugnsuppsättning och – reparationer.

Presenterar här kortfattat några av dessa kakelugnsmakare.

Okänd kakelugnsmakare, dock förmodligen från Kristinehamn, i arbete.
Fotograf: Nils Andersson/Kristinehamns Bildarkiv.

Lars Larsson föddes den 20 juli 1830 i Östmark, och sjutton år gammal kom han i lära hos kakelugnsmakare Meister i Karlstad.

Där blev han gesäll 1855 och arbetade vidare som sådan vid verkstaden fram till att han fyra år senare begav sig till Västerås.

Där blev han dock kvar under endast två år, och 1861 återvände han till Meister i Karlstad.

Drygt tio år senare, 1873, började han dock arbeta hos A P Sandberg i Kristinehamn.

Efter att under två år ingått i Sandbergs hushåll bosatte han sig 1875 tillsammans med den blivande hustrun på annan plats i staden.

Efter några år kom han att tituleras som kakelugnsmakare, men om han då drev egen rörelse eller även fortsättningsvis arbetade åt Sandberg, och senare åt Dahlberg, är oklart.

Kakelugnsmakare Lars Larsson fick dock lämna jordelivet den 8 maj 1891.

Carl August Carlsson blev född den 9 januari 1851 i Ölme socken strax utanför Kristinehamn, men vid sju års ålder flyttade han tillsammans med föräldrarna in till staden.

I Kristinehamn blev han sedan bosatt under lång tid, förutom några år under 1870-talets början då han arbetade som dräng i Varnum och Visnum.

Efter att han 1875 återvänt till Kristinehamns stad torde han ha kommit i arbete hos någon kakelugnsmakare, förmodligen då Dahlgren, och lärt sig yrket, för när han 1883 ingick i äktenskap titulerades även Carl August Carlsson som kakelugnsmakare.

Tillsammans med sin familj lämnade han dock Kristinehamn år 1902 för att flytta till Karlstad, där han arbetade som verkmästare vid L M Björkmans kakelfabrik. Redan följande år fortsatte de emellertid till Sunne, där Carlsson efter något år förvärvade en kakelfabrik vid Södra Åmberg.

Två av sönerna, bägge födda i Kristinehamn, blev även de kakelugnsmakare och möjligen övertog de så småningom rörelsen efter fadern.

Carl August Carlsson avled den 27 juli 1933.

Enligt husförhörslängders uppgifter skall **Axel Wilhelm Andersson** ha blivit född den 5 april 1856 i Varnums eller Visnums församling, men i ingen av dessa församlingars födelsebok har han dock gått att återfinna som inskriven vid detta eller närliggande datum.

I varje fall flyttade han i unga år till Karlskoga tillsammans med sin ensamstående mor, som där ingick i äktenskap.

Axel Wilhelm växte därefter upp med sin mor och hennes make och så småningom halvsyskon fram till att han 1870 hamnade som fosterson hos en familj i Kristinehamn.

Där började han åtta år senare som lärling hos kakelugnsmakare J W Dahlgren.

Som gesäll blev det 1882 och samtidigt tillsammans med hustrun flytt till egen bostad.

Vid denna tid kom Andersson även att tituleras kakelugnsmakare, men redan 1885 lämnade familjen Kristinehamn för att flytta till Trollhättan.

De var senare bosatta i både Karlstad, Örebro och Motala, men därefter är deras öden okända.

August Ludvig Frisell var född den 7 januari 1867 i Kristinehamn, men då med efternamnet Nilsson.

Han växte upp i staden tillsammans med föräldrar och syskon, bland annat den yngre brodern Karl Fredrik.

Som lärling fick August Ludvig bosätta sig hos kakelugnsmakare Dahlgren år 1884, men redan följande år fortsatte lärlingstiden hos kakelugnsmakare Andersson i Sunne.

Som kakelugnsmakararbetare och med efternamnet Frisell återvände han 1890 till födelsestaden, där han två år senare gifte sig och bildade familj.

När det 1894 blev en flytt till fastigheten Södertörn, vilken då nyligen förvärvats av brodern Karl Fredrik, hade Frisell fått titeln kakelugnsmakare.

Familjen var senare bosatt på andra platser i Kristinehamn och dess omgivning.

Kakelugnsmakare August Ludvig Frisell avled som änkeman den 3 september 1949.

Karl Fredrik Frisell kom till världen den 15 april 1872 i Kristinehamn, och där växte han upp tillsammans med föräldrar och syskon, bland annat den äldre brodern August Ludvig. Även om det inte går att se det i husförhörslängderna, så skall också han, enligt boken "Kristinehamns fabriks- och hantverksförenings 75-årsjubileumsskrift" ha kommit in i kakelugnsmakaryrket genom arbete hos kakelugnsmakare Andersson i Sunne.

Liksom brodern bytte även Karl ut efternamnet Nilsson till Frisell när han blivit vuxen.

Enligt tidigare nämnda skrift skall han ha startat egen verksamhet som kakelugnsmakare 1892, men han var kyrkobokförd hemma hos föräldrarna under ytterligare två år, varefter han i samband med giftermål och familjebildning förvärvade en fastighet vid Södertörn.

Familjen sålde denna fastighet några år in på 1900-talet, och blev sedan bosatta vid andra platser i staden.

Osäkert hur länge Karl Frisell var verksam inom kakelugnsmakaryrket, men gissningsvis inte ända fram till sitt frånfälle den 22 mars 1949.

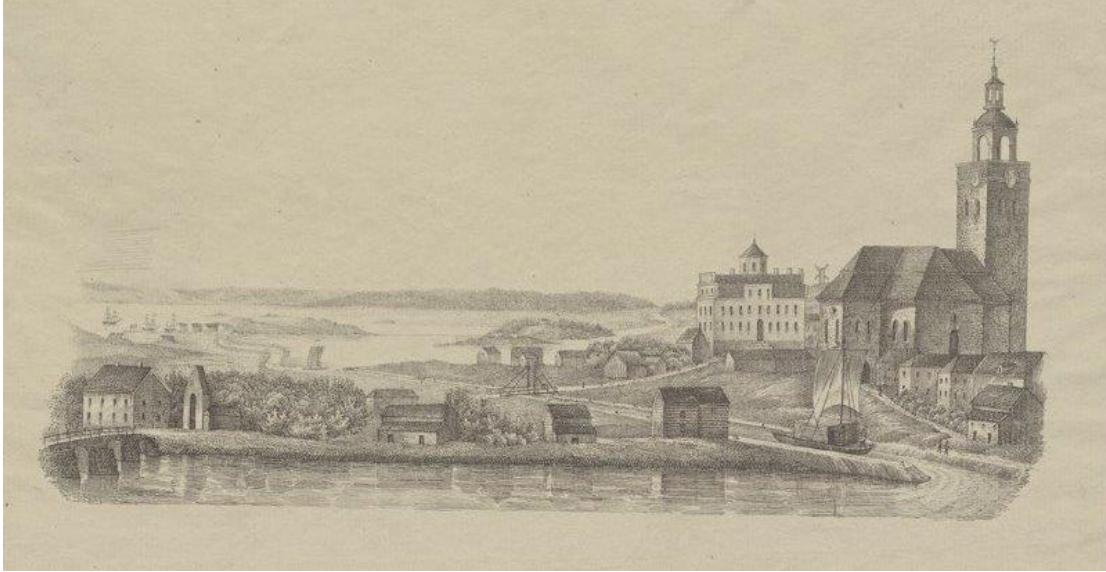
Enligt bouppteckningen var han då ägare till en fastighet vid Linnégatan 1.

Förmodligen har det funnits ytterligare ett antal kakelugnsmakare verksamma i Kristinehamn under åren, men detta får ändå utgöra slutet på denna dokumentation.

Stort tack till Kerstin Ingelmark vid Kristinehamns Bildarkiv.

Karlstad.

Informationen till detta försök till dokumentering av Karlstads stads kruk- och kakelugnsmakare har huvudsakligen gått att hämta från mantalslängder samt kyrkoarkivens husförhörslängder och övriga källor där som födelse-, döds- och begravningsböcker.

Andra källor har varit Ellen Raphaels artikel "Kakelugnsmakare och krusmakare i Sverige från cirka 1700 till 1846", C E Nygrens bok "Karlstads fabriks- och hantverksförening 1847-1927" samt två böcker ur Karlstads Gilles skriftserie, nämligen Erik Elinders "I höve på en herrhagspöjk" och "Kakelugnstillverkning. Ett Karlstadshantverk", vilken bygger på en uppsats av Mats Linderholm.

Dessutom har en del upplysningar erhållits från tidningsnotiser och - annonser, samt från ytterligare några lokala skrifter, vilka preciseras närmare vid aktuellt textavsnitt.

Inleder dokumentationen med att namnge några av de allra tidigaste krusmakarna, vilka vid den tiden benämndes Påttmakare.

Vägledning till detta har i huvudsak hämtats från Karlstads stads mantalslängder, och dessa har funnits att tillgå från 1642.

Under de tre första åren har det inte gått att se någon Påttmakare i längderna, men detta kan bero på att de då var mycket svårästa eftersom det har hamnat en hel del bläckfläckar över texten och därmed gjort den oläslig på vissa ställen.

År 1645 finns där dock en Börje Påttmakare och han kommer att finnas kvar till och med 1663. Under de två följande åren har det inte heller gått att träffa på någon påttmakare, men då möjligen av samma orsak som anges för de allra första åren.

År 1666 inleder Pär (Pehr, Petter) Påttmakare en lång karriär i mantalslängderna och då förmodligen även bland Karlstads hantverkare.

I C E Nygrens skrift "Karlstads stads historia, omfattande tiden 1584-1719" anges att bland de av stadens innevånare som 1681 blev utsedda till att sköta den taxering som var behövlig för att få fram medel till att försörja stadens båtsmän återfanns Pehr Påttmakare.

I mantalslängden hade han dock cirka fem år tidigare börjat benämnas som Petter Påttmakare, men det var säkert samma person, eftersom det i äldre tider var vanligt att omväxlande använda mansnamnet Pär eller Petter.

1695 hade Petter försvunnit från mantalslängden och ersatta av hans änka, vilket torde innebära att Petter Påttmakare avlidit något eller några år tidigare.

På en tomtkarta från 1696 finns Per Nilssons änka inritad som ägare till tomt nr 137 i kvarteret Freja, och efter jämförelse mellan denna karta och en något senare samt olika års mantalslängder blir en personlig slutsats att Per Nilsson är densamme som Per/Petter Pottmakare.

Inom Stora Torget i Karlstad utförde Värmlands museum år 2019 en arkeologisk undersökning där det påträffades ett stort antal dekorerade keramikskärvor, vilka efteråt kunde sammanfogas till en så gott som komplett skål. Skålen, som var dekorerad både på ut- och insida, hade två handtag. Det ena i form av en ögla och det andra betydligt mer stilfullt utfört med ett formpressat sjöjungfrumotiv.

En mycket intressant sak med skålen är att i dess botten utgörs dekorationen av året 1667, vilket sannolikt är det år då den blev tillverkad.

Analyser visar att skålen är tillverkad av lera från Karlstad, och då förmodligen även tillverkad där. Gissningsvis av Pär (Petter) Påttmakare, och då kanske som mästarprov. Eller så var det Börje Påttmakare som med sina händer framställt denna fantastiskt fina skål.

I Värmlands museums årsbok, Värmland förr och nu, från 2022, som har titeln "Om arkeologi i Värmland", finns en artikel om just denna skål. I boken finns även andra artiklar om utgrävningar där bland annat keramik kunnat påträffas. Dessutom ingår ett flertal intressanta artiklar med anknytning till arkeologi i Värmland.

Bilder på skålen:

Foto: Lars Sjöqvist, Värmlands museum. Bildkälla: Värmlands museum.

Återvänder så till mantalslängderna:

Från och med 1673-års mantalslängd har även Lars Påttemakare kunnat ses i dessa handlingar.

Enligt Carl Emanuel Nygrens skrift "Karlstads fabriks- och hantverksförening 1847-1927" skall det i augusti 1686 företagits själaringning för Lars Potttemakers barn och i Karlstads stadsförsamlings dödsbok anges hans änka ha blivit begravd den 16 december 1698.

Lars själv har inte kunnat återfinnas i dödsboken, men enligt mantalslängden torde han ha avlidit ungefär samtidigt som Petter Påttemakare, alltså i början av 1690-talet.

På tomtägarkartan från 1696 har Lars Potttemakare angetts som ägare till tomt nr.227, vilket skall motsvara ungefärligen nuvarande Drottninggatan 29-31 i kvarteret Jägaren.

Nu behövde inte Karlstad sakna krukmakare under någon längre tid, utan redan 1695 har Sven Påttemakare gått att träffa på i mantalslängderna.

Dessvärre är det tidiga 1700-talets mantalslängder inte så lätta att tyda och därför osäkert när Sven Påttemakare fick lämna dem, och därmed förmodligen även jordelivet. En uppskattning är att detta skedde omkring 1720. Vid seklets början förekom han dock flitigt i församlingens födelse- och dödsbok. Detta som fader till både födda och avlidna barn.

Hans tomt har gått att se som nr 205 på en tomtkarta från 1713, och detta skall ungefär motsvara korsningen mellan dagens Drottninggatan 5 - Östra Torggatan 4 i kvarteret Monitorn.

Det fanns ytterligare en krukmakare i staden med namnet Sven, men denne benämndes Krukemakare och hade även ett vanligt efternamn, nämligen Andersson.

Enligt Stockholms kakelugnsmakareämbetets handlingar skall Sven Andersson Staf ha blivit mästare i Mariestad 1706 och betalat inskrivningspenning i Karlstad tre år senare. Han torde då ha flyttat från Mariestad till Karlstad.

I skriften "Karlstads stads historia omfattande tiden 1584-1719" av C. E. Nygren anges att det vid en taxering över stadens hantverkare 1715 fanns bland annat krukmakare Sven Andersson Staf med, samt i den 1718 tillkomna brandordningen ingick Mäster Swen Krukemakare bland personal vid brandsprutan.

Krukmakaren Sven Andersson begravdes i Karlstad den 11 mars 1735, och torde då ha avlidit någon eller några dagar tidigare.

I C E Nygrens skrift anges även att krukmakaren Nils Söderman den 8 december 1712 uppvisade mästarbrev från Stockholm, och samtidigt erhöll han burskap i Karlstad. Något ytterligare om denne krukmakare har tyvärr inte gått att få fram.

Ungefär samtidigt var Nils Larsson Potttemakare bosatt i staden och också denne tillhörde ämbetet i Stockholm.

I den 1718 tillkomna brandordningen ingick Nils Larsson Potttemakare bland personal som var utsedda att sköta rivningsarbete vid brandbekämpningen, och i den tidigare nämnda Värmlands museums årsbok nämns i en artikel att Potttemakare Nils Larsson hade sin tomt på södra sidan av Skepparegatan, en gata som inte längre finns men som tidigare gick parallellt mellan Tingvallagatan och Drottninggatan.

På 1713 års tomtkarta finns Nils Larsson som ägare till tomt nr 141 i kvarteret Freja.

I mantalslängden har han gått att träffa på från ungefär 1711 och fram till och med 1736, och i församlingens dödsbok antecknades hans änka som avliden 1744.

Det var tydligen gott om krukmakare i Karlstad under 1700-talets första hälft, för från omkring 1720 har även krukmakaren Abraham Schneeweiss (Sneveis, Schnevius) blivit antecknad i mantals- och husförhörslängder.

I Nygrens skrift berättas att det den 11 december 1738 utbjöds en kakelugn som Abr. Schneeweiss grundsatte. Gissningsvis avses med detta att det var han som tillverkat ugnen. Han avled dock den 20 december 1743.

Mattias Salander (Sallander) anges i husförhörslängderna ha blivit född 1701, och i Ellen Raphaels skrift skrivs om honom att han "förenar sig med stockholmskrået 1730". I Karlstads stads mantalslängd var han inskriven som Mathias Pottmakare år 1731 och från följande år och tjugotre år framåt som Mattias Salander.

1734 blev det dags att ingå i äktenskap, och hos makarna kom det därefter att finnas både gesäller och lärlingar som inneboende.

Krukmakare Salander skall dock ha blivit begravd den 27 juli 1755 och torde då ha avlidit några dagar tidigare.

Efter makens frånfälle drev änkan rörelsen vidare under några år med hjälp av gesäller och lärlingar, men därefter av hennes son Johan Nornberg. Mer om denne person senare i dokumentationen.

Gabriel Söderman uppges i husförhörslängderna ha blivit född 1722, men eftersom Karlstads stadsförsamlings födelse- eller dopböcker har varit möjliga att ta del av för just denna period, har det inte gått att verifiera dessa uppgifter, och inte heller om det fanns något släktskap med Nils Söderman.

Han skall i varje fall ha blivit mästare i Karlstad år 1745, och från och med samma år även gått att återfinna i stadens mantalslängd.

Gabriel Söderman fick dock ingen lång tid som krukmakarmästare, utan han finns antecknad som begravd i Karlstad den 5 oktober 1755.

Johan Nornberg (Jan Norenberg) skall enligt uppgifter på en internetsida ha blivit född den 26 maj 1726 i Sunne socken, som son till Mattias Salanders hustru i hennes tidigare äktenskap.

Nornberg torde ha gått i lära hos Salander och sedan arbetat som gesäll hos honom och därefter hos dennes änka, alltså hos sin mor

I varje fall blev han mästare 1758 och gissningsvis då även verkstadens nye ägare.

Johan Nornberg fick dock lämna jordelivet den 14 december 1771, och därefter övertogs verkstaden av Johan Nyqvist som arbetat där som lärling och gesäll.

(Jan) **Johan Nyqvists** födelseår anges i husförhörslängder både till 1743 och 1744.

Han hade gått i lära, och från och med 1763 arbetat som gesäll hos Johan Nornberg vars verkstad han övertog efter dennes död. Nyqvist blev dock inte mästare förrän 1776.

Under åren kom det att ingå en del lärlingar och gesäller i hushållet, bland annat Göran Runström.

Krukmakarmästare Johan Nyqvist avled den 2 april 1789.

Änkan gifte följande år om sig med gesällen Runström, vilken därmed blev ny mästare i verkstaden vid gård nr 184.

(Georg) **Göran Runström** skall enligt husförhörslängdernas anteckningar ha blivit född 1759.

Möjligen var födelseorten Jönköping, där har han i varje fall gått att se som lärling hos en av denna stads kakelugnsmakare. Han skall dessutom ha tillhört Jönköpings kruk- och kakelugnsmakarämbete, så någon anknytning till staden torde han ha haft.

Däremot har det inte gått att få fram några uppgifter om var han hade varit i tjänst innan han anlände till Karlstad, och inte heller när.

Från och med 1787 har han dock i mantalslängden gått att se som gesäll hos Nyqvist, och året efter dennes död, alltså 1790, blev det giftermål med änkan, varvid Runström som mästare kunde ta över verkstaden.

Till sin hjälp hade han någon gesäll och lärling, men kakelugnsmakare Göran Runström fick inte driva sin verkstad under någon längre tid eftersom han fick sluta sin tid här på jorden den 18 mars 1796.

Änkan drev rörelsen vidare med hjälp av gesällen Bergqvist samt en lärling, och ännu en gång gifte hon tämligen omgående om sig med gesällen, som därmed kunde ta över verkstaden.

Anders Bergqvists födelseår anges i husförhörslängderna till 1769, och efter en tids arbete som gesäll hos en kakelugnsmakare i Ulricehamn kom han 1795 till Runström i Karlstad, där han likaledes fick tjänst som gesäll.

Efter Göran Runströms död följande år gifte sig Bergqvist året därpå med änkan och kunde därmed som kakelugnsmakarmästare ta över verkstaden vid gård/tomt nr 184.

Hos familjen kom det under åren att finas ett flertal lärlingar som inneboende, men även någon gesäll.

Den 25 januari 1834 lät Bergqvist införa denna annons i Carlstads-Tidning:

"Sedan jag nu från Stockholm erhållit skicklige arbetare, får jag härmedst rekommendera mig, med wördsamt tillkännagifwande att beställningar om alla sorters Kakelugnar emottagas; och utlofwat så wäl ackuratess som facila priser.

A. Bergqvist."

Nu fick Bergqvist tyvärr inte så stor nytta av sina nyanlända arbetare eftersom han avled den 6 september samma år.

Ekonomin torde nog inte ha varit den bästa, för den 3 oktober 1835 gick detta att läsa i Carlstads-Tidning:

"Å Stadens Auktionskammare utbjudes till försäljning, Thorsdagen den 15 nästa Oktober kl. half 12 f.m., Tomten N:o 184 med derå warande brandförsäkrade byggnader och tillydande jord i Romstad, Galgberget och södra Wiken, tillhörige konkursmassan efter afl. Kakelugnsmakaren A. Bergqvist.

Auktionskammaren den 9 September 1835."

"I Kakelugnsmakaren Bergqvists Konkursmassas gård försäljes genom Auktion den 15 dennes kl. 3 e.m. Konkursmassans återstående lösörebo af diverse Möbler, Linne, Stenkärl, 2:ne st. Mjölkkor, och Inventarier till en Kakelugnsmakare-werkstad, att af inropare betalas den 1 April nästkommande år.

Carlstads Auktionskammare den 1 Oktober 1835."

Enligt en karta från före stadsbranden i Karlstad 1865 skall tomt nr 184 ha varit belägen vid korsningen mellan nuvarande Drottningsgatan och Järnvägsgatan, dåvarande Hammarviksgatan och Salttorrgatan.

Den 29 april 1837 annonserades detta i Carlstads-Tidning:

"Undertecknad, som här i Staden wunnit Burskap såsom Kakelugnsmakaremästare förfärdigar, försäljer och emottager beställningar af alla slags Kakelugnar samt andre arbeten af detta handtwerk; och får, jemte försäkran om skyndsamhet, ackuratess och billiga priser, sig härmedst wördsammast rekommendera. Carlstad den 27 April 1837. L. O. Brandt, innehafware af f.d. Bergqvistska Kakelugnsmakare-werkstaden."

Lars Olof Brandt var född den 11 maj 1805 i Umeå, och där kom han i lära hos sin farbror Carl Petter Brandt som var kakelugnsmakare i staden.

Lars Olof lämnade dock födelsestaden år 1829 för att flytta till Stockholm, där han under en tid arbetade som gesäll hos kakelugnsmakare Öfverberg.

Efter ett års vistelse i Enköping kom han så 1836 till Karlstad för att arbeta vid den verkstad som då drevs av Bergqvists konkursbo, och som han följande år övertog.

Enligt husförhörslängden lämnade dock Brandt gård nr 184 redan 1840, och i stället flyttade kakelugnsmakare Meister in där, men möjligen hade de båda ett samarbete under en tid.

Lars Olof Brandt torde därefter ha arbetat som kakelugnsmakare med uppsättning samt reparationer av kakelugnar och blev senare bosatt på olika platser i staden innan han hamnade på Fattigbaracken vid Herrhagen där han avled den 4 augusti 1868.

Carl Theodor Meister kom till världen den 28 november 1813 vid Drottningholms slott på Lovön i Mälaren där fadern arbetade som kakelugnsmakare.

Gick i lära hos kakelugnsmakare Carl Samuel Michaelsson i Stockholm under perioden 1828-32, varefter han blev gesäll. Som sådan arbetade han en kort period i Lund och

Malmö innan han 1834 flyttade till Filipstad, där brodern Johan Adolf då nyligen startat upp en kakelugnsmakarverksamhet.

När brodern fyra år senare flyttade till Mariestad för att där starta upp en tämligen stor kakeltillverkning, följde Carl Theodor med.

I motsats till sin bror blev han dock inte kvar i denna stad under någon längre tid, utan redan 1840 flyttade han till Karlstad, där han arrenderade verkstaden vid gård nr 184.

Den 17 februari följande år fanns så denna annons införd i Wermlands-Tidning:

"Undertecknad får äran Herrskaper och Allmänheten tillkännagifva, att nu efter vunnet Burskap i Carlstad, hos mig finnes efter Beställningar, så väl Postlins som simplare Kakelugnar samt alla sorters Stenkärl. Carl Th. Meister, Kakelugnsmakare Mästare."

I C E Nygrens skrift "Carlstads stads historia under de 50 åren närmast före branden 1865" finns bland annat detta att läsa:

"På tomten n:r 184 låg stadens kakelugnsfabrik, bestående af ett envånings trähus efter Hammarviksgatan (Drottninggatan). Ugnen, där kaklet brändes, var uppförd af tegel inne på gården, på tomtens vestra del. Boningshuset, också ett envåningshus, blef sedermera påbyggdt i två våningar och låg efter Salttorngsgatan (senare benämnd Järnvägsgatan). Kakelugnsmakaremästare Anders Bergqvist innehade gård och fabrik 1810 ända till dess han dog i koleran 1834, då enkan Anna Cajsas Bast övertog bådadera. År 1841 köpte häradskrivaren Paulus Kruse gården af henne, som året förut öfverlämnat fabriken till kakelugnsmakaremästare Carl Theodor Meijster, hvilken år 1851 äfven blef ägare af gården och innehade den då den brann.

Meijster kom vid unga år till staden, och erhöll med tiden, tack vare sin framstående yrkesskicklighet, stort anseende i sin verksamhet. Hvad folk där i allmänhet hade emot honom, var att han var aldeles för mycket med sitt arbete, hvarför han hade namn om sig att aldrig bliva färdig med beställningarna."

Enligt Kommerskollegiums handlingar bestod arbetsstyrkan vid verkstaden/fabriken under de första åren av en till två gesäller samt någon eller några lärlingar, men från mitten av 1850-talet och knappt tio år framåt fanns där fyra till fem gesäller samt några lärlingar, vilket torde tyda på att verksamheten vid denna tid bör ha varit tämligen stor.

Som nämns i Nygrens text här ovan, så köpte Meister gården 1851, och två annonser som vid slutet av år 1850 var införda i Wermländska Korrespondenten respektive Wermlands-Tidning meddelade att fastigheten var till salu. Annonsernas lydelse:

"Genom offentlig auktion, som Tisdagen den 10 nästa December kl. 11 f.m. förättas å härvarande auktionskammare försäljas brandförsäkrade Gården och 15/16 Tomten N:o 184 här i staden, innehållande 7 tapetserade rum med 2:ne kök, visthusbodas, skafferier och tillräckliga uthus, hvarjemte i gården finnes uppförd en i godt stånd varande större Brännugn för kakeltillverkning.

Carlstad den 12 November 1850"

"Stads-Egendom til salu. Gården och 15/16 tomten N:o 184 här i staden med 5 väl omsedda och tapetserade rum, kök, skafferier och kakelugnsmakarewerkstad uti undra, samt 2:ne boningsrum, kök, handkammare och visthusbodas i öfra våningen."

Den 3 maj 1862 gick en annons med denna lydelse att läsa i Nya Wermlands-Posten:

"Undertecknads Kakelugns-Fabrik har, till följe af det förtroende och den ökade afsättningen jag årligen tillvunnit mig så att flera requisitioner förut icke kunnat emottagas och expedieras, hvilket förhållande gifvit mig anledning till nyombyggnad och Fabrikens utvidgning i större skala af flera rymliga arbetsrum och större Bränn-ugnar äfvensom hästkrafts användande till rudimateriens förberedning m.m. får härmed rekommendera min tillverkning af hvit-glacerade och vackert ornerade Kakelugnar af bättre och ordinär sort, såväl Förmaks- som Salongs-, äfven till andra och tarfligare rum, och utlovas ferm expedition samt ett vackert och durabelt arbete och billiga priser, inneslutande jag mig hos respektive ortens innevånare med hugnad af requisitioner.

Skickliga arbetare för kakelugnarnes uppsättande kunna äfven erhållas då sådant serskildt begäres.

Carlstad i Februari 1862. C. T. MEJSTER."

Meisters hustru avled 1863 och i hennes tämligen omfattande bouppteckning upptogs bland annat "Gården och 15/16 - dels tomten No 184 med åbyggnader". I fabriken upptogs ett stort antal poster, men redovisar här endast några av dessa: 1 lerkran med tillbehör, 3 glasyrkvagnar, 36 diverse kärl, 8 formskivor, 12 diverse formar av trä, 7 kakelformar av sten, 150 diverse kakel- och ornamentsformar av gips och en kakelpress. Under rubriken "Lager af Lerarbeten" redovisades följande: 50 st. brända ej glaserade kakelugnar, 25 st. obrända ej glaserade kakelugnar, 1000 st. färdiga lerkärl av olika storlek, 600 st. brända ej glaserade stenkärl av olika storlek samt 4652 st. obrända lerkärl av olika storlek och form. Bouppteckningen visade dock även på ett flertal tämligen stora skulder.

Tyvärr var fastigheten en av de många som drabbades av den stora stadsbranden 1865. Vidare i Nygrens skrift anges detta: "Han byggde efter branden upp sin fabrik vid Pråmkanalen söder om järnvägsbron. Boningshuset är nu Mekaniska verkstadens disponentbostad".

C E Nygren var även författare till skriften "Karlstads brand 1865 och stadens senare historia", vilken utgavs 1915. Där berättade han om Meisters nyuppförda hem och verkstad på detta sätt: "På hörntomten söder om gjuteribacken hade kakelugnsmakaren C. T. Meijster uppfört ett litet boningshus med tillhörande kakelfabrik, hvilken gård Andersson vid Meijsters afflyttning till Göteborg inköpte för verkstadens räkning och ombyggde till disponent-bostad." Fastigheten anges här ha funnits vid Mariedal.

I Anders Blomqvists skrift "Karlstads Mekaniska Werkstad" anges Meister ha uppfört ett mindre envånings trähus samt verkstad något nedströms nuvarande Mariedalsbron men att detta inköptes av Karlstads mekaniska verkstad år 1868 för att ombyggas till företagets disponentbostad.

Anledningen till försäljningen går kanske att finna i Nya Wermlands-Posten den 14 november två år tidigare:

"Genom exekutiv auktion, som Fredagen den 30 innewarande November kl. 10 f.m. å stället förrättas, kommer att till den högstbjudande försäljas ett från Kakelugnsmakaren C.T. Meijster för domfäst skuld utmätt, å Herrhagen beläget, boningshus, innehållande fem rum och kök jemte två gafwelrum. Huset är brandförsäkradt för 1,300 Rdr Rmt. Carlstad den 13 November 1866. På Auktionskammarens vägnar: C.F. Lidberg."

Nu verkar ju detta inte vara något litet boningshus, utan kanske det avser den byggnad strax uppströms nämnda bro där Meister hade sin bostad.

Fortsätter med att återge vad som framkommit genom husförhörslängder samt tidningsnotiser och - annonser.

Brodern Johan Adolf hade vid den här tiden byggt upp verksamheten i Mariestad till en stor kakelfabrik, och Carl Theodor var ombud för dennes försäljning i Karlstad.

Detta meddelades genom en annons tidigare detta år:

"Undertecknad får tillkännagifva, att jag för min broders räkning åtagit mig att af hans tillverkning tillhandahålla och utlemna kakelugnar till reqvirenter deraf, till dess jag hinner få min egen Kakelugnsfabrik i ordning. Carlstad i Aug. 1866. C. TH. MEISTER."

Motgångarna var på intet sätt över för denne kakelugnsmakare, utan tre år senare var det dags för ännu en exekutiv auktion, vilket det meddelades om i lokaltidningen:

"Andra exekutiva auktionen till försäljning af från C.T. Meister för domfäst skuld utmätte en kålgård i Östra Wiken under N:o 137 och 137a, om 15 1/8 kappland med derå lagd grund af gråsten till en kakelugnsmakare-werkstad samt uppförd stomme till ett uthus af stolpvirke, jemte bredwidliggande och tillhörande byggnadsmaterialier, förrättas å Stadens Auktionskammare Thorsdagen den 21 innewarande Januari kl. 11 f.m. Carlstad den 12 Januari 1869. På Auktionskammarens vägnar: C.F. Lidberg."

Huruvida det blev någon ny kakelugnsmakarverkstad eller fabrik uppbyggd av Meister är osäkert. Men han fortsatte i varje fall i yrket, och detta meddelade han på detta sätt:

"Undertecknad får härmed vördsamt tillkännagifva för stadens och ortens respektive innevånare att jag fortfarande åtager mig uppsättning af nya samt omsättningar och

*reparationer af gamla Kakelugnar. Säkert och varaktigt arbete samt billigt pris utlofvas, och har jag säkra och pålitliga biträden att påräkna.
Karlstad i Maj 1869. C. Th. Meister."*

Efter att Meister hade fått lämna sitt hus på Herrhagen blev han som hyresgäst bosatt i området tillsammans med sina barn, men familjen blev senare även bosatta på andra platser i staden.

Han fortsatte i branschen under ytterligare en tid, och åren 1875 och 1876 gick dessa två annonser att se i Vermlands Läns Tidning:

"OBSERVERA. Hos undertecknad finnes till salu hvita och gula Kakelugnar, snygga och väl brända Stenkärl, från större till mindre sorter samt Blomkrukor.

Lokal midt för Mekaniska Verkstaden.

Karlstad i Mars 1875. C. TH. MEISTER."

"Hos undertecknad finnas vackra och väl brända stenkärl från mindre till större sorter i parti och minut. Äfven snygga och välbrända blomkrukor från mindre till större dimensioner.

Lokal i hörnet vid Mekaniska verkstaden.

Karlstad i Aug. 1875. C. TH. MEISTER."

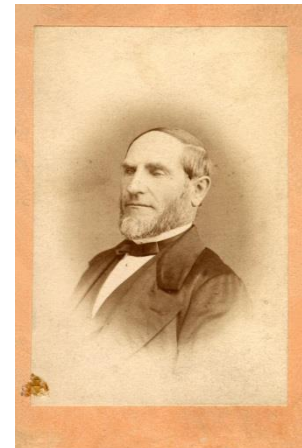
Gissningsvis var dock varorna inte av hans egen tillverkning.

Carl Theodor Meister lämnade Karlstad 1884 för att i stället bosätta sig i Göteborg, och där avled han den 13 mars 1905.

Dessa minnesord publicerades i Värmlands Dagblad två dagar senare:

"Dödsfall. En av Göteborgs äldsta invånare, f.d. kakelfabrikör C.T. Meister, har aflidit därstädes 92 år gammal.

M. kom i unga år till Karlstad och gjorde sig här känd som en mycket driftig och duglig kakelugnsmakare. Hans tillverkningar ansågos på den tiden som de förnämsta. Den aflidne, som drev sin rörelse i Karlstad till långt efter stadens brand, sörjes närmast af barn och barnbarn."

C.T. Meister på bilden till höger.

Bildkälla: Karlstads kommunarkiv

Återvänder så till 1700-talet.

Peter Hammarberg skall ha blivit född den 4 september 1757 i Kristinehamn, men då med efternamnet Petersson.

Lärlingstiden tillbringades under perioden 1777-81 hos krukmakare Zachris Lindroth i denna stad och därefter arbetade han en tid som gesäll hos kakelugnsmakare Lars Wargs änka, även det i Kristinehamn.

I Uppsala Domkyrkoförsamlings husförhørsängder finns han antecknad som gesäll där under perioden 1781-85.

Förmodligen flyttade han efter det till Karlstad, men eftersom det i stadsförsamlingens kyrkoarkiv saknas husförhörslängder för perioden 1780-90, har det inte säkert gått att fastställa när detta skedde.

I varje fall antecknades han som kakelugnsmakare i stadens mantalslängd från och med 1787, och när husförhörslängderna återigen blivit tillgängliga från och med 1790 finns han där antecknad som kakelugnsmakarmästare och har då även bildat familj, liksom att det då också finns några lärlingar som inneboende. Dessutom var Lars Hoffstedt där som gesäll under perioden 1792-95.

Familjen Hammarberg med arbetsfolk skall ha varit kyrkobokförda vid gård nr 45-46, vilket ungefärligen bör motsvara ett läge vid nuvarande Herrgårdsgatan 7-9, alltså något väster om Domkyrkan.

Vid 1810-talets början fick kakelugnsmakare Hammarberg i stället titeln kämnär (vilken var medlem i en kämnärsrätt, alltså en sorts domstol) och kakelugnsmakarrörelsen togs i stället över av sonen.

Den före detta kakelugnsmakaren och kämnären Peter Hammarström avled den 6 juni 1822.

Peter Niclas Hammarberg anges i husförhörslängden ha blivit född den 4 december 1792 i Karlstad, men har inte gått att återfinna i stadsförsamlingens födelsebok. Däremot har han i församlingens husförhörslängder funnits kyrkobokförd vid gård nr 45-46 i Karlstad tillsammans med föräldrar och en syster från omkring 1790.

Förmodligen kom han tidigt i lära vid faderns kakelugnsmakarverkstad, men arbetade senare tidvis som gesäll hos en annan kakelugnsmakare i staden.

Han fick överta faderns verkstad under 1810-talets början, men möjligen blev han inte mästare förrän i samband med sitt giftermål 1816.

I hushållet kom det under åren att ingå en hel del lärlingar, men kakelugnsmakare P N Hammarberg fick redan den 7 september 1835 lämna jordelivet.

Änkan drev därefter rörelsen vidare och den 15 juli 1837 lät hon införa en annons med denna lydelse i Carlstads Tidning:

"Undertecknad, som fått skicklige arbetare i min professions drifwande, får mig hos resp. Herrskaper och Kunder rekommendera med förfärdigande af alla sorters Kakelugnar och omsättningar af gamla med ackuratess och skyndsamhet.

Carlstad den 13 Juli 1837 Maria Hammarberg, Kakelugnsmakare-Enka."

En kort period fanns kakelugnsmakare Johan Björndahl bosatt vid gård nr 45-46, men om han då arbetade åt änkefru Hammarberg eller arrenderade verkstaden där är oklart. I varje fall skall han ha varit född 1801 i Göteborg och arbetade en tid som gesäll i Alingsås innan han som kakelugnsmakare år 1828 kom till Mariestad.

Därifrån begav han sig elva år senare, alltså 1839 till Karlstad där han fanns kyrkobokförd hos änkefru Hammarström vid gård 45-46.

Tiden i Karlstad blev dock mycket kortvarig eftersom Björndahl avled redan den 5 januari 1841.

Föregående år hade emellertid detta gått att ta del av i Carlstads Tidning:

"Genom öppen och friwillig Auktion, som hålles å Stadens Auktions-Kammare Fredagen den 14 nästkommande Februari klockan half tolf på dagen, försäljes till den mestbjudande, genom uppslag, Kakelugnsmakare-Enkan Hammarbergs efterlämnade fastigheter här i Staden, Gårdarne och Tomterne N:ris 45 och 46, med dertill hörande åbyggnader, deribland en Kakelugnsmakare-Werkstad med Brännugn, samt en kålgård. Dessa egendomar försäljas antingen hwar för sig eller tillsammans under ett klubbslag, efter Spekulanters önskan, och lemnnas wid Auktionstillfället närmare beskrifning på egendomarne och tiden för köpeskillingens betalande kungöres äfwen då.

Carlstads Auktions-Kammare den 27 Januari 1840. Carl Fr. Tingwall."

Änkefru Maria Hammarberg lämnade gård nr 46 vid Lilla Herregårdsgatan år 1846 för att bosätta sig på annan plats i staden, och därefter har det inte gått att se något "kakelfolk" kyrkobokförda där.

C E Nygren skrev detta om Hammarbergs i sin bok "Carlstads stads historia under de 50 åren närmast före branden 1865."

"Intill denna tomt låg en liten gård (n:r 45), så tillvida märklig att stadens första bokhandel här var belägen. För öfvrigt fanns här å gården en liten kakelfabrik, som efter kämnären, kakelmästaren Petter Hammarbergs död 1822 drefs af sonen Per Niclas och nedlades, då han dog 1835."

Återvänder ännu en gång till 1700-talet.

Lars Hoffstedt blev född den 9 januari 1767 i Hassle socken något nordost om Mariestad

Under 1780-talets senare år har han under en kortare tid gått att se som gesäll hos kakelugnsmakare Brunsell i Kristinehamn, och arbetade därefter som sådan hos Peter Hammarberg i Karlstad.

Omkring 1896 etablerade han sig som kakelugnsmakarmästare vid gård nr 13 i denna stad, och något år senare bildade han familj.

I hushållet kom det under åren att ingå en del lärlingar och 1817 blev även systersonen Niklas Carlberg en av dessa.

Lars Hoffstedt fick lämna jordelivet den 31 maj 1834, men kakelugnsmakarrörelsen hade två år tidigare övertagits av gesällen och systersonen Carlberg.

Niklas Carlberg-Hoffstedt anges ha varit född den 15 februari 1804 i Stockholm.

Tretton år gammal kom han till Karlstad för att lära sig kakelugnsmakaryrket hos sin morbror Lars Hoffstedt.

Efter att ha blivit gesäll 1824 återvände han följande år till Stockholm, men var tämligen snabbt tillbaka hos Hoffstedt, och där blev han sedan kvar, förutom ett årslångt besök i Enköping omkring år 1827.

Den 12 maj 1832 gick så detta att läsa i Carlstads Tidning:

"Undertecknad, som af min Morbroder Lars Hoffstedt öfwertagit Kakelugnsmakar-rörelsen, har ändrat mitt namn och kallar mig hädanefters Niklas Hoffstedt; hwarom resp. Allmänheten härom underrättas.

Carlstad den 9 Maj 1832. Niklas Carlberg."

Efter att ha blivit mästare hade han föregående år erhållit burskapsrättigheter i staden, samt något år senare tillsammans med hustru och några lärlingar flyttat in vid gård nr 12, alltså gården bredvid där morbrodern Lars Hoffstedt var bosatt.

Båda dessa gårdar låg vid dåvarande Stora Herregårdsgatan och deras läge borde motsvara ungefärligen nuvarande Norra Strandgatan 7.

Till att börja med ingick det en hel del både gesäller och lärlingar i hushållet, men antalet minskade efterhand och under senare år hade familjen endast någon enstaka lärling som inneboende.

Kakelugnsmakarmästare Hoffstedt sa upp sina borgerliga rättigheter den 28 september 1857, och en månad senare meddelade han detta genom en annons i Carlstads Tidning:

"I anseende till sjukdom har jag upphört med min Kakelugnsmakar-rörelse, och i anledning häraf finnes till salu hwarjehanda materialier, bestående af Glasyr till hwita Kakelugnar, Piplera, Brunsten, Bly och något Kakel, samt diverse andra saker som höra till verkstaden; dessutom en särdeles stor Jernmortel med stöt, en handqwarn, en Blyhwittsqwarn samt Tälgstenschällar m.m.

Carlstad den 19 Okt. 1857. N. Hoffstedt."

Niklas Hoffstedt avled dock redan den 19 oktober följande år, alltså precis ett år efter att ovanstående annons undertecknades.

Huruvida verkstaden kom att användas av någon som därefter arrenderade den eller om dess verksamhet helt upphörde genom detta är oklart.

I Carl Emanuel Nygrens skrift "Carlstads stads historia under de 50 åren närmast före branden 1865." finns detta skrivet om de båda herrarna Hoffstedt:

"År 1839 köptes gården (nr 12) af kakelugnsmakaren eller rättare sagdt krukmakaren Niclas Hoffstedt. Han lät riva de gamla träkåkarne och af tegel, som brändes i hans lilla på bredvidliggande tomt varande "kakelfabrik", lät han uppföra ett litet, hvitrappadt stenhus, det första som hittills mött oss på vår färd, ett oansenigt hus visserligen men dock ett stenhus. "Pöttmaker Hôfstedt", som han i dagligt tal kallades, var en fridens man, som ej gjorde mycket väsen af sig. Den lille, blide gubben var dock allmänt bekant, dels därför att han var god mot de fattiga och antagligen hvarje söndag gaf en artig skärf i kyrkohåfven, dels därför att han stod betydligt "under toffeln". Han dog 1858 och efter-

lämnade enkan Christina J. Carlberg, som innehade gården till 1865, då hon flyttade till Stockholm.

På tomten n:r 13 stod en låg, rödmålad, i äldre tider torftäckt tvåvåningsbyggnad af trä. Innanför fanns en liten trädgårdstäppa och längre ned åt Garfvarelandet stodo uthusen, stall och ladugård, jämte den ofvannämnda lilla kakelfabriken. Ågaren, kakelmakaren Lars Hoffstedt lämnade denna gård 1834 vid sin död i arf åt sonen ofvannämnda Niclas Hoffstedt."

Anders August Åkesson var född den 5 april 1839 i Trelleborg, och möjligtvis kom han i lära hos sin farbror Hans Christian Åkesson i denna stad. Anders August flyttade sju ton år gammal till Malmö, där han fick arbete vid Knaust kakelfabrik. Därefter vidtog en gesällvandring med besök i bland annat städerna Vänersborg och Göteborg.

Från den senare staden kom han 1866 som kakelugnsmakare till Karlstad, och samtidigt kom även brodern Nils August att bosätta sig i staden. Mer om denne något längre fram i dokumentationen.

Året efter ankomsten till Karlstad lät Anders August sätta in en annons med denna lydelse i Nya Wermlands-Posten:

"KAKELUGNAR. Undertecknad anskaffar och uppsätter Kakelugnar från nedanstående fabriker: Aug. Rignér i Götheborg, O. Åkerlind i Stockholm, Larsson & Lundgren i Örebro samt Upsala Kakelugns-fabrik, hvaraf finnes Lager att tillgå.

Ritningar, Priskuranter och Profver finnes att bese hos undertecknad.

Reparationer och Omsättningar å gamla Kakelugnar verkställes efter anmodan till billigt pris

Karlstad i Juli 1867. A.A. Åkesson, Kakelugnsmakare. Boende i Smeden Bergmans gård."

Två år senare fanns så denna annons att läsa i Nya Wermlands-Tidningen:

"A.A. Åkesson, Kakelugnsmakare, som numera innehar egen fabrik härstädes får härmed rekommendera sig till utförande af alla arbeten som till yrket hör, såsom hvita Kakelugnar af blandad Upsala-lera, med vacker glasyr, äfvensom gula dito m.m., allt till de mest billiga priser.

Uppsättning af Kakelugnar, såväl af egen tillverkning som från andra fabriker äfvensom omsättning af gamla utföres skyndsamt och billigt, samt utlofvas ett välgjordt och solidt arbete.

Karlstad i Juli 1869. A.A. Åkesson, boende i patron Norbäcks hus vid Jernvägsgatan."

Den 16 april 1870 gick dock detta att läsa i Nya Wermlands-Tidningen:

*"Natten till sistlidne fredag ½ till 1 väcktes stadens innewånare wid de hemskaste
... Ledde af eldskenet styrde sprutmanskap och sprutor sin färd ned till den så kallade "Wiken", en sedan stadens brand tätt och irreguliert bebyggd trakt wid gamla repslagarebanan. Det befanns att eld utbrutit i ett reswirkshus, inrättadt till kakelugnsmakeriwerkstad och hwarest kakelugnsbränning under flera dagar pågått. Huset, som egdes af stensättaren Bergqvist i Grawa socken, innehades på arrende af kakelugnsmakaren Åkeson, war icke brandföräkradt liksom ej eller inventarier och lager, hwarigenom båda göra förlust – den mest kännbara kanske dock af hr. Åkeson."*

Efter sin korta tid som kakelfabrikant i Karlstad återvände Åkesson följande år till Malmö, där han tog över den kakelfabrik som han i unga år arbetat vid.

Kakelugnsmakare Anders August Åkesson avled i Malmö den 15 november 1898.

Anders August Åkesson.

Foto: Anna Frankel.

Bildkälla: Georg Lundblad, Helsingborg

Lars Magnus Svensson kom till värden den 25 februari 1810 i Karlstad.

Hans första arbete var som bodgosse hos en bokhandlare i födelsestaden, men 1831 anges han i flyttlängden ha avflyttat till Stockholm.

Där torde han ha kommit i kakelugnsmakarlära, men tre år senare fortsatte lärotiden hos kakelugnsmakare Hård i Eskilstuna och 1836 blev han förklarad som gesäll.

Som sådan begav han sig följande år till Nyköping och där blev han sedan kvar fram till 1840 då det blev dags att återvända till Karlstad och arbete hos Niklas Hoffstedt.

Efter något år bildade han familj och kom med den att efter en tid bli bosatt på annan plats i staden.

Från några år in på 1850 talet fick han ändra sin titel från gesäll till kakelugnsmakarmästare, och från 1856 antecknades han som näringsidkare i Kommerskollegiums handlingar.

Samma år gick denna annons att läsa i Nya Wermlands-Posten:

"Hos undertecknad, som bor uti så kallade Hagström-gården på norra gatan, finnes Stenkärl till salu; samt emottages beställningar å kakelugnar.

Carlstad i Mars 1856. L. M. Svensson."

Enligt en senare bouppteckning skall Svensson haft tillgång till en verkstad, och från 1860-talets början hade han även en gesäll till hjälp i sitt arbete.

År 1865 kom så gesällen och den blivande svärsonen L. M. Björkman att bli bosatt hos familjen Svensson, där det sedan tidigare ingick en lärling i hushållet.

Kakelugnsmakare Lars Magnus Svensson avled den 13 juli 1866 och i efterföljande bouppteckning upptogs bland annat inventarier i verkstaden.

Förmodligen övertogs kakelugnsmakarrörelsen därefter av Björkman.

L. M. Björkmans kakelfabrik, Karlstads Kakelfabrik.

Lars Magnus Björkman såg dagens ljus för första gången den 8 mars 1842 i Nyeds socken.

Efter att en tid gått i lära vid en kakelugnsmakarverkstad i Krakerud i hemsocknen och även vid en verkstad i Östra Emtervik, kom han 1861 till kakelugnsmakare Meister i Karlstad, där lärotiden fortsatte.

Redan i slutet av detta år erhöi han emellertid gesällbrev, och tre år senare lämnade han Värmland för att i stället bege sig till Stockholm.

Följande år, alltså 1865; var han tillbaka i Karlstad, och fick då arbete samt bostad hos sin blivande svärfar Lars Magnus Svensson.

Året därpå avled dock svärfadern tillika arbetsgivaren, och detta år gifte sig Björkman dessutom med dennes dotter.

Eftersom 1866 var det sista år som Lars Magnus Svensson förekom som näringsidkare i Kommerskollegiums handlingar och 1867 var det första år som L M Björkman förekom där, går det att anta att Björkman övertog svärfaderns rörelse vid dennes död och då även den verkstad som denne använt sig av.

Tyvärr har det inte gått att få fram några uppgifter om var verkstaden var belägen.

Björkman kom att vara en flitig annonsör i lokaltidningarna, och den tidigaste har gått att återfinna i Nya Wermlands-Tidningen den 10 juni 1868 som hade denna lydelse:

"Kakelugnar. Undertecknad får äran rekommendera sitt fabrikat af hvita, spräckliga och gula kakelugnar i såväl stadens som ortens ärade invånares hågkomst. Som jag tillverkar mina kakelugnar här i staden, så kan enhver af mig erhålla de billigaste kakelugnar och för att vinna ökad omsättning har jag nedsatt priset under alla främmandes priser.

L.M. BJÖRKMAN, Kakelugnsmakare i Karlstad, boende vid Skolbacken."

Samtidigt saluförde han även blomkrukor och lerkärl, vilka gissningsvis var av egen tillverkning.

Vid denna tid var Björkman tillsammans med hustru och dotter bosatta som hyresgäster i en fastighet i staden, och i hushållet ingick, förutom en svägerska och en piga, även ett antal lärlingar och gesäller.

När nedanstående annons år 1874 var införd i lokaltidningen torde den nya verkstaden i Haga ha tagits i bruk:

"KAKELUGNAR. Undertecknad får härmed rekommendera sin tillverkning af hvita Kakelugnar af ren och oblandad Upsalalera samt hvita, spräckliga och gula Kakelugnar af vanlig lera till de mest billiga priser, samt uppsättning och omsättning af gamla sådana. L.M. BJÖRKMAN, Kakelugnsmakare i Karlstad".

Av någon anledning fick han följande år för sig att han skulle lämna Karlstad och lät då sätta in en annons med denna lydelse:

"I anseende till afflyttning från orten säljes mitt invid Hagatorget nybyggda hus i 2 våningar, innehåll. 13 oinredda rum, samt likaledes nybyggd kakelugnsmakareverkstad och kålgården N:o 290, utgörande 9 kapplands areal samt å Herrhagen naturskönt belägna egan N:o 44 om 2 tunnland 2 kappland, särdeles passande till byggnadstomter. L. M. BJÖRKMAN."

Nu blev det ingen flytt och inte heller någon försäljning, men det skulle dröja till 1877 innan familjen med arbetsfolk flyttade in i det nybyggda huset vid Östra Haga, i varje fall enligt husförhörlängdens uppgifter. Fastigheten var uppförd på tomt nr 9 A och bredvid på tomt nr 9 B fanns verkstaden. Bägge dessa tomter var belägna innanför nuvarande Nygatan 8 i kvarteret Snigeln.

Björkman var, som tidigare nämnts, en flitig annonsör i lokaltidningarna, och 1881 fanns denna annons införd i en av dessa:

"L. M. Björkmans Kakelverkstad i Carlstad! är nu så uppdrifven, att den kan täfla med rikets större tillverkningar samt i prisbillighet under alla andra. Tillhandahåller mångfaldiga för i år nya mönster å Salongs-, Sals- Sängkammars-, Förmaks-, Kabinetts- samt tarfligare Rums-Kakelugnar.

Uppsättning af nya, omsättning och reparationer af gamla Kakelugnar utföras ytterst väl och billigt.

Alla slags ornament till kakelugnarne kunna vid verkstaden fritt få väljas.

Tillbehör af jern, messing samt förnickladt finnes i lager billigt.

Post- och Telegrafadress: Björkman, Karlstad."

Den 25 maj 1889 fanns denna mycket korta artikel införd i Nya Wermlands-Tidning:

"Kakelugnsmakerihandteringen har på senare tider tagit ett betydande uppsving i vårt land, och hvad nu speciellt Karlstad beträffar, lärer det numera vara alldeles öfverflödigt att "gå öfver ån efter vatten". På platsen hafva vi nämligen två fabriker för tillverkning af kakelugnar, och fabriker Björkman har betydligt drifvit upp sin tillverkning. Hans vackra hvita kakel hafva vi hört fackmän omnämna med beröm, ett omdöme som äfven lärer få gälla för hr Sandbergs fabrikat, och hans majolika kakelugnar, om hvilkas tillverkning hr B är ensam inom länet, hafva redan nu tilldragit sig en välförtjänt uppmärksamhet. På särdeles väl, i guld och andra färger, ornerade kakelugnar finnas äfven prof att bese i fabriken, som för sina arbeten uteslutande använder den allbekanta Upsalaleran."

En annons ur Karlstads-Tidningen den 11 juni 1890:

L.M. Björkman
Karlstad,

enda tillverkare i Wermland af Kakelugnar med emaljglacyr uti alla färger med inbrändt äkta guld och silfver samt **Majolika** alla slag.

Var god besök min fabrik och den som vill jemföra mina kakel med om också allas tillverkningar inom Wermland, skall finna det mina **Utskottskakel** till alla delar öfverträffar deras bästa med undantag af priset, som är

nästan hälften billigare hos mig.

På så sätt blir klart hvar bästa varan finnes till billigaste pris

Sju år senare gick denna annons att läsa i samma tidning:

"Kakelugnar. Nytt i Sverige! Hvarje kakel är blå-omaljeradt i Roccoco, Renaissance och S:t Louis stil jemte landskapsstycken m.fl. m.fl. bilder och dekorationer att välja på. Endast vid min kakelfabrik i Karlstad! L. M. BJÖRKMAN."

Kakelfabriken benämndes förutom som L.M. Björkmans kakelfabrik under de senare åren även som Karlstads Kakelfabrik och den 28 september 1907 meddelades detta i Nya Wermlands-Tidningen:

"Sedan jag nu uppnått rätt hög ålder och därför upphör med den kakelugnsmakareverksamhet, som jag oafbrutet under cirka 50 år utöfvat och öfverlämnar nu densamma till min mångårig och i facket skicklige verkmästare A. Johansson, får jag uttala mitt varma tack för allt det förtroende som under denna långa tid visats mig och önskar att detsamma måtte i lika hög grad komma min efterträdare till del, hvilken jag kan på det högsta rekommendera.

Karlstad den 26 Sept. 1907. För Karlstads Kakelfabrik

Vördsammast L. M. BJÖRKMAN.

Karlstads-Tidningen meddelade år 1895 i en notis att kakelugnarna till det detta år nyrenoverade Stadshotellet hade levererats av L M Björkmans kakelfabrik i staden.

När Stadshotellet på 1920-talet installerade centralvärme revs kakelugnar ut och några av dem hamnade i en privatägd fastighet. En av dessa visas på bilden till vänster.

"Hänvisande till ofvanstående ber jag att få innesluta mig i allmänhetens välvilliga åtanke vid behof af kakelugnsarbete af hvad slag de vara må och skall det blifva min uppgift att tillhandahålla bästa fabrikat till möjligast billiga priser.

För Karlstads Kakelfabrik

Vördsamt A. Johansson (L. M. Björkmans Eftr.)"

Samtidigt sålde Björkman även sitt bostadshus, fastigheten 9 A i Östra Haga, och blev därefter tillsammans med sin hustru bosatt som hyresgäst på annan plats i Haga fram till sitt frånfälle den 27 februari 1926.

Anders Johansson föddes den 22 januari 1865 i Ås socken något söder om Varberg.

Sin lärlingstid tillbringade han hos en kakelugnsmakare i närliggande Träslöv och som gesäll flyttade han 1889 in till Varberg.

Tre år senare begav han sig tillsammans med hustru till Kristinehamn, där familjen utökades med några döttrar innan de 1895 kom till Karlstad.

Där fick gesäll Johansson arbete vid J.W. Sandbergs kakelfabrik på Herrhagen, men 1903 flyttade han så över till Björkmans kakelfabrik i Haga, där han efter en tid blev verkmästare.

Som det går att se av ovanstående annons övertog Johansson fabriken 1907, men familjen, som blivit tämligen stor, bosatte sig inte vid Östra Haga, utan på annan plats i staden.

Enligt Kommerskollegiums handlingar skall Johansson år 1910 ha haft fyra anställda vid fabriken och redovisade detta år en försäljning av 160 kakelugnar.

Hustrun avled 1914, och bland de tillgångar som upptogs i efterföljande bouppteckning och som anknyter till kakelfabriken märks kakel till 55 kakelugnar, kakelformar, glasyrkvarnar, lerkran samt material för fabrikationen som bly, tenn och glasyr.

Anders Johansson avvecklade fabriksrörelsen 1916 och ägnade sig därefter åt att sälja och sätta upp kakelugnar.

Han avled den 28 april 1949.

Karlstads Nya kakelfabrik, J V Sandbergs kakelfabrik, Frans Elinders kakelfabrik.

Johan Valfrid Sandberg kom till världen den 27 juli 1849 i Åmål som son till kakelugnsmakaren Johan Daniel Sandberg och dennes hustru.

Fadern var född i Arvika och bror till Anders Peter Sandberg, vilken drev en kakelfabrik i Kristinehamn.

Förmodligen kom Johan Valfrid i lära vid sin fars verkstad, men 1868 flyttade han till Kristinehamn där lärotiden fortsatte hos hans farbror Anders Peter Sandberg.

Några år senare återvände han som gesäll till Åmål, men när han 1878 flyttade till Karlstad tillsammans med nybliven hustru, titulerades han dock som kakelugnsmakare.

Makarna skall alltså enligt kyrkoarkiven ha inflyttat till Karlstad 1878, men redan i slutet av föregående år gick denna annons att läsa i en av lokaltidningarna:

"Kakelugnar uppsätts väl och till billigaste priser af Kakelugnsmakare J.W. Sandberg, N:o 159, hörnet af Freds- och Hamngatorna."

I maj följande år annonserade dock Sandberg så här:

"Undertecknad som nyligen hitflyttat till Carlstad, får vördsamt rekommendera sig hos stadens och ortens resp. innevånare, till utförande af allt vad som till kakelugnsmakaryrket hörer, såsom uppsättning af alla sorters kakelugnar m.m.

Ackuratess och omsorgsfullt arbete i förening med möjligt billigaste priser kunna städse påräknas.

Carlstad i Maj 1878. J.W. SANDBERG, Kakelugnsmakare, Klara stadsdel N:o 10."

Efter att under det första året varit bosatta i kvarteret Klara flyttade makarna omkring 1879 till Herrhagen, där kakelfabriken, vilken till att börja med benämndes Karlstads Nya Kakelfabrik, liksom ett bostadshus blev uppbyggt.

Året därpå går det för första gången i annonser se att Sandberg saluför kakelugnar av egen tillverkning, och 1881 annonserades om detta:

"För fiskare. Välbrända Not-, Nät- samt Ryssjesänken till billigt pris vid Karlstads Nya Kakelfabrik. J. W. SANDBERG."

Omkring 1887 tycks fabriken ha ändrat namn till J. W. Sandbergs kakelfabrik, och den 11 juni 1890 var denna annons införd i Karlstads-Tidningen.

J. W. Sandbergs Kakelfabrik,
belägen på Herrhagen, KARLSTAD,
rekommenderar hos den ärade allmänheten sitt lager af **starka och hållbara**
KAKELUGNAR
med emaljmålade ornament i guld och flera färger, samt majolika och vackra hvita till
billigaste priser. Uppsättning af nya och omsättning af gamla kakelugnar verk-
ställes med största omsorg och billigt af
J. W. Sandberg, Telefon n:o 16.

Den 26 juli 1893 meddelades dock detta i lokalpressen:

"Eldsvåda utbröt i måndags äftermiddag vid 4-tiden i kakelugnsmakare Sandbergs kakelfabrik och med fabriken sammanbygda boningshus af trä i stadsdelen Herrhagen härstädes. Antagligen utbröt elden i fabriken men den samma spred sig så hastigt att inom få ögonblick båda husen stodo i ljus låga."

En månad senare tillkännagavs följande:

"Tillkännagifvande. Härmed får jag vördsamt tillkännagifva att, ehuru min fabrik härjats af eldsvåda, jag ändock tillhandahåller kakelugnar af alla brukliga kvalitéter från de mest välkända fabriker samt ombesörjer uppsättningar och beder få rekommendera mig i mina kunders benägna åtanka.

Karlstad den 28 Juli 1893. J. W. Sandberg. Telefon N:o 16".

Den 29 maj 1894 fanns så denna korta artikel att läsa i Nya Wermlands-Tidningen:

"Hr. Sandbergs kakelfabrik å Herrhagen här i Karlstad nedbrann, såsom våra läsare torde minnas, totalt jämte boningshus den 24 juli i fjol. Hr. Sandberg grep sig emellertid an med återbyggnaden så raskt, att fabriken kunde vara igång redan i slutet af december månad, och har han nu sedan länge sitt i villastil uppförda boningshus jämte fabriksbyggnad, den senare uppförd af sten, i fullt färdigt skick. Fabriken innehåller en större arbetslokal för formning med 3 glasyrquvarnar och 1 glasyrkross, glasyrugn, - här finnes äfven en 4 hästars ångmaskin som drifkraft - lokal för styckformar och glasyrrum, en brännugn, lagerrum och rymlig källare för råmateriel. Det synes sålunda vara väl sörjdt för att fabrikationen kan bedrivas på ett fullt tidsenigt sätt, och de prof som vi varit i tillfälle att se af hr Sandbergs arbeten, torde uthärda full jämförelse med de bättre."

Samma år annonserade Sandberg:

"J. W. Sandbergs Kakelfabrik i Karlstad, som nu är återuppbyggd och utvidgad samt försedd med nya modeller, rekommenderar sin nya tillverkning af Kakelugnar, såväl hvita som i färgglasyrer. Uppsättningar och reparationer verkställas väl och för godt pris. Benägna order mottagas vid min fabrik å Herrhagen, hos Hrr Nyman & Åhlin samt per telefon under n:r 16.

Karlstad i Maj 1894. J. W. SANDBERG."

Därefter förekom J. W. Sandbergs kakelfabriks annonser betydligt sparsammare i lokaltidningarna, men i Kommerskollegiums handlingar för 1910 anges att arbetsstyrkan detta år uppgick till tre personer och antalet försålda kakelugnar till 150 stycken.

Följande år sålde Sandberg fabrik och bostadshus till sin hustrus systerson Frans Elinder, och blev därefter tillsammans med hustrun bosatt på annan plats i staden.

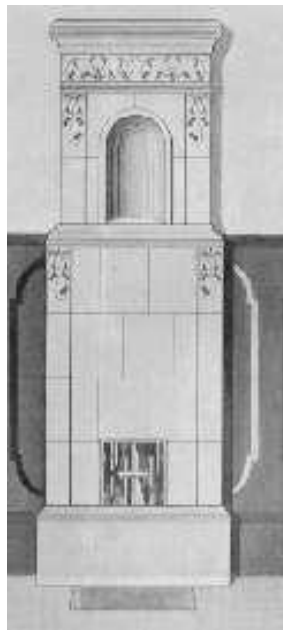
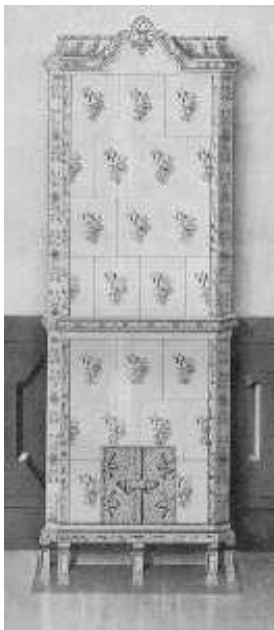
Som änkeman flyttade fabrikör Sandberg 1927 till Göteborg, och där avled han den 8 mars 1932.

Spjällband.

Frans Elinder med delar av sin arbetsstyrka utanför fabriken.

Två kakelugnar ur en priskurant från 1924 samt en bild av en kakelugn som uppges vara från Elinders kakelfabrik.

Frans Linder Gustafsson **Elinder** föddes den 14 juni 1883 i Torrskogs socken i Dalsland. Med efternamnet Gustafsson flyttade han 1906 till Östra Fågelviks socken i Värmland, där han som kakelsättare började arbeta vid Skattkärrs kakelfabrik.

Eftersom han redan vid ankomsten dit benämndes som kakelsättare, går det kanske tro att han redan under åren i Torrskog hade kommit i lära hos någon kakelugnsmakare, osäkert dock var.

Enligt kyrkoarkiven skall han redan två år efter ankomsten till Skattkärr ha lämnat kakelfabriken där för att i stället flytta till Karlstad, där han blev bosatt hos sin moster och hennes make J.W. Sandberg på Herrhagen. I skriften "Kakelugnstillverkning, ett karlstadshantverk" anges dock att inflyttningen skedde 1901.

Möjligen kan han ha vistats där och kommit i lära fastän han då fortfarande var kyrkobokförd vid föräldrahemmet i Torrskog.

1910 erhöll han Konungens Befallningshafvandes (landshövdingens) tillstånd att anta släktnamnet Elinder, och ungefär samtidigt fick han ändra sin titel från kakelsättare till kakelfabriksföreståndare.

Följande år kunde han så köpa kakelfabriken av J. W. Sandberg och samma år ingick han även i äktenskap.

I Mats Linderholms skrift "Kakelugnstillverkningen ett karlstadshantverk" och i Erik Elinders "I hôte på en herrhagspôjk" berättas något om J.W. Sandbergs verksamhet, men framförallt om Frans Elinders.

Efter övertagandet utökades verksamheten vid kakelfabriken och 1920 hade antalet anställda ökat till tretton stycken. Vid denna tid byggdes fabriken även ut i olika etapper. Vid slutet av 1920-talet började det att bli svårt för kvarvarande kakelfabriker att få avsättning för sina tillverkningar och detta gällde även för Frans Elinder, vilken vid denna tid fick upphöra med fabrikationen av kakelugnar.

Företaget AB Frans Elinder bedrev en tid tillverkning av värmekaminer av metall, men skulle under ledning av en av sönerna senare utvecklas till en byggvaruhandel.

Frans Elinder fick lämna jordelivet den 7 maj 1945.

Kakelugnsmakare Samuelsson, anställd vid AB Frans Elinder, i arbete.
Foto Dan Gunner. Bildkälla: Värmlands museum.

Naturligtvis har det i Karlstad även funnits kakelugnsmakare som inte bedrivit någon egen tillverkning, utan i huvudsak varit verksamma med uppsättning samt reparationer av kakelugnar.

Nämner här några av dessa, men långt ifrån samtliga.

Erik Göransson anges i husförhörslängd ha varit född 1782, och har i dessa handlingar gått att se som gesäll i Karlstad under perioden 1805-09.

Omkring 1810 blev han mästare och i hans hushåll ingick då förutom hustru och barn även en lärling.

Familjen flyttade 1819 till Filipstad och endast fyra år senare avled Erik Göransson.

Olof Filemon Olsson Staaf blev född den 30 juli 1834 i Rudskoga socken.

Tretton år gammal fick han flytta till Karlstad och komma i lära hos kakelugnsmakare Meister, vilken var gift med en av hans äldre systrar.

Där blev han även gesäll, men efter giftermål 1861 blev han med hustrun bosatt på Herrhagen och kunde efter en tid titulera sig som kakelugnsmakare.

Möjligen arbetade Olsson hos sin svåger så länge denne drev sin verksamhet, men skulle senare bedriva egen rörelse.

Den 5 april 1871 annonserade han i Nya Wermlands-Posten:

"Undertecknad åtager sig fortfarande uppsättning af nya samt omsättning och reparationer af gamla kakelugnar till de mest billiga priser; reelt och waraktigt arbete utlowas af

O. F. Olsson, Kakelugnsmakare."

Kakelugnsmakare Olof Filemon Olsson fick lämna jordelivet den 19 oktober 1881.

Nils **August Åkesson** föddes den 8 november 1842 i Trelleborg, och torde tidigt ha kommit i lära hos sin farbror som drev en kakelugnsmakarrörelse i denna stad.

Femton år gammal flyttade han till Malmö, där lärlingstiden fortsatte vid en kakelfabrik på orten.

Som gesäll flyttade han 1862 till Göteborg och därefter vidare till Vänersborg för att efter en tid återvända till Malmö.

Därifrån kom han så 1866 till Karlstad samtidigt som brodern Ander August Åkesson, och fick arbete hos denne.

Som gesäll och nygift flyttade han tre år senare till Sunne, där en mindre kakelugnsfabrik övertogs. Nu blev det ingen längre tid som kakelfabrikör på denna värmländska ort för Åkesson, eftersom han redan 1872 återvände till födelsestaden Trelleborg med sin familj. Därefter vidtog som kakelugnsmakare längre eller kortare vistelser på en rad orter, som Malmö, Växjö, Helsingborg, Karlskrona, Stockholm och Jönköping innan han 1902 ännu en gång bosatte sig i Karlstad, men då som änkeman.

Följande år lät han införa denna annons i Karlstads Tidning:

"N. A. Åkesson, Kakelugnsmakare i Karlstad, vill härmed rekommendera sig till utförande af allt slags kakelugnsarbete, äfven omsättning och reparationer af gamla ugnar verkställes, efter moderata priser. Kakelugnar finnas ständigt på lager. Några ugnar äro uppsatta till benäget påseende i Fabrikör Durings gård.

Karlstad den 4 Maj 1903. N. A. Åkesson, Kakelugnsmakare."

Tyvärr försattes han i konkurs 1906 och lämnade då staden för att flytta till Örebro, varifrån han som före detta kakelugnsmakare begav sig till Helsingborg och 1919 blev hans sista bostadsort Lidingö, där Nils August Åkesson avled den 18 december 1921.

Gustaf Magnusson kom till världen den 30 maj 1854 i Grava socken strax norr om Karlstad.

Redan följande år flyttade familjen in till centrala staden, och där fick Gustaf efter att han vuxit upp gå i lära och arbeta hos kakelugnsmakare Björkman.

Som utlärd flyttade han 1878 till Vänersborg, men återvände året därpå till Karlstad som kakelugnsmakare.

Nu blev vistelsen i hemstaden inte speciellt långvarig, utan redan 1880 begav han sig tillsammans med hustru och barn till Göteborg.

Nio år senare var det dags att ännu en gång återvända till Karlstad, och denna gång blev vistelsen där betydligt längre.

Ett slutgiltigt avsked av Karlstad blev det dock 1897 när familjen flyttade till Örebro, och där avled kakelugnsmakare Gustaf Magnusson den 20 april 1935.

Johan Johansson föddes den 31 december 1837 i Lyrestads socken något nordost om Mariestad.

1856 kom han i lära hos kakelugnsmakare Meister inne i Mariestad, alltså en bror till C T Meister i Karlstad, dit han kom som gesäll fyra år senare.

I samband med att han tillsammans med hustru och barn år 1866 bosatte sig vid Våxnäs i Karlstads landsförsamling kom han också att tituleras som kakelugnsmakare.

Familjen var tillbaka i staden redan följande år och blev där bosatt på några olika platser medan barnaskaran stadigt ökade.

Från en bit in på 1880- talet hade de dock sin bostad på Haga, och där var de även bosatta vid Johan Johanssons frånfälle den 18 februari 1912.

Anders Larsson föddes den 5 januari 1826 i Södra Ny församling utanför Säffle och som sextonåring kom han i kakelugnsmakarlära hos Niclas Hoffstedt i Karlstad. Omkring 1846 fortsatte lärlingstiden i Åmål, där han efter en tid blev gesäll och något senare även kakelugnsmakare.

Som sådan flyttade han 1856 tillsammans med nybliven hustru samt barn till födelsebygden vid Södra Ny. Där bedrev han förmodligen kakelugnsmakaryrket på något sätt eftersom han fortsättningsvis titulerades som kakelugnsmakare.

Vid början av 1880-talet bosatte han sig dock tillsammans med hustrun i egen fastighet vid Viken i Karlstad.

Endast sju månader efter hustruns frånfälle fick kakelugnsmakare Anders Larsson följa henne i graven den 22 september 1895.

Johan **Simon Johansson** föddes den 19 mars 1865 på Hammarön strax söder om Karlstad.

Liksom tre av sina bröder blev han senare i livet verksam som kakelugnsmakare i Karlstad, men i motsats till dessa bytte han inte efternamn till Samuelsson.

Tillsammans med föräldrar och bland annat bröderna Albin och Edvard blev det 1873 en flytt in till Karlstad, där brodern August föddes två år senare.

Familjen blev efter en tid bosatt på Herrhagen och Simon fick, liksom förmodligen även hans bröder något senare, arbete vid Sandbergs kakelfabrik.

När han 1888 som gesäll ingick i äktenskap bosatte han sig tillsammans med hustrun på annan plats på Herrhagen.

Några år in på 1900-talet, då han med hustru och barn fortfarande var bosatta på Herrhagen, hade titeln ändrats till kakelugnsmästare, och den 14 februari 1907 anmäldes till Handelsregistret i Karlstad *"att Johan Simon Johansson ämnar här i staden drifva kakelugnsmakaryrket under firma J.S. Johansson."*

Enligt skriften "I hôte på en herrhagspöjk" skall alla fyra bröder Johansson-Samuelsson ha arbetat med kakelugnsuppsättning åt kakelfabriken även sedan den övertagits av Elinder.

Kakelmakarmästare Simon Johansson avled den 22 november 1943.

Karl **Albin Johansson** blev född den 3 september 1867 på Hammarön, men sex år gammal flyttade han tillsammans med den övriga familjen in till Karlstad.

Albin fick liksom sin äldre bror Simon arbete hos J W Sandberg och senare hos Frans Elinder.

Hans yrkesbeteckning var i husförhörslängderna under alla år kakelarbetare, men vid hans död den 19 september 1940 uppgavs han i dödsboken som f.d. kakelugnsmakare.

Näste broder i syskonskaran som föddes på Hammarön var Axel **Edvard Samuelsson**, och detta skedde den 17 mars 1870.

Möjligen tog han, i motsats till sina äldre bröder, sitt efternamn efter faderns förnamn, men det blir inte helt logiskt eftersom dennes namn var Salomon Johansson.

I varje fall följde hans yrkesutveckling samma mönster som brödernas, det vill säga med arbete först hos J.W. Sandberg och därefter hos Frans Elinder.

I samband med giftermål 1895, får kakelugnsmakare Edvard Johansson, som han då fortfarande benämns, eget boende på Herrhagen tillsammans med hustrun och inom kort även den förstfödde sonen.

Två år senare lämnar dock familjen Karlstad för att i stället bosätta sig i Trollhättan, där Edvard fick arbete vid Björnbergs kakelfabrik.

1901 återvände familjen, och då med efternamnet Samuelsson, till Värmland och då till Arvika, där det möjligen blev anställning vid stadens kakelfabrik.

Sex år senare blev Karlstad åter igen deras hemort, och familjefaderns arbete blev så småningom som kakelugnsuppsättare vid Frans Elinders kakelfabrik.

Den före detta kakelugnsmakaren Edvard Samuelsson fick lämna jordelivet den 3 augusti 1954.

August Samuelsson kom till världen den 3 oktober 1875, alltså några år efter att familjen flyttade till Karlstad.

Även han följde sina äldre bröder i fotspåren när det gäller val av yrke, och började som kakelarbetare hos J W Sandberg för att sedan övergå till Frans Elinder när denne hade övertagit fabriken.

Innan dess hade han 1897 tagit sig efternamnet Samuelsson och året därpå flyttat till Trollhättan.

Där ingick han i äktenskap, och flyttade 1901 till hustruns hemtrakter i Hälsingland och arbete vid en kakelfabrik i Forssa.

Det blev därefter en tids boende i Arbrå, innan makarna med ung son 1903 återvände till Karlstad, där August som kakelugnsmakare bosatte sig på Herrhagen tillsammans med familjen.

1906 fick hustrun möjligen hemlängtan, för då blev det en flytt till Delsbo, men två år senare var de tillbaka i Karlstad.

Under några år omkring 1930 var familjen bosatta i Grava församling strax utanför Karlstad, men återvände därefter in till staden och där avled kakelugnsmakaren August Samuelsson den 16 december 1937.

Fredrik Gröndahl blev född den 1 maj 1856 i Holmerud, Holmedals socken som son till Gustaf Gröndahl och dennes hustru.

Sonen torde tidigt ha kommit i arbete vid faderns kakelugnsmakarverkstad, men 1878 flyttade han till Linköping för att fortsätta lärlingstiden hos en kakelugnsmakare där.

Som gesäll flyttade han 1882 till Stockholm, men redan följande år återvände han till Holmedal, där han ingick i äktenskap strax efter hemkomsten.

Tillsammans med den nyblivna hustrun och en dotter blev det 1888 en flytt till Karlstad, där kakelarbetare Gröndahl med familj blev bosatta på Herrhagen och arbete hos J W Sandbergs kakelfabrik för familjefadern.

Han blev senare med titeln kakelugnsuppsättare bosatt vid N. Tormestad, men kunde omkring sekelskiftet flytta in i egen fastighet på Herrhagen och efter ytterligare några år kunde han titulera sig som kakelugnsmakarmästare.

Enligt uppgifter på en internetsida skall han ha varit ägare av fastigheten Olovsgatan 4 på Herrhagen samt varit verksam som kakelugnsmakare under perioden 1904-16.

Fredrik Gröndahl fick dock lämna jordelivet den 5 november 1931.

Niels Larsen anges vara född den 3 maj 1864 i Lindelse på ön Langeland, Danmark.

1887 kom han som lärling till en kakelugnsmakare i Göteborg, men efter att ha blivit utlärd begav han sig fyra år senare till Norge.

Där blev han sedan kvar fram till 1901, då han tillsammans med hustru och barn flyttade till Karlstad.

Kakelugnsmakare Larsen blev tillsammans med sin familj efter någon tid bosatt på Herrhagen och han skulle komma att vara verksam inom yrket under lång tid i Karlstad. Dock inte ända fram till sitt frånfälle den 12 juni 1953.

Naturligtvis har det funnits ytterligare personer som under längre eller kortare perioder varit verksamma som kakelugnsmakare i Karlstad, men i denna dokumentation får det bli en begränsning till de här nämnda.

Stort tack till Ellinor Larsson, Arkeologiska avdelningen vid Värmlands museum samt Karlstads hembygdsförening genom dess ordförande Bengt Olof Lysell och några av dess medlemmar som till exempel Olle Andersson, Mats Wilhelmsson, Sören Johnsson och Sandra Albertus.

Skattkärrs kakelfabrik i Östra Fågelviks församling.

Skriften *Östra Fågelviksglimtar* från 1988, utgiven av Östra Fågelviks hembygdsförening, innehåller bland annat artikeln "Tegelbruket i Skattkärr", författad av de tidigare ägarna till tegelbruket, Eivy och Lars Tjerneld.

I huvudsak tar artikeln upp verksamheten vid tegelbruket, men något finns även skrivet om kakelfabriken.

I samma publikation, men från 2014 och detta år utgiven av Studiegruppen Fôr i tia i Fôggelvik, ingår t.ex. artikeln "Min mormor Tora. Om en målarinna och kakelindustrin i Skattkärr", författad av Bengt Engvall.

Författaren berättar där om sin mormor Tora Linnfors som 1904 kom som kakelmålerska från Uppsala till Skattkärrs kakelfabrik.

I artikeln berättas även något om kakelfabriken i övrigt, och i slutet av denna tidningsutgåva finns bilder på en del kakelugnar av Skattkärrs kakelfabriks tillverkning.

Viss information har här hämtats från dessa två artiklar.

1897 inköpte bankdirektör Lars Olof Tjerneld mark i Skattkärr, och två år senare återvände sonen ingenjören Ivar Tjerneld från Ryssland och påbörjade planeringen för uppbyggnad av ett tegelbruk på dessa marker.

År 1900 var anläggningen uppförd och två år senare hade den blivit kompletterad med en kakelfabrik.

Den 12 oktober 1903 fanns så denna anmälan till handelsregistret införd i Post- och Inrikes Tidningar:

"Ivar Tjerneld i Björknäs af Östra Fogelviks socken ämnar inom nämnda socken öppna kakelfabriksrörelse och därmed sammanhängande verksamhet under firma Skattkärrs kakelfabrik Ivar Tjerneld."

Den 17 mars samma år gick denna notis att läsa i Ansgarii-Posten:

"Skattkärrs kakelfabrik, anlagd af ingenjör Ivar Tjerneld i omedelbar närhet af Skattkärrs järnvägsstation, är nu färdig och fabrikationen af kakel har redan börjat. Tillverkningen är ganska stor, och äro maskiner och ugnar tidsenliga och nutidens bästa uppfinningar väl tillgodogjorda. Ingenjör T. är en driftig och företagsam man, och har han i utlandet noga studerat kakelindustrin. Meningen lär vara att årligen kunna tillverka 1,200 kakelugnar. Ingenjör T. äger förut på samma plats ett tegelbruk, ett af de största i Sverige. Anläggningarna äro och blifva, säger Ansg.-Postens meddelare, till stor nytta för hela provinsen och är ett hedrande bevis på god företagsamhet. Ingenjör Tjerneld är son till bankdirektören med samma namn."

I slutet av året var denna annons införd i nämnda tidning:

"Kakelugnar, runda och flata samt praktugnar såväl hvita som med färgade glasyrer äfvenså majolikaugnar, alla i nya smakfulla mönster levereras af Skattkärrs Kakelfabrik."

Kakelfabriken var uppbyggd för en beräknad produktion av ungefär 600 kakelugnar per år, och under fabriken första år, alltså 1902, anlände verkmästaren Valdemar Eriksson till Skattkär från Upsala-Ekebys kakelfabrik. Samtidigt anlände en kakelugnsmakare som även han tidigare arbetat vid Uppsala fabriken. För övrigt skulle en tämligen stor del av arbetskraften som kom till kakelfabriken under åren tidigare ha varit bosatta i Uppsala. Gissningsvis förberedde dessa två nyanlända produktionen vid fabriken, och följande år fick de sällskap av ännu en kakelugnsmakare, två kakelarbetare samt en modellör.

1904 anlände ytterligare kakelarbetare samt från Uppsala "Målarinnan vid kakelfabriken" Julia Viktoria Eriksson, vilken senare efter giftermål fick namnet Tora Linnfors och var den mormor Tora som det berättades om i den tidigare nämnda artikeln.

Tora var innan hon kom till Skattkär bosatt med sin familj vid Ekeby i Uppsala, och hade förmodligen arbetat som kakelmålare vid Upsala-Ekebys kakelfabrik, eftersom både hennes far och två farbröder var anställda som verkmästare där. Möjligen var det den ene farbrodern, Valdemar Eriksson, vilken anlät till Skattkär som verkmästare två år tidigare, som lockat henne dit.

I december 1905 framförde fabriken detta genom en annons i Nya Wermlands-Tidningen:

"Till ärade kunder under det gångna året framföres härmed vår tacksamhet för angenäm affärsförbindelse. Vi blifva nästa år genom tillbyggnad och utvidgning af fabriksrörelsen i tillfälle att betjäna än större kundkrets samt tillhandahålla moderna nymodellerade ugns-typer i förstklassigt utförande.

Skattkärrs Kakelfabrik, Ivar Tjerneld."

Under detta år påbörjades alltså en större utbyggnad av kakelfabriken, vilket blev färdigställt två år senare. Därefter beräknades tillverkningskapaciteten kunna öka till cirka 1500 kakelugnar per år.

I Kristinehamns-Tidningen var denna notis införd den 5 april 1906:

"Kakelfabriken vid Skattkär, hvars tillverkning röner strykande åtgång, skall utvidgas betydligt. Grund lägges nu till en ny och större fabriksbyggnad."

Den nyuppförda kakelfabriken i det närmaste färdigställd 1907. Byggnaden till vänster är den kakelfabrik som uppfördes 1902. Personerna på bild: Ellen och Lisa Tjerneld.
Bildkälla: Familjen Tjerneld genom Bengt Lagerberg.

I samband med att den nya fabriken togs i drift blev företagsnamnet Skattkärrs Tegel- och Kakelfabriker.

En annons kunde då lyda ut så här:

"Köp Kakelugnar direkt från Skattkärrs Tegel- och Kakelfabriker, då får ni bästa fabrikat billigast.

Genom nyanläggning nästan tredubblad tillverkning. Flera nya ugnstyper modellerade. Sättare tillhandahållas."

Byggnaden längst till vänster tillhör tegelbruket. Träbyggnaden alldeles till vänster om den nyuppförda kakelfabriken är den tidigare kakelfabriken.

Bildkälla: Familjen Tjerneld genom Bengt Lagerberg.

I skriften "Svenska industrien" från 1907 anges detta angående Skattkärrs kakelfabrik: "Skattkärrs Kakelfabrik (anl. 1902) och Skattkärrs Tegelfabrik (anl. 1900) i Ö. Fogelviks s:n, Öster-Sysslets fögd., Värmlands län, vid Skattkärrs station å Nv. Stamb., 11km. från Karlstad.

Ägare: f.d. bankdir. L. Tjerneld, Karlstad. Disp.: ing. Ivar Tjerneld.

Tillv.-v. 1905: 43,500 kr. (för div. kakelugnar) och 68,500 kr (för 2,6 mill. Mur- och taktegel).

Kakeldriften är 1906 utvidgad för en beräknad tillverkning af 1,500 (föret 600) ugnar.

Drifkraft: ånga om 70 effektiva hkr. (vid Tegelfabriken med kraftöfverföring, medelst linledning, till Kakelfabriken).

Vid fabrikerna syssels. 54 arb. Postadr.: Skattkärr."

Några uppgifter om hur många anställda det specifikt fanns vid kakelfabriken har inte gått att återfinna, men vid 1910-års folkräkning fanns i Björknäs (Skattkärr) i Östra Fågelviks församling fjorton personer som hade en titel som innehöll ordet "kakel", varav åtta var kakelarbetare, fem kakelugnsmakare och en kakelbrännare.

I "Svenska industrien" för 1911-12 är de flesta uppgifter desamma som i den för 1907, förutom följande: "Ägare: Aktiebolaget Skattkärrs Tegel & Kakelfabriker.

Tillv.-v. 1910: 55 400 kr. (för div. kakelugnar) och 56,000 kr. (för 2,6 mill. mur- och taktegel). Drifkraft: ånga om 70 eff. hkr. (vid Tegelfabriken med kraftöfverföring, medelst linledning, till Kakelfabriken) samt elektr. kraftöfverföring till lertag.

Vid fabrikerna syssels. omkr.85 arb.

Bolaget äger, jämväl vid Skattkärr belägen, Tullkvarn med 5 par stenar, valsstol och siktverk (anl. 1906-1907), handelsträdgård samt jordbruk och skogar omfattande c:a 1,500 tdl. - Aktiekap. (inbetalt): 300,000 kr. à 500 kr.

Styrelse: v.auditör John Tjerneld, Stockholm, disp. Ivar Tjerneld och ing. Nils Tjerneld, Skattkärr, bankkamrer Ragnar Tjerneld och kassör Folke Tjerneld, Karlstad.

Disp.: Ivar Tjerneld. Ingeniör: Nils Tjerneld. Firman tecknas af de två sistn. hvar för sig."

I den nämnda publikationen från 1918-19 anges den årliga tillverkningen vid kakelfabriken utgöras av ca 700 kakelugnar samt spiskakel. Vid fabrikena uppges omkring 80 arbetare vara sysselsatta..

I församlingsboken för Östra Fågelviks församling avseende perioden 1917-1925 har det i Björknäs fortfarande gått att träffa på verkmästare Valdemar Eriksson som kyrkobokförd där, men även tre kakelugnsmakare, åtta kakelarbetare, en kakelformare och en glaserare. Samtliga torde med största sannolikhet ha varit anställda vid kakelfabriken.

En kakelugn tillverkad vid Skattkärrs kakelfabrik.
Foto: Barbro Ek Randa. Bildkälla: Olle Andersson.

Efter att kakelfabriken brunnit ned i januari 1920 upphörde kakeltillverkningen i Skattkärr, medan tegelbruket drevs vidare. Även denna verksamhet fick dock 1959 ett hastigt slut genom ännu en förödande brand.

Resterna av Skattkärrs kakelfabrik efter branden 1920.
Foto: Dan Gunner.

Bildkälla: Familjen Tjerneld genom Bengt Lagerberg.

Stort tack till Bengt Lagerberg, Skattkärr och Olle Andersson, Karlstad.

Filipstad.

I Filipstad har antalet kruk- och kakelugnsmakare varit mycket begränsat, och fram till 1880-talet har det endast gått att träffa på någon enstaka representant av detta hantverk i handlingarna. Förmodligen var det hantverkare från Karlstad och Kristinehamn som tillgodosedde stadens innevånarnas behov av sådana tjänster och varor.

Efter att stadens kakelfabrik kom i drift omkring 1888 torde det inte ha funnits någon brist på kakelugnar eller personer som satte upp dem.

Uppgiftslämnare till denna dokumentation över Filipstads stads kakelugnsverksamheter har i första hand varit husförhörslängder samt Kommerskollegiums handlingar, men när det gäller kakelfabriken även tidningsnotiser och – annonser.

Erik Göransson anges i husförhörslängd ha varit född 1782, och har i dessa handlingar gått att se som gesäll i Karlstad under perioden 1805-09.

Omkring 1810 blev han mästare och i hans hushåll ingick då förutom hustru och barn även en lärling.

Familjen flyttade 1819 till Filipstad, där de blev bosatta vid Spångberget.

Kakelugnsmakare Göransson fick dock ingen lång tid i Filipstad, utan avled redan 1823.

Johan Adolf Meister föddes den 4 februari 1809 vid Drottningholm på Lovön i Mälaren, där fadern arbetade som kakelugnsmakare.

Efter lärlingstid hos kakelugnsmakarmästaren Carl Samuel Michaelsson i Stockholm arbetade han något år som gesäll hos sin farfar som var kakelugnsmakare i Sigtuna.

1833 kom gesäll Meister till Karlstad för att arbeta vid den verkstad som hans broder Carl Theodor skulle ta över sju år senare.

Som kakelugnsmakare bosatte han sig följande år vid gård nr 24 i Filipstad tillsammans med nybliven hustru.

I hushållet kom det även att ingå två gesäller, varav den ene var brodern Carl Theodor, samt två lärlingar.

Förmodigen bedrev Meister en tämligen stor verksamhet, men om det förutom arbetet med att sätta upp kakelugnar också utfördes någon tillverkning av kakel och lerkärl där är okänt.

Nu blev tiden i Filipstad inte särskilt lång, utan redan 1838 flyttade han tillsammans med hustru och barn samt de två gesällerna till Mariestad, där en stor kakelfabrik efterhand byggdes upp.

Kakelfabrikör Johan Adolf Meister avled i Mariestad den 1 april 1867.

Tydligt var det en del kakelugnsmakare som vistades tillfälligt i Filipstad och där bedrev verksamhet med uppsättning samt i vissa fall även försäljning av kakelugnar.

Återger här några annonser angående detta publicerade i Filipstad Stad och Bergslags Tidning.

1868-04-02: *"Uppsättningar af nya och gamla kakelkakelugnar samt reparationer af dylika emottagas af undertecknad. De som vilja i kakelugnarne hafva insatta luft- och varm-apparater så kan sådant arbete äfven af mig verkställas. Anmälningar mottagas till slutet af denna månad å boktryckeriet. Filipstad i April 1868.*

J.O. Hammarberg, Kakelugnsmakare."

Johan Oskar Hammarberg var född den 15 juni 1822 i Karlstad som son till kakelugnsmakare Peter Niclas Hammarberg och dennes hustru. Lärlingstiden tillbringades vid faderns verkstad, och han arbetade sedan som gesäll hos sin mor efter att hon som änka tagit över rörelsen.

Därefter vidtog som brukligt gesällvandring och Hammarberg hamnade så småningom i Vadstena där han etablerade sig som kakelugnsmakare samt bildade familj.

Efter att ha blivit änkemän 1866 tycks han ha bosatt sig i Filipstad men var fortfarande kyrkobokförd i Vadstena där han hade en dotter.

Kakelugnsmakare Johan Oskar Hammarberg avled den 6 augusti 1872.

1876-04-06: *"Undertecknad åtager sig mot billigt pris uppsättning af nya samt omsättning af gamla kakelugnar och arbetar för närvarande å Bergslagernas jernvägsstation i Filipstad, der jag dagligen kan träffas.
J.F. Andersson, Kakelugnsmakare från Stockholm."*

1887-09-29: *"De, som önska Kakelugnar uppsatta torde hänvända sig till Kakelugnsmakare Källman, som träffas på Folkskolan.
Billiga och vackra kakelugnar från J.W. Dahlgren, Kristinehamn."*

Anders Johan Jansson kom till världen den 18 april 1857 i Finnshytteberg, dåvarande Färnebo socken, något norr om Filipstad.

Endast två år gammal blev det tillsammans med föräldrar en flytt in till Filipstad och där växte han upp.

Osäkert var han lärde sig yrket, men möjligen var det i Kristinehamn. Osäkert även när han blev kakelugnsmakare, men vid sitt giftermål 1881 bar han denna titel.

Med en ständigt växande familj var Anders Johan och hans hustru bosatta på några olika platser i staden som hyresgäster, bland annat vid Kristinelund.

Från och med 1885 har kakelugnsmakare Jansson antecknats som näringsidkare i Kommerskollegiums handlingar men det skulle dröja ytterligare sex år innan denna notis gick att läsa i lokaltidningarna:

"Till Filipstads handelsregister har den 25 maj 1891 anmälts att kakelugnsmakaren Anders Johan Jansson härstädes ämnar idka handelsrörelse, hufvudsakligast med kakelugnar under firma A.J. Jansson."

Detta år och följande fanns denna annons införd i Filipstads Stad Och Bergslags Tidning:

"Fina hvitglaserade och målade KAKEL-UGNAR i vackra mönster från Mariestads välkända kakelfabrik försäljas från nederlag hos undertecknad till fabriken priser på platsen.

*Order upptagas, uppsättning af nya kakelugnar äfvensom omsättning af gamla verkställes väl och till på platsen billigaste pris af
Kakelugnsmakare A.J. Jansson, Vikgatan, Filipstad."*

Vid denna tid blev Jansson även ägare till fastigheten Slottet, där han blev boende med sin då stora familj, och från år 1900 ingick även en kakelarbetare, vilken förmodligen arbetade åt Jansson, i hushållet.

I Gottfrid Kallstenius skrift "Filipstad 1611-1911" skrivs att A J Jansson startade upp en kakelfabrik 1907, och detta kan nog vara riktigt eftersom det möjligen fanns en lokal efterfrågan på kakelugnar när kakelfabriken brunnit ned året innan.

Just år 1907 kom ytterligare en kakelarbetare att bosätta sig vid Janssons fastighet Slottet, och detta genom hans bror Axel Erhard.

Samtidigt anlände även verkmästaren Erik August Vallén, vilken tidigare arbetat vid Upsala kakelfabrik samt en kakelfabrik i Örebro, till Filipstad och Slottet. I husförhörslängden finns antecknat om honom: *"Arbetar hos Jansson i Slottet"*.

Vallén avled dock 1921, och därefter benämndes änkan som "Kakelfabriksförmansänka".

Vid 1910-års folkräkning fanns det i Filipstad elva personer som hade titeln kakelarbetare, och antalet indikerar att det bedrevs kakeltillverkning i staden, och då kanske inte enbart hos A J Jansson. Eftersom det så sent som 1925 bland stadens innevånare fanns en kakelformare och 1930 tre kakelarbetare, går det att spekulera i att det även då fortfarande fanns någon form av tillverkning.

Anders Johan Janssons hustru avled 1924, och bland tillgångarna i hennes bouppteckning antecknades till exempel fastigheten Slottet samt verkstadsinventarier.

Slottet skall ha varit beläget i nuvarande kvarteret Järpen.

Jansson titulerades efter en tid som fabrikör i stället för kakelugnsmakare. Även sonen Axel Leander Jansson, vilken arbetade som kakelarbetare hos sin far, kom senare att få titeln fabrikör. Möjligen övertog han rörelsen av sin far, men när detta i så fall skedde och om det då fortfarande bedrevs kakeltillverkning är oklart. Oklart är det även hur länge Janssons kakelfabrik/verkstad var i drift.

Anders Johan Jansson avled den 16 juni 1938.

Emil Eriksson blev född den 25 januari 1865 i Kila socken, nordväst om Säfte.

Redan samma år flyttade föräldrarna med Emil och hans äldre syskon till By socken, strax söder om Säfte.

1872 blev det ännu en flytt för familjen, och denna gång till Karlstad, där de blev bosatta på Herrhagen.

Möjligen fick Emil där arbete vid Sandbergs kakelfabrik, i varje fall titulerades han som kakelugnsarbetare när han 1890 kom till det som då benämndes som Gustafsbergs kakelfabrik i Filipstad (Filipstads kakelfabrik). Där fanns sedan några år tillbaka verk-mästaren Anders Gustafsson samt kakelarbetare Holmstrand, båda med respektive hustru, kyrkobokförda.

Emil skulle även han rätt så snart träffa sin blivande hustru, och efter giftermål följande år blev det flytt till Yngveslund för makarna Eriksson. Arbetet vid kakelfabriken torde dock ha fortsatt.

1897 flyttade kakelugnsarbetare Eriksson med familj till egen fastighet vid Yngvesberg, och efter något år hade familjefadern fått titeln kakelugnsmakare.

Till Filipstads handelsregister inlämnades 1901 denna anmälan:

"Handel med kakelugnar har kakelugnsmakaren Emil Eriksson anmält sig skola idka härstädes".

I skriften "Filipstad 1611-1911" anges att även Eriksson drev en kakelfabrik, och i en tidningsnotis från 1906 nämns Emil Erikssons kakelfabrik, dock mest i förbigående. Av texten går det att göra ett antagande eller gissning att fabriken/verkstaden kan ha varit belägen vid hans fastighet, vilken fanns i nuvarande kvarteret Gamen.

Möjligen fick Eriksson 1910 en medhjälpare i kakelugnsarbetare Stenqvist som detta år inflyttade till Yngvesberg med sin familj efter att under lång tid varit bosatt hos Anders Johan Jansson vid Slottet. Där vid Yngvesberg var han sedan bosatt under de följande femton åren.

Emil Eriksson, som även han fick titeln fabrikör efter några år, blev änkeman 1918, och i hustruns bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat fastigheten Yngvesberg samt maskiner och inventarier i verkstaden.

Kakelugnsmakare/fabrikör Eriksson fick den 19 februari 1925 följa sin hustru i graven, och även i hans bouppteckning upptogs fastigheten samt maskiner och inventarier i verkstaden bland tillgångarna.

Anders Gustafsson såg dagens ljus för första gången den 28 oktober 1848 i Visnums-Kils socken söder om Kristinehamn.

Efter att en tid ha vistats i Kristinehamn, där han till att börja med benämndes som dräng och därefter som arbetare, kom han 1878 till Karlstad, där hans titlar under de första åren var arbetskarl och järnsvarvare.

Den första gång som det i husförhörslängden går att se någon anknytning till kakelugns-makaryrket, är när han tillsammans med nybliven hustru 1880 blev hyresgäst vid kakel-ugnsmakare L M Björkmans fastighet, och då troligtvis anställd vid dennes kakelfabrik.

Som kakelarbetare lämnar han 1887 Karlstad och Björkman för att flytta till Filipstad.

Där blev han, med titeln kakelugnsmakare, tillsammans med hustrun bosatt vid något som benämndes Gustafsbergs kakelugnsfabrik, men senare skulle kallas Filipstads kakelfabrik.

Inom kort blev han, förutom delägare i fabriken, även dess verkmästare.

Makarna Gustafsson lämnade 1891 boendet vid fabriken och flyttade till egen fastighet i Odinslund.

Verkmästare Gustafsson, som ingick i stadens brandkår, torde möjligen ha varit med och försökt bekämpa elden när kakelfabriken brann ned 1906.

Han blev bosatt vid sin fastighet i Odinslund fram till sin död den 20 december 1914.

Filipstads kakelfabrik.

Den 3 februari 1887 fanns detta att läsa i Filipstads stad och Bergslags Tidning:

"De personer, som tecknat aktier i en tilltänkt kakelfabrik här i staden, behagade sammanträda å rådhuset härstädes Fredagen den 4 nästa Februari kl. 4 e.m. Filipstad i Januari 1887. INBJUDARNE."

Tre månader senare var så denna notis införd i lokaltidningarna:

"Filipstads kakelugnsfabrik blir nu en verklighet. Hela aktiekapitalet är tecknadt. Aktietecknarne sammanträdde till lördagen för att antaga bolagsordning."

Och några dagar därefter denna:

"Interrimstyresen i Filipstads kakelugnsfabriks aktiebolag utgöres af hrr auditör C. Folcker, järnhandlaren A. Nordström, muraren G. Thorén, bruksegaren L.A. Carlsson å Storbron och kakelugnsmakaren A. Gustafsson från Karlstad. Suppleanter äro hrr borgm. Hammargren och kopparsagaren Tahlén."

I augusti 1887 uppgavs detta i lokaltidningen:

"Filipstads kakelugnsfabrik, som anlägges strax öster om Östra Wermlands jernvägsstation, har redan kommit under tak."

Den järnvägslinje som vid denna tid gick alldeles intill kakelfabriken är sedan länge nedlagd och järnvägsrälsen är även den sedan länge borttagen, Östra station fyller naturligtvis inte längre någon funktion som järnvägsstation, men byggnaden finns dock fortfarande kvar. Östra station och kakelfabriken var belägna nordost om stadens centrum och något öster om korsningen mellan nuvarande Östra vägen och Åsenleden.

Den 23 februari 1888 var denna något längre notis införd i Filipstads stad och Bergslags Tidning:

"Filipstads nya kakelfabrik, belägen strax invid Östra Vermlands jernvägsstation, har nu börjat utsända sina tillverkningar i marknaden, sedan såväl sjelfva fabriksbyggnaden som de för affärens bedrifvande nödvändiga redskapen vid nästlidne års slut blifvit afsynade. Affären, som är bygd på aktier från flere af vårt samhälles medlemmar, bedrifves visserligen ännu i liten skala, men är det att hoppas, att densamma med klok ledning och billiga driftkostnader skall alltmer kunna utvidga sin verksamhet till fromma för såväl egarne sjelfva som för samhället i sin helhet."

Vid ett besök på stället blefvo vi satta i tillfälle taga kännedom om de olika metoderna för tillverkningen. Man har härvid, så vidt det varit möjligt, tillgodogjort sig alla nyare erfarenheter på detta område, och hvad smakfulla och omvexlande mönster å gipsformer m.m. beträffar, fans här en särdeles rikhaltig samling. Råmaterialerna synas vara af bästa qualité och särskildt välkänd torde den vid fabriken använda Upsalaleran vara. I stora torkugnen rymmes något öfver 1,000 stycken kakel på en gång och är densamma för öfrigt så inrättad, att en jemförelsevis ej obetydlig bränsleinbesparing kan åstadkommas."

Enligt husförhörslängdens uppgifter inflyttade kakelugnsmakare Anders Gustafsson med hustru i september 1887 till kakelfabriken från Karlstad. Förmodligen blev de då inte bosatta i själva fabriksbyggnaden, utan i ett bostadshus i anslutning till denna.

Vid denna tid benämndes fabriken i husförhörslängden som Gustafsbergs kakelugnsfabrik, där Gustafsberg anger den fastighet eller område där fabriken var uppförd.

Året efter Gustafssons ankomst anlände även kakelarbetare Holmstrand med hustru dit och 1890 även Emil Eriksson. Följande år fick de sällskap av kakelugnsmakare Gustaf Wilhelm Lundgren och dennes hustru.

Nu kan det naturligtvis ha funnits personer boende på andra platser i staden som hade sitt arbete vid kakelfabriken.

Den 23 februari var denna korta artikel införd i Filipstads stad och Bergslags Tidning:

"Filipstads nya kakelfabrik, belägen strax invid Östra Vermlands jernvägsstation, har nu börjat utsända sina tillverkningar i marknaden, sedan såväl sjelfva fabriksbyggnaden som de för affärens bedrifvande nödvändiga redskapen vid nästlidne års slut blifvit afsynade. Affären, som är bygd på aktier från flere af vårt samhälles medlemmar, bedrifves visserligen ännu i liten skala, men är det att hoppas, att densamma med klok ledning och billiga driftkostnader skall alltmer kunna utvidga sin verksamhet till fromma för såväl egarne sjelfva som för samhället i sin helhet."

Vid ett besök på stället blefvo vi satta i tillfälle taga kännedom om de olika metoderna för tillverkningen. Man har härvid, så vidt det varit möjligt, tillgodogjort sig alla nyare

erfarenheter på detta område, och hvad smakfulla och omvexlande mönster å gipsformer m.m. beträffar, fans här en särdeles rikhaltig samling. Råmaterialerna synas vara af bästa qualité och särskildt välkänd torde den vid fabriken använda Upsalaleran vara. I stora torkugnen rymmes något öfver 1,000 stycken kakel på en gång och är densamma för öfrigt så inrättad, att en jemförelsevis ej obetydlig bränsleinbesparing kan åstadkommas."

Anders Gustafsson blev tämligen omedelbart verkmästare vid fabriken, och i Kommerskollegiums handlingar anges för Filipstads kakelfabrik att där 1888 fanns en personalstyrka bestående av en verkmästare och tre arbetare samt att tillverkningen utgjordes av 100 kakelugnar. Följande år hade arbetsstyrkan ökat till sex personer och tillverkningen till 150 kakelugnar. För år 1890 anges samma personastyrka som förgående år men en fabrikation av 200 kakelugnar.

Fram till 1891 levererade fabriken drygt 200 kakelugnar till järnvägsstationer och andra byggnader som till exempel banvaktsstugor efter Mora-Vänerns järnväg, en bandel som senare ingick i Inlandsbanan.

Kakelfabriken vid Östra Stationen på 1890-talet

Under 1890-talet annonserades flitigt efter personal till fabriken, och möjligen uppgick arbetsstyrkan vid den tiden till drygt tioalet.

I publikationen Svenska Industrien för 1907, men avseende förhållandena några år tidigare, anges detta angående Filipstads kakelfabrik. Ägare: Filipstads kakelfabriks Aktiebolag (grund. 1887). Tillv.v. 1904: 20,000 kr. (för div. kakelugnar). För driften anv. en petroleumm. om 5 hkr. Arb. 14 – Aktiekap. 5.125 kr à 25 kr. Styrelse: A. Andersson, Aug. Lindberg och A. Gustafsson. Disp. Aug. Lindberg. Verkm.: A. Gustafsson.

Andra källor anger att arbetsstyrkan 1904 uppgick till 22 personer.

Filipstads Kakelfabrik

försäljer **hvitglaserade Kakelugnar** äfvensom lösa
Kakel m. m., allt tillverkad af bästa Upsalalera, samt verkställer sättning
och omsättning hf kakelugnar. **Nya mönster!** **Billiga priser.**
Order upptagas i A. Nordströms jernhandel samt vid fabriken.
Filipstad i April 1890.

STYRELSEN.

(1491) (G. 16325)

Fabriken genomgick 1904 en rätt så omfattande om- och utbyggnad, men den 21 juni 1906 gick detta att läsa i Filipstads stad och Bergslags Tidning:

"I natt nedbrann Filipstads kakelfabrik till grunden.

Redan kl. ½ 10 i går kväll utkallades den särskildt öfvade brandkåren, och det uppgafs strax, att det skulle gälla tobaksfabriken.

När man kom nedåt Viken, visade sig dock genast, att den fabriken visst inte var i fara, men en kraftig rökpelare österut från staden angaf eldhärden: det var kakelfabriken strax bortom östra stationen, och här samlades så småningom, och särskildt sedan allmänna brandsignaler gifvits inemot kl. 10, massor af folk.

Redan vid vår ankomst till brandplatsen trängde massor af rök fram ur fabriken samtliga, i form af ett bredt U hopbyggda hus, ehuru elden ännu icke slagit ut på något ställe. Man kunde dock förstå, att själfva härden borde vara att söka i mittelbyggnaden. Ingen person kom till skada vid olyckan.

Om eldens uppkomst är ännu intet med visshet känt. Den synes emellertid ha uppstått i närheten af blyugnen (glaseringsugnen). Här hade arbetet slutat kl. half 6, och den man, som satts att senare efterse ugnen, hade gått vid 7-tiden, sedan all eld blifvit släckt i ugnen.

Antagligen har eld spridit sig genom någon murspricka och antändt trävirket. Det uppgifves att rök varsnats vid 8-tiden, och att släckningsförsök redan gjorts privat ehuru förgäfvades, innan brandkår tillkallades.

Fabriken kommer troligen snarast att återuppbyggas."

Det har förekommit uppgifter om att fabriken inte alls blev återuppbyggd, men några tidningsnotiser pekar på att den trots allt blev det.

I Bergslagernas Nyheter från den 1 augusti 1906 fanns denna notis:

"Filipstads kakelfabrik skall återuppbyggas beslöt aktieägarna på extra bolagsstämma i lördags.

Den nya fabriksbyggnaden blir af tegel och arbetslokalerna större, ljusare och bekvämare än i den gamla fabriken. Kostnaden kommer att belöpa sig på cirka 27,000 kronor. Ritningarna ha utförts af entreprenören H. Jansa."

Och i tidningen Bergslagen från den 3 september samma år denna något längre notis:

"Filipstads kakelfabrik börjar nu resa sig ur gruset därute vid östra stationen. Sedan de vidtomfattande afröjningsarbetena afslutats, vidtog man i slutet af förra månaden, att resa själfva yttermurarna, och har nu hunnit til en vånings höjd. Byggnaden, hvilken visar ganska aktningsbjudande dimensioner, uppföres i sin helhet af tegel, hvartill kommer ett i vinkel mot fabriken inbyggt lagermagasin af trä, hvilket redan befinner sig under tak.

Som naturligt är har man så långt som möjligt använt sig af de kvarlevor efter den gamla fabriken, som lämnats något så när oberörda af branden. Så t.ex. bibehållas skorstenarna i tämligen oförändrat skick, frånsedt en liten påbyggnad. Af brännugnarna måste den ena till hälften rifvas och tillbyggas.

En del förändringar till det bättre har beslutits. Genom anordning af en s.k. vandring blir man i stånd att inforsla leran direkt från vagn å järnvägsspåret in i fabriken. Elektrisk kraft, och sannolikt äfven ljus skall inledas, och för att i vidsträcktaste mån förebygga en olycka af den omfattning som nyss öfvergått fabriken, har man ansett sig böra inlägga brandfria bottnar mellan hvarje våning.

När etablissemetet inom en ej alltför aflägsen framtid nått sin fulländning kommer det att förete en relativt storartad anblick, och särskildt den, som per järnväg nalkas detsamma, skall näppeligen kunna värja sig för den tanken, att en storindustri där befinner sig under uppsegling."

Några uppgifter om att det verkligen startades upp någon tillverkning av kakel i dessa nybyggda lokaler har inte framkommit och då naturligtvis inte heller några uppgifter om hur länge en sådan tillverkning bedrevs. Så det mesta angående detta är oklart, och det blir enbart spekulationer, men eftersom det vid 1910-års folkräkning för Filipstads stad fanns elva kakelarbetare folkbokförda i staden, går det att tänka sig att dessa måste ha arbetat någonstans och att kakelugnsmakarna Jansson och Eriksson knappast kunde ha haft det antalet anställda hos sig.

Återgår så till några enskilda kakelugnsmakare.

Gustaf Wilhelm Lundgren var född den 6 april 1855 i Karlsborgs garnisonsförsamling. Arton år gammal flyttade han till Mariestad, där han kom i arbete hos en av stadens kakelugnsmakare, men som gesäll bosatte han sig 1880 i Åmål.

I denna stad blev det tre år senare också dags för giftermål, och där blev makarna sedan kvar fram till 1889 då Karlstad blev deras nya hemort.

Redan samma år flyttade de dock vidare till Filipstad och då hade Lundgren fått titeln kakelugnsmakare. Möjligen arbetade han redan då hos kakelfabriken, och helt säkert två år senare när han och hustrun blev kyrkobokförda där.

Där blev de sedan kvar fram till 1898 då de flyttade till Skövde. Redan följande år var de tillbaka i Filipstad och efter något år blev kakelugnsmakare Lundgren med hustru bosatta vid Odinslund, där verkmästare Gustafsson hade sin fastighet.

Där blev de även boende efter att Gustafsson avlidit och det var hans änka som ägde fastigheten.

Som änkeman och före detta kakelugnsmakare fick Gustaf Wilhelm Lundgren flytta till ålderdomshemmet 1927, och där avled han den 24 mars 1934.

Fredrik Wilhelm Björk föddes den 5 juni 1888 i dåvarande Färnebo socken något norr om Filipstad.

Tolv år gammal flyttade han tillsammans med föräldrar och syskon in till staden och cirka fem år senare hade han fått anställning som kakelarbetare.

När Fredrik Wilhelm Björk 1923 ingick i äktenskap hade dock titeln ändrats till kakelugnsmakare, och i detta yrke kom han att vara verksam under ett flertal år.

I databasen "Sveriges befolkning 1960" benämndes han dock som före detta kakelugnsmakare, och i den för 1970 har han inte kunnat återfinnas.

Sonen **Karl Erik Björk**, född den 10 mars 1919 i Filipstad, blev även han verksam som kakelugnsmakare, efter att ha gått i lära hos sin far. Senare benämndes han i stället som plattsättare, vilket var en vanlig utveckling när kakelugnsuppsättningen i det närmaste hade upphört vid mitten av 1900-talet.

Karl Leonard Reinhold Grönberg kom till världen den 6 november 1851 i Göteborg.

Förmodligen hade han gått i lära inom kakelugnsmakaryrket i födelsestaden, eftersom han tjugo år gammal har gått att se som gesäll hos en kakelugnsmakare i Malmö.

Efter kortare vistelser i Göteborg och Karlskrona kom han 1874 som kakelarbetare till Stockholm, varifrån han fem år senare flyttade till Åbo i Finland.

Vistelsen där varade endast i två år, och sedan var han tillbaka i Göteborg igen.

År 1890 flyttade kakelarbetare Grönberg med hustru och två barn till Filipstad, där han troligtvis arbetade vid stadens kakelfabrik.

Efter att ha blivit änkeman återvände han 1904 ännu en gång till Göteborg, men tre år senare var han som kakelugnsmakare tillbaka i Filipstad, och då med en ny hustru vid sin sida.

Kakelugnsmakare Grönberg blev tillsammans med sin hustru bosatt i egen fastighet vid Östra Karlslund fram till sitt frånfälle den 8 juni 1934.

Svante Rosén anges i husförhörslängder ha blivit född den 13 september 1859 i Östads socken i nuvarande Lerums kommun, men födelsen torde nog ha ägt rum i någon av Göteborgs församlingar. Till Göteborg hade i varje fall modern flyttat från Östad tre år tidigare.

Några år in på 1860-talet har Svante gått att träffa på i Göteborg tillsammans med föräldrar och två yngre bröder. Förmodligen var det också i denna stad som han så småningom kom i kakelugnsmakarlära innan han som gesäll 1879 flyttade till Ljusdal för att där arbeta vid en kakelfabrik.

Tio år senare återvände han till Göteborg, men 1908 bosatte sig kakelugnsmakargesäll Rosén tillsammans med hustru och tre barn vid Gustafsberg i Filipstad.

Efter ungefär tre år hade titeln blivit kakelugnsmakare och bostaden fanns vid den tiden vid Höglunda, men kom senare att bli boende i centrala staden.

Vid sitt frånfälle den 15 november 1941 hade dock Svante Rosén dragit sig tillbaka från kakelugnsmakaryrket.

Axel Erhard Jansson föddes den 9 januari 1877 i Filipstad, och var bror till kakelugns- makare Anders Johan Jansson hos vilken han troligtvis tidigt fick komma i arbete.

1907 blev han även bosatt hos sin bror vid Slottet och följande år dessutom tillsammans med nybliven hustru.

Kakelarbetare Jansson bosatte sig några år senare tillsammans med hustru och son vid Wikgården, och där blev de kvar fram till slutet av 1920-talet.

Enligt 1940-års folkräkning skall han vid denna tid som kakelugnsmakare ha drivit egen rörelse.

Axel Erhard Jansson blev änkeman 1941, och i hustruns bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat fastigheten stadsägan nr 1026, benämnd Axelslund.

Själv fick han vänta till en bit in på 1960-talet innan han fick följa sin hustru i graven.

Julius Jansson kom till världen den 5 oktober 1863 i Filipstad som bror till bland annat Anders Johan och Axel Erhard Jansson.

Omkring tjugo år gammal började han arbeta hos den äldre brodern Anders Johan, och i samband med giftermål 1893 blev han och hustrun bosatta i den egna fastigheten vid Lindsberg.

Kakelugnsmakare Julius Jansson blev änkeman 1923, och när han fick lämna jordelivet den 24 november var han boende vid fastigheten Mörtenberg.

Johan Herman Stenqvist blev född den 11 oktober 1882 i dåvarande Färnebo socken, något norr om Filipstad.

År 1900 lämnade han föräldrahemmet vid Nyhyttan och flyttade in till Filipstad, där han blev bosatt hos kakelugnsmakare Anders Johan Jansson vid Slottet och då förmodligen även fick arbete hos denne.

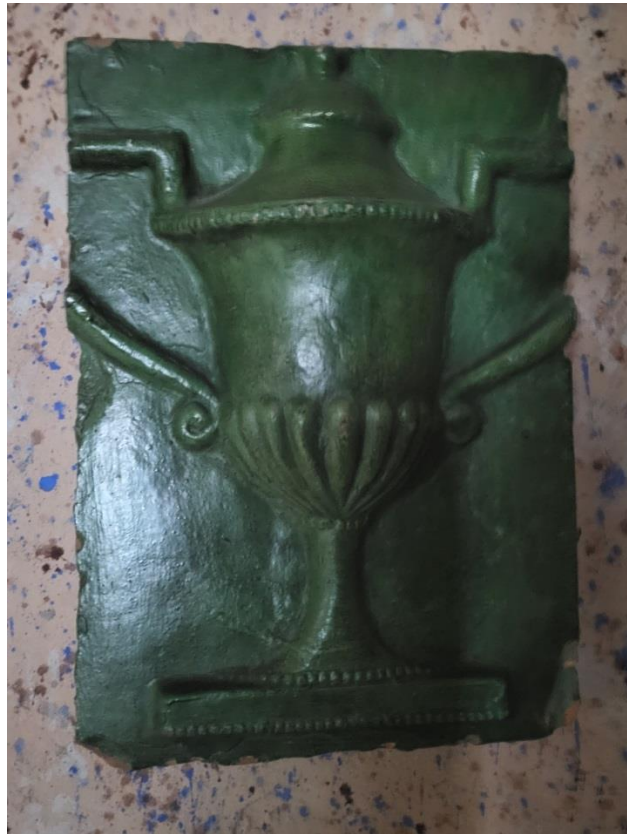
Där vid Slottet blev kakelarbetare Stenqvist kvar även efter att han 1907 ingått i äkten- skap, men tre år senare flyttade han tillsammans med hustru och två barn till Yngves- berg där kakelugnsmakare Emil Eriksson hade sin fastighet och möjligtvis även sin fabrik eller verkstad.

Efter Erikssons frånfälle 1925 flyttade Stenqvist med sin då tämligen stora familj in till centrala staden, men när han avled den 9 november 1938 var de bosatta vid fastigheten Lilla Spångberget.

Förmodligen har det funnits ytterligare personer i Filipstad som utövat kakelugnsmakar- yrket genom uppsättning och reparationer av kakelugnar, men i denna dokumentation får det bli en begränsning till de här nämnda.

Stort tack till Axel Fornander, Filipstads hembygdsförening och Angelica Tillaeus, Filipstads kommunarkiv.

Oscarsstad, Arvika stads- och landsförsamlingar.

En arvikatillverkad kakelplatta som finns på Såguddens museum i Arvika.
Foto: Britt Andersson.

1811 bildades Arvika köping som en friköping i Arvika socken under namnet Oscarsstad, men tio år senare ändras namnet till Arvika köping. Detta bestod fram till 1911 då orten fick stadsrättigheter och benämndes Arvika stad.

Informationen till denna dokumentation har hämtats från husförhörlängder och församlingsböcker samt andra handlingar i kyrkoarkiven. Vissa upplysningar har även kunnat återfinnas i tidningsnotiser och – annonser.

I boken "Från stenkärle till prydnadskeramik" berättar Britt Andersson intressant och insiktsfullt om krukmakarna i bland annat trakterna runt Långvak, Sågmon och Ålgården i Arvika landsförsamling, men även något om de kruk- och kakelugnsmakare som var verksamma i Arvika köping och stad samt också utförligt om Arvika kakelfabrik.

En hel del information har naturligtvis inhämtats från denna bok.

Den 7 oktober 1815 gick detta att läsa i Carlstads-Tidning:

"Den 12:e och följande dagar i Oktober månad, kommer genom öppen Auktion på Hemmanet Hövik nära intill Oscarsstad beläget, att till den mestbjudande för Handlanden i bemälte Stad Herr A. Schärlanders Borgenärers räkning, försälja dels lösa egendom bestående af diverse Kramvaror, något Silfver, Tenn, Koppar och Möbler, nya Hästskor, Jernband, Stenkärl, Kakelugnar,,,,

Ett i fullt stånd varande Kakelugnsmakare-verk kommer vid Auktionen att mot vederhäftig borgen på 6 månader till den högstbjudande bortarrenderas."

Den 2 maj 1818 var detta infört i samma tidning:

"För fjerde gången utbjudes genom öppen Auktion uti Oscarsstad den 13:e nästk. Maj, för Scherlanderska konkursmassans räkning, att försäljas: Tomten N:o 69, belägen wid Torget, bestående af 16 oinredde rum, hwartill dörrar och fönsterluffer äro färdiggjorda; en PottmakeriWerkstad på Kyrkeby ägor i fullt stånd, med tillhörande inventarier och

*rättighet att i 50 år taga lera och sand på stället; flera oglaserade Kakelugnar och Stenkärl. Betalningsvilkoren komma på stället uppgöras.
Oscarsstad den 28 April 1818."*

Nu blev det inte heller denna gång någon försäljning av fastigheten vid tomt nr 69 i Arvika eller krukmakarverkstaden vid Kyrkebyn, för så sent som 1836 annonserades om offentlig auktion för försäljning av dessa båda byggnader. Denna gång i Post- och Inrikes Tidningar.

Under 1800-talets början var Hövik, som löd under Viks säteri, beläget på landsbygden, men numera ingår platsen i de centrala delarna av staden, ungefärligen vid Höviksplan mellan Höviksgatan och Norra Esplanaden.

Kyrkebyn var då, och är så fortfarande, beläget något väster om centrala Arvika.

Handlaren Anders Scherlander var under 1810-talet tydligen ägare till en kakelugns-
makarverkstad vid Hövik och en kruk- och kakelugnsmakarverkstad vid Kyrkebyn, och
detta fram till sin konkurs. När det gäller den sistnämnda möjligen även efter denna.

I 1820-års mantalslängd fanns en anteckning att han var ägare till "kakelugnsfabriken på
Kyrkebyn".

Nu torde han själv inte ha arbetat i dessa verkstäder, men förmodligen de två kruk- och
kakelugnsmakare som var verksamma i Oscarsstad/Arvika köping vid denna tid.

Uppskattningen av de gamla tomternas läge i förhållande till dagens gatuadresser har
gjorts med hjälp av 1811- och 1818-års stadsplan och därmed kan det eventuellt finnas
risk för felaktigheter.

Anders Gustaf Hult anges i husförhörslängder ha blivit född den 10 maj 1782 i Öster-
götland.

Några uppgifter om hans tidiga liv har tyvärr inte gått att få fram, men 1807 inflyttade
han som kakelugnsmakargesäll till Åmål, där han fick arbete vid Söderbergs kakelugns-
makarverkstad.

Följande år ingick han i äktenskap och bildade familj, med vilken han 1814 flyttade till
Arvika där de blev bosatta vid tomt nr 32 (ungefärligen vid nuvarande Hamngatan 15A,
korsningen Skolgatan-Hamngatan).

Hult benämndes då som kakelugnsmakarmästare och under det första året ingick även
en gesäll i hushållet.

Möjligtvis arrenderade han en tid verkstad av Scherlander, men 1818 lämnade han
familjen i Arvika och begav sig enligt husförhörslängden till Stockholm. Osäkert om han
kom dit, men samma år har han gått att se som kakelugnsmakargesäll i Enköping och
senare i Västerås, innan han följande år återvände till Söderbergs verkstad i Åmål.

I husförhörslängden antecknades han ha flyttat till Karlstad 1829, men där har han inte
gått att återfinns så hans vidare öden är okända.

Under 1830-talet benämndes i varje fall hans hustru i Arvika som änka.

Johan Axel Collin föddes den 20 mars 1784 i Torshälla, och där torde han tidigt ha
kommit i arbete vid sin fars krukmakarverkstad.

Som gesäll flyttade han 1804 till Enköping och följande år till Uppsala.

I denna stad blev det efter en tid giftermål, och tillsammans med hustrun flera år senare
en flytt till Göteborg för arbete vid en kakelugnsfabrik på Lindholmen.

Till Arvika kom så makarna år 1818 och där blev de till att börja med bosatta vid Anders
Scherlanders fastighet nr 69, och möjligtvis arbetade då gesäll Collin vid dennes verkstad
på Kyrkebyn.

Några år senare fanns deras bostad dock vid nr 78 och då hade titeln blivit kakelugns-
makare. En tid ingick även en gesäll i hushållet.

Makarna var därefter boende som hyresgäster på olika platser i Arvika, och gissningsvis
arrenderades då verkstaden på Kyrkebyn.

Kakelugnsmakaren Johan Axel Collin blev änkeman 1832 och två år senare, den 15 maj
1834, fick han följa sin hustru i graven.

Lars Petter Holmqvist var född den 16 januari 1798 i Halmstad, men då med efternamnet Jönsson.

I födelsestaden kom han i lära hos krukmakare Dillert, men vid slutet av 1810-talet flyttade han som gesäll till Falkenberg, varifrån han 1822 fortsatte till Göteborg.

Samma år kom han till Arvika, där han tillsammans med tre andra gesäller blev bosatt hos handlare Scherlander.

Två år senare gifter sig Holmqvist och köper sig en fastighet vid tomt nr 33 (ungefärligen vid nuvarande Hantverksgatan 14 vid korsningen mellan Fabriksgatan-Hantverksgatan) dit han flyttar med sin nyblivna hustru, och bygger upp en verkstad. Samtidigt erhåller han sitt mästarbrev.

Familjen blev med tiden tämligen stor och antalet gesäller och lärlingar som ingick i hushållet var även det tämligen stort. Framförallt tycks det ha varit många unga pojkar som gjort sina läroår vid denna verkstad, och bland dessa märks till exempel Nils Nilsson som långt senare startade upp egen verksamhet i Långvak. Hans söner och efterhand också sonsöner kom att bli verksamma som krukmakare i detta område under en lång period. Mer om detta senare i dokumentationen.

En annan lärling var Gustaf Gröndahl, vilken ett antal år därefter kom att driva en kruk- och kakelugnsmakarverkstad i Holmedal.

Den lärling som nog ändå torde ha blivit mest berömd inom detta område var Bror Hjalmar Lundgren, som blev ägare till en stor kakelfabrik i Stockholm.

Kakelugnsmakare Lars Petter Holmqvist fick lämna jordelivet den 16 augusti 1851, och i efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat fastighet på bebyggda tomten nr 33 i Arvika köping och "åtskillige stenkärl", 10 kakelugnar, diverse obrända kakelugnar, 30 st. kakelformar samt diverse redskap i verkstaden.

De två efterlevande sönerna hade bägge arbetat vid sin fars verkstad, men ingen av dem kom att ta över den.

Johan Alfred flyttade som gesäll till Stockholm och Otto Ferdinand tog över en verkstad i Krakerud som hans syster Clara Regina som änka en kortare tid drivit.

Holmqvists änka anges dock i Kommerskollegiums handlingar ha drivit rörelsen vidare och så sent som 1857 antecknades en gesäll och två lärlingar ha arbetat åt henne. Möjligen var det då sonen Johan Alfred som stod för det praktiska arbetet i verkstaden.

Carl Olsson tog senare över verkstaden vid nr 33. Mer om honom längre fram.

Mathias Olsson skall enligt husförhörslängder ha kommit till världen i Kungälv den 25 november 1796, men detta har inte kunna vidimeras genom församlingens kyrkoarkiv.

Gissningsvis var han densamme som en gosse Malte vilken föddes den 17 november 1797 i Ytterby socken, varifrån föräldrarna med sonen flyttade till det närbelägna Kungälv omkring 1801-02. Anledningen till detta namnskifte är svårt att ge någon rimlig förklaring till, men möjligen blev det en missuppfattning när namnet skrevs in i födelseboken. Att födelsedatum inte alltid stämmer från denna tid är dock inte helt ovanligt.

Eftersom han inte har gått att återfinna som lärling hos någon av Kungälvs kruk- eller kakelugnsmakare kan lärlingstiden ha tillbringats i någon annan stad. Däremot har han kunnat träffas på som gesäll i Göteborg, Skara och Ulricehamn under 1810- talets senare del. Omkring 1820 kom han till Kungälv som gesäll och två år senare ingick han i äkten-skap samtidigt som han som krukmakaremästare startade egen verkstad.

Vid verkstaden arbetade som lärling brodern Andreas, vilken liksom Mathias senare skulle etablera sig som kakelugnsmakare i Arvika.

Mathias Olsson med familj lämnade Kungälv 1827 och bosatte sig i stället i Åmål, där en krukmarverkstad övertogs.

Till Arvika kom familjen 1833 och de bosatte sig då vid tomt nr 23 (ungefär vid nuv. sporthallen, korsningen Köpmangatan-Skolgatan), och tre år senare anslöt brodern Andreas för att som gesäll arbeta vid verkstaden.

Andreas Olsson skulle dock rätt så snart bosätta sig på annan plats i staden och där starta egen verksamhet. Mer om honom längre fram i dokumentationen.

Mathias son Carl Wilhelm Olsson började vid den här tiden bli så pass vuxen att han nog fick hjälpa till i verkstaden och vissa tider fanns där även någon gesäll.

Kakelugnsmakare Mathias Olsson avled dock den 2 juni 1849.

Sonen **Carl Wilhelm Olsson**, född den 9 maj 1826 i Kungälv, övertog verkstaden efter faderns död, och flyttade in till tomt nr 23 tillsammans med nybliven hustru, efter att en tid ha varit bosatt på annan plats i staden.

Där fanns också bröderna Johan Ludvig och Lars Alfrid, båda då lärlingar men efter en kortare tid gesäller.

Britt Andersson skriver i sin bok "Från stenkärle till prydnadskeramik" att Carl Wilhelms sonson Gottfrid Karlsson, vilken blev en välkänd krukmakare, i en intervju berättat att hans farfar mest gjorde kakelugnar, och att han mestadels hade fyra till fem arbetare i verkstaden. Förutom arbetet i verkstaden reste han även omkring i bygderna och satte upp kakelugnar.

I Kommerskollegiums handlingar anges för till exempel 1863 att det i verkstaden fanns en brännugn och fyra drejskivor samt att det detta år tillverkades 16 kakelugnar och annat gods.

Den 21 april 1858 lät Olsson införa en annons med denna lydelse i Nya Wermlands-Tidningen:

"Kakelugnar. Wackra, gulhwita och felfria Kakelugnar finnas hos undertecknad till salu till billigt pris, Skickliga sättare medsändas om reqvirenter sådant önska. Arwika i April 1858. C. W. Olsson."

Nästan exakt ett år senare fanns denna annons införd i samma tidning:

"På beställning tillverkas hos undertecknad i större skala: Ljusgula och halfhwita Kakelugnar, med waraktig glasyr och till billigt pris. Skicklige sättare finnes äfwen, om reqvirenter så önska.

Arwika köping den 1 April 1859. C. W. Olsson, Kakelugnsmakare. Boende i huset N:o 23."

C W Olsson lämnade emellertid köpingen och bosatte sig i stället med sin stora familj vid Långvak i landsförsamlingen.

Osäkert när detta skedde, men troligen under slutet av 1860-talet eller början av 1870-talet. Mer om Olssons tid där finns att läsa i avsnittet om Arvika landsförsamling.

Möjligen tog brodern Johan **Ludvig Olsson**, född den 10 oktober 1833, över verkstaden vid tomt nr 23. Han fanns i varje fall bosatt där som hyresgäst under olika perioder och i Kommerskollegiums handlingar antecknades en J. Olsson under åren 1868 och 1869 som ägare till en fabriksanläggning med tillverkning av kakelugnar och "diverse käril". Om och i så fall hur länge han drev denna verksamhet är oklart, men han fanns i varje fall under lång tid som gesäll bosatt i Arvika köping.

Förmodigen var det han som 1896 lät införa denna annons i Arvika Nyheter:

"Stenkärl i parti och minut säjas till lägsta priser af Krukmakaren L. Olsson, Arvika."

Vid sitt frånfälle den 5 augusti 1902 hade hans yrkesbenämning blivit före detta kakelarbetare.

Brodern Lars Alfrid Olsson lämnade 1871 Arvika för att tillsammans med sin familj flytta till Norge, där han skall ha drivit en tämligen stor krukmakarverksamhet.

Andreas Olsson såg dagens ljus för första gången den 22 februari 1806 i Kungälv.

(I husförhörslängder anges födelseåret till 1805, men i födelseboken till 1806).

I födelsestaden kom han i lära vid sin bror Mathias verkstad fram till att denne lämnade Kungälv, och därefter arbetade han som gesäll hos en annan krukmakare i staden innan han 1832 flyttade till Göteborg.

Två år senare fanns han som gesäll hos Bergqvist i Karlstad och 1836 återförenades han alltså med sin bror Mathias i Arvika.

Följande år kände han sig mogen att starta egen verksamhet, och gifte sig då även med änkan Ingeborg Andersdotter. Tillsammans med henne och hennes barn, bland annat Carl och Olof, bosatte han sig då vid tomt nr 40 (ungefär vid nuvarande Magasinsgatan 12G, korsningen Magasinsgatan-Fabriksgränd), där hustrun tidigare hade varit bosatt och möjligen också var ägare till.

Hos kakelugnsmakare Andreas Olsson och hans nya familj kom det även att finnas några lärningar bosatta.

Dessvärre blev hans tid som kakelugnsmakare inte särskilt långvarig, utan han fick lämna jordelivet redan den 20 november 1847.

I efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat 1/3-del av tomten nr 40, som är änkans enskilda lott före äktenskapet, 2/3-delar av förenämnda tomt samt diverse verktyg i verkstad.

Änkan drev därefter rörelsen vidare med hjälp av i första hand sönerna Carl, Olof och Johan Fredrik, vilka alla blev gesäller. De två förstnämnda även så småningom kakelugnsmakare. Carl bildade omkring 1863 egen familj med vilken han bosatte sig vid tomt nr 33 och hade då möjligen redan övertagit Holmqvists verkstad som fanns där.

Olof stannade kvar vid tomt nr 40 även efter att han 1863 gift sig, och titulerades då som kakelugnsmakare.

Enligt Kommerskollegiums handlingar var det dock modern Ingeborg som drev kruk- och kakelugnsmakarverksamheten vid denna gård. Just 1863 var ett år då det lämnades extra mycket information om hantverkarna och fabriksidkarna.

Om änkefru Olsson, som ingick bland de sistnämnda, antecknades följande detta år: Två arbetare. Verkstaden hade brännugn och två drejskivor. Tillverkningen utgjordes under året av 15 kakelugnar samt annat gods.

Två år senare antecknades både änkan och sonen Olof i dessa handlingar med varsin rörelse, vid vilka det fanns två respektive tre anställda arbetare.

Osäkert när rörelsen överlämnades till sonen Olof, men möjligen kan det ha varit vid denna tid.

Olof Olsson skall ha blivit född den 16 mars 1839 i Arvika köping som son till Ingeborg Andersdotter och hennes dåvarande make.

Som änka gifte modern om sig med Andreas Olsson, och Olof liksom brodern Carl blev då dennes styvsöner. Förmodligen kom de tidigt i arbete vid styvfaderns verkstad och blev där så småningom även gesäller.

Efter att modern blivit änka för andra gången år 1847 hjälpte sönerna henne att driva rörelsen vidare.

Vid sitt giftermål 1863 titulerades Olof Olsson som kakelugnsmakare och tillsammans med hustrun blev han även fortsättningsvis boende vid tomt nr 40, och i Kommerskollegiums handlingar har han två år senare gått att träffa på som näringsidkare med tre anställda. Möjligen hade han då tagit över verksamheten efter modern.

1867 angavs han i dessa handlingar fortfarande ha tre personer i sin tjänst, men då antecknades även att tillverkningen utgjordes av kakelugnar och diverse "käril", och fyra år senare uppgick produktionen till 15 kakelugnar, eller rättare sagt kakel till detta antal ugnar.

Kakelugnsmakare Olof Olsson fick dock lämna jordelivet den 17 oktober 1874, och i efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat diverse inventarier i verkstaden samt ett stort antal lerkärl som blomkrukor med fat, syltburkar och – krukor, glaserade nattbäcken, fat, tallrikar, spilkumar och gräddsniopor.

Vid denna tid hade fastigheten vid tomt nr 40 försålts, och Olof Olsson med hustru samt modern fanns bosatta där som hyresgäster. Osäkert om verkstaden var i familjens ägo eller om den hyrdes, alternativt arrenderades.

Carl Olsson blev född den 23 mars 1827 och hade samma uppväxt som brodern Olof, med lärlingstid hos styvfadern Andreas Olsson och arbete som gesäll hos modern.

Som kakelugnsmakare och tillsammans med nybliven hustru lämnade han sin mor och sina syskon vid nr 40 för att år 1863 bosätta sig vid tomt nr 33, alltså där L P Holmqvist tidigare varit bosatt och drivit sin kruk- och kakelugnsmakarverksamhet.

I Kommerskollegiums handlingar för just detta år antecknades att Olsson hade två arbetare i sin tjänst och att det i verkstaden fanns en brännugn samt två drejskivor. Tillverkningen hade under året utgjorts av 20 kakelugnar samt annat gods, gissningsvis då krukor, fat, skålar och liknande.

Några år senare antecknades han ha inte mindre än sex personer i arbete.

Av uppgifterna i husförhörslängderna att döma var Olsson inte ägare till fastigheten, utan hyrde bostad och möjligtvis även verkstad.

Tillsammans med hustru och barn lämnade Olsson år 1873 tomt nr 33. Och var sedan bosatt på annan plats i staden innan han följande år, alltså samma år som brodern Olof avled, återvände till nr 40. Osäkert dock var han hade sin verkstad.

Efter en tid lämnade makarna även nr 40 och blev därefter som hyresgäster bosatta på olika platser i staden.

Det sista år som Kommerskollegiums anger att Olsson hade någon anställd i sin rörelse var 1875, och då uppgavs detta till en arbetare samt produktionen till 16 kakelugnar och diverse kärl.

Förmodligen utövade Olsson därefter sitt yrke genom uppsättning och reparationer av kakelugnar. Enligt uppgift skall han troligtvis ha arbetat åt Arvika kakelfabrik.

Den före detta kakelugnsmakaren Carl Olsson avled den 24 juni 1913, fem år efter sin hustrus fränfalle.

Fredrik Daniel Felsman kom till världen den 20 juni 1801 i Ystad, och där påbörjades hans lärlingstid inom kruk- och kakelugnsmakaryrket, vilken han dock sjutton år gammal fortsatte i Lund.

Fem år senare begav han sig som gesäll till Malmö och därifrån vidare till Göteborg.

Till Karlstad och Bergqvist verkstad kom han 1825, men redan följande år flyttade han tillsammans med nybliven hustru till Arvika.

Där blev han som hyresgäst bosatt på en del olika adresser, men eftersom det stundtals ingick någon lärling i hushållet torde han trots att han titulerades som gesäll ha bedrivit en form av näringsverksamhet.

Till exempel var Anders Peter Sandberg, vilken flera år senare kom att driva en kakelfabrik i Kristinehamn, under fem år som lärling bosatt hos familjen Felsman.

Under 1840-talet blev de bosatta vid tomt nr 57 (ungefär vid nuvarande Fabriksgatan 17A, korsningen Fabriksgatan- Östra Esplanaden).

Där var då även gesällen Anders Andersson bosatt, och förmodligen fanns en verkstad uppbyggd på platsen, Vem av gesällerna Felsman eller Andersson som då var ägare till denna är oklart, men båda antecknades i Kommerskollegiums handlingar för år 1851 som rörelseidkare. Andersson skulle i varje fall vara ägare till tomten och driva verkstad där under de kommande fyrtio åren.

Efter att tidigare ha titulerats som gesäll hade Fredrik Felsman vid sin hädanfärd den 31 oktober 1852 fått titeln kakelugnsmakare.

Änkan var i Kommerskollegiums handlingar antecknad som rörelseidkare inom kakelugnsmakarhantverket under lång tid, dock utan några anställda. Så hon drev nog troligtvis ingen verksamhet utan hade enbart kvar rättigheterna till detta.

Anders Andersson blev född den 23 maj 1826 i Solberga, Arvika landsförsamling.

Sexton år gammal kom han i lära hos Andreas Olsson vid tomt nr 40 i Arvika, där han blev kvar under sju år, tidvis som gesäll.

År 1850 kom han att bosätta sig vid tomt nr 57, som han också angavs vara ägare till. Där fanns då även gesäll Felsman med familj bosatt, och möjligen byggde de upp en verkstad där tillsammans.

Felsman avled ju 1852 och därefter drev nog Andersson, som gift sig året innan, rörelsen ensam.

Efter några år, när Andersson blivit kakelugnsmakare, förvärvade han intilliggande tomt nr 56, men tycks ha bott kvar vid nr 57 där det även fanns gesäller och lärlingar som inneboende.

Verksamheten kom efterhand i Kommerskollegiums handlingar att benämnas som fabriksrörelse, och i rapporten från 1863 uppgavs att verkstaden hade fyra drejskivor och en brännugn samt att tillverkningen detta år uppgick till 12 kakelugnar och annat gods.

Arbetsstyrkan uppgick till två personer och detta var det antal som i dessa handlingar mestadels angavs skall ha arbetat i verkstaden, förutom några år då antalet var tre stycken.

Antalet tillverkade kakelugnar ökade senare till 15 stycken årligen, men från 1880-talets

början tycks produktionen enbart bestått av lergods, vilket torde avse hushållskärl som krukor, fat, skålar och liknande.

Kakelugnsmakare Anders Andersson fick lämna jordelivet den 16 oktober 1888.

Dödsbodelägarna lät den 17 maj 1890 införa denna annons i Arvika-Tidning:

"Till uthyrning i Arvika köping i tomten 57 finnes en större kakelugnsverkstad med dertill hörande brandugn samt inventarier som fordras till kakelugnsfabriken.

Äfven finnes boningshus om så önskas. – Märk! Nämnde fabrik har varit i gång öfver 40 år, men är nu genom dödsfall ledig, Ingen kakelugnsfabrik finnes mer på platsen.

A. Anderssons sterbhus."

Änkan kom att finnas kvar vid denna fastighet under en längre tid och efter henne en dotter med barn. Något "kruk- eller kakelugnsmakarfolk" har efter Anderssons död inte heller gått att se där, men verkstaden skall enligt uppgift ha varit i gång fram till början av 1900-talet och uppges i omgångar ha hyrts av krukmakaren Johan Lindström och hans svåger Johannes Wallin samt även en krukmakare med smeknamnet "Trubben".

Gården på denna tomt kallades "Arka", eftersom detta var den första gård man träffade på vid inresa österifrån till köpingen.

Lars Gabriel Hagman kom till världen den 15 oktober 1820 i Arvika köping.

Sin lärlingstid tillbringade han först hos Andreas Olsson och därefter hos Holmqvist, men torde även en tid ha arbetat som gesäll innan han 1843 som kakelugnsmakarmästare gifte sig och tillsammans med sin nyblivna hustru bosatte sig i egen fastighet vid tomt nr 56 (ungefär vid korsningen mellan nuvarande Fabriksgatan-Hamngatan), alltså grann-tomten till nr 57 som ägdes av kakelugnsmakare Anders Andersson.

I hushållet kom det att ingå några lärlingar, och senare även någon gesäll.

Kakelugnsmakare L G Hagman fick dock inget långt liv, utan det slutade redan den 9 november 1855.

I hans bouppteckning antecknades bland tillgångarna till exempel tomt nr 56 samt under rubriken "Pottmakarewärktyg" en del poster som på grund av en inte helt lättläst text har varit mycket svåra att tyda. I varje fall går där att se enkvarn, tre stycken drejskivor och femton stycken formar.

Med hjälp av en gesäll och lärling drev änkan rörelsen vidare under några enstaka år, men gifte sig sedan med gesällen och flyttade tre år efter makens död med honom till Sågmon i landsförsamlingen.

Fastigheten köptes därefter av kakelugnsmakare Anders Andersson, men om han kom att använda sig av verkstaden där är oklart.

Nils Nilsson var född den 13 juli 1815 i Kjersmåsen (Kärrmossen), beläget något väster om Arvika i Arvika landsförsamling,.

Ungefär tio år senare bosatte sig familjen vid Stortorpet i Långvak, några kilometer öster om Arvika köping.

Femton år gammal kom gossen Nils i lära hos kakelugnsmakare Lars Petter Holmqvist inne i Arvika, men där blev han kvar i endast tre år. Husförhörslängden anger en flytt år 1833 till Åmål, men i stället torde han ha flyttat till kakelugnsmakare P N Hammarberg i Karlstad där lärlingstiden fortsatte.

Två år senare begav han sig som gesäll till Arboga, varifrån gesällvandringen 1839 fortsatte till Norrköping, och två år senare vidare till Mariestad.

Till Arvika kom han följande år, alltså 1842, där han till att börja med arbetade som gesäll hos Mathias Olsson.

Följande år blev han som kakelugnsmakare, tillhörande kakelugnsmakarämbetet i Stockholm, kyrkobokförd vid tomt nr 3 (möjligen vid nuv. korsning Tingsgatan-Östra Esplanadens nordvästra hörn). Där fanns efter ytterligare något år även en gesäll och några lärlingar kyrkobokförda.

Efter äktenskap 1848, då Nils Nilsson antecknades som ägare till tomten, fanns även hustrun inskriven vid nr 3 och följande år också den förstfödde sonen Johan Adolf, dessutom en del gesäller och lärlingar under längre eller kortare tid.

Det som förbryllar är att denna tomt i husförhörslängden anges vara obebyggd, samt att Nilsson uppges vara bosatt i Långvak.

I varje fall finns i stadsförsamlingens födelsebok antecknat att sonen Johan Adolf blev född 1849 vid tomt nr 3, och vid denna tomt var även tvillingarna Emma och Per födda 1851. Axel Theodor däremot, föddes 1854 vid Långvak i landsförsamlingen.

Om familjen överhuvudtaget hade varit bosatta inne i Arvika, så torde de emellertid ha flyttat till Långvak under 1850-talets första år.

I Kommerskollegiums handlingar antecknades Nilsson med en rörelse i Arvika köping där det arbetade en till två gesäller samt några lärlingar under perioden 1847-54, därefter återfanns han bland landsförsamlingens kakelugnsmakare.

Vidare om Nils Nilsson och hans söner och sonsöner finns att läsa i avsnittet om Arvika landsförsamling.

Kakelugn, som skall ha blivit tillverkad i Arvika, och numera finns vid Såguddens museum.
Foto: Britt Andersson.

Här följer så några personer som förmodligen inte bedrev någon tillverkning utan utförde sitt yrke genom reparationer och uppsättning av kakelugnar.

Johan Erik Björkman anges i husförhörslängder ha blivit född den 29 juni 1817 i Stora Tuna socken i Dalarna, men har inte gått att återfinna i församlingens födelsebok.

Emellertid anlände han 1834 med namnet Eric Björkman från Stora Tuna till Hedemora för att där påbörja sin lärlingstid hos en kakelugnsmakare i staden.

Som gesäll flyttade han 1843 till Sala och fyra år senare vidare till Åmål.

När han 1849 kom till Arvika blev det till att börja med arbete hos Nils Nilsson, enligt husförhörslängd både vid tomt nr 3 och i Långvak.

Björkman ingick i äktenskap 1852 och var därefter bosatt och troligtvis även i arbete hos L P Holmqvist, men efter något år blev han och hustrun bosatta som hyresgäster på annan plats i staden. Familjen Björkman kom under åren att vara hyresgäster på ett stort antal adresser i staden och tycks inte ha stannat särskilt länge på varje plats.

Efter att ha varit gesäll kom titeln omkring 1860 att bli kakelugnsmakare, men redan från 1856 antecknades han i Kommerskollegiums handlingar som rörelseidkare.

Några år in på 1860-talet hade han dock förvunnit ur dessa handlingar och omkring 1867 benämndes han återigen som gesäll i husförhörslängderna.

Knappt tio år under 1870-talet var Björkman med familj bosatta vid tomt nr 23, och samtidigt var även Johan Ludvig Olsson med sin familj boende där. Möjligen var Mathias Olssons gamla verkstad på denna tomt då fortfarande i sådant skick att de två gesällerna eventuellt kunde bedriva lerkärlstillverkning där, men detta är enbart en spekulation.

Johan Erik Björkman fick lämna jordelivet den 14 februari 1884.

Nils Pettersson Delin föddes den 25 april 1826 i Ny socken, men redan som relativt nyfödd fick han följa med föräldrarna när de flyttade till Arvika landsförsamlingar, där de blev bosatta på ett flertal platser innan de 1834 kom att slå sig ned i Arvika köping. Omkring femton år gammal kom Nils i lära hos kakelugnsmakare Hagman och där blev han efter en tid även gesäll. Som sådan ingick han 1853 i äktenskap, och makarna blev därefter som hyresgäster bosatta på olika platser i staden.

I husförhörslängderna benämndes Delin mestadels som kakelugnsmakargesäll, men i Kommerskollegiums handlingar antecknades han under perioden 1854 till och med 1862 som kakelugnsmakare med egen rörelse.

Nils Delin avled den 13 januari 1885.

Anders Gustaf Nordström såg dagens ljus för första gången den 27 september 1845 i småländska Göteryd, men sexton år gammal flyttade han till Malmö för att komma i lära hos en av denna stads kakelugnsmakare.

Efter att några år senare ha blivit gesäll flyttade han 1873 till kakelugnsmakare Anders Andersson vid tomt 57 i Arvika.

Följande år blev det giftermål för Nordström och makarna bosatte sig på annan plats i staden, men efter en tid var de tillbaka som hyresgäster vid nr 57. Gissningsvis arbetade gesällen då fortfarande åt Anders Andersson.

Senare blev han ägare till tomt nr 106 och drev enligt kommerskollegiums handlingar som kakelugnsmakare en egen rörelse, under något år med en anställd.

I ett kortare reportage i Arvika Tidning från 1891 berättas angående det nya folkskolehuset i staden att *"de hvita porslinskakelugnarne i tredje våningen äro uppsatta af kakel-ugnsmakare Nordström"*.

Nästan precis nio år efter sin hustrus frånfälle fick A G Nordström följa henne i graven den 30 december 1915.

Olaus Peter Andersson Widén kom till världen den 28 maj 1855 i Ås socken på Öland.

Arton år gammal flyttade han till Stockholm, varifrån han 1879 som kakelarbetare blev bosatt hos L M Björkman i Karlstad för att förmodligen arbeta i dennes kakelfabrik.

Efter giftermål två år senare blev makarna tillsammans med barn bosatta på olika platser i Karlstad, innan de 1891 flyttade till Arvika.

Familjefadern, som sedan något år tillbaka hade blivit kakelugnsmakare, begärde efter en tid att få ändra sitt efternamn från Andersson till Widén, och det fick han tydligen tillstånd till.

Familjen, som stadigt ökade i antal medlemmar, var en tid bosatta hos kakelugnsmakare Anders Gustaf Nordström, och möjligen arbetade då Olaus Peter åt denne.

När O P Widén fick lämna jordelivet den 18 december 1926 benämndes han som före detta kakelsättare.

Gustaf Nilsson var född den 12 augusti 1883 i By socken strax söder om Säffle.

Möjligen hade han flyttat in till Säffle något tidigare, men enligt husförhörslängdens uppgifter skedde detta först 1901.

Där hade Gustaf i varje fall kommit i lära hos kakelugnsmakare August Andersson, men redan 1904 återvände han som nygift kakelugnsmakare till By.

Tre år senare bosatte han sig med hustru och barn i Arvika köping.

Enligt 1940-års folkräkning skall Gustaf Nilsson som kakelugnsmakarmästare ha drivit egen rörelse, men han avled den 12 maj 1956.

Johannes Andersson Wallin anges i husförhörslängder ha blivit född den 27 oktober 1856 i Brunskogs socken.

Johannes fanns kyrkobokförd i föräldrahemmet fram till 1878 då han som kakelugns-makaregesäll flyttade till Åmål. Eftersom han då var gesäll torde han ha varit i lära hos någon kakelugnsmakare eller kakelfabrik, möjligen då i Arvika eller Karlstad.

I Åmål arbetade han i varje fall en tid hos en av stadens kakelugnsmakare, men senare antecknades arbetsplatsen ha funnits vid Sandbergs kakelfabrik i Karlstad trots att han fortfarande var kyrkobokförd i Åmål.

1884 angavs en flytt till Karlskrona, men osäkert om det verkligen blev så.

Under de följande tio åren har Andersson inte gått att återfinna i kyrkoarkiven, så det är osäkert var han då vistades, men möjligen var det i Arvika med omnejd.

År 1894 fanns han i varje fall kyrkobokförd vid Långvak i Arvika landsförsamling, och där ingick han detta år också i äktenskap.

Följande år bosatte sig makarna inne i Arvika köping, och så kom de att förbli under resten av sina liv. I samband med flytten in till Arvika började Johannes att använda sig av efternamnet Wallin i stället för Andersson.

Han skall en period ha hyrt verkstaden vid "Arka" tillsammans med Johan Lindström.

I Britt Anderssons bok "Från stenkärle till prydnadskeramik" berättas att Wallin efter en tid tog anställning vid Arvika kakelfabrik och att han förutom det vanliga kakelarbetet där även arbetade vid drejskivan och drejade en del fin prydnadskeramik.

Johannes Wallin avled den 12 januari 1923.

Förmodligen har det funnits ytterligare ett antal personer i Arvika som utövat sitt yrke som kakelugnsmakare genom uppsättning samt reparationer av kakelugnar, men det får här bli en begränsning till de nu nämnda.

Arvika kakelfabrik.

Anders Gustaf Björkman föddes den 6 november 1860 i Nyed, men sexton år gammal begav han sig till Karlstad för att börja som lärling vid sin kusin Lars Magnus Björkmans kakelfabrik.

Som gesäll flyttade han 1881 till Skövde men redan följande år vidare till Stockholm.

I huvudstaden blev han sedan kvar under lång tid och bildade där även familj, men 1899 återvände han tillsammans med familjen till Karlstad och blev ännu en gång bosatt hos sin kusin L M Björkman. Möjligen hade han då fått arbete som verkmästare vid dennes kakelfabrik.

Efter att en ny kakelugnsfabrik uppförts i Arvika sedan den tidigare brunnit ned kom

Björkman dit 1903 för att bli den nya fabriken verkställare och denna befattning torde han ha innehaft ända fram till fabriken nedläggning 1932.

Den före detta verkställaren A G Björkman slutade sina dagar den 17 juni 1944.

Emil Johansson blev född den 15 januari 1859 på Hammarön strax söder om Karlstad, men tillsammans med föräldrar och en syster flyttade han 1877 in till Karlstad, där de blev bosatta på Herrhagen.

Fyra år senare gifte sig Emil och bildade egen familj. I husförhörslängden titulerades han som arbetare, men även som sjöman. Möjligen arbetade han på Sandbergs kakelfabrik, och en källa anger att han var verkställare på en kakelfabrik i Karlstad innan han med sin familj 1891 flyttade till Arvika, där han blev verkställare vid den då nystartade Arvika kakelfabrik.

Efter att kakelfabriken 1899 ombildats till aktiebolag blev han dess delägare samt även disponent vid företaget.

Kakelfabriken brann ned 1903, men återuppbyggdes rätt så snabbt på annan plats i köpingen, och Johansson fick då sin bostad i egen fastighet i anslutning till fabriken.

Omkring tio år senare blev Johansson tillsammans med två av sina söner majoritetsägare i kakelfabriken och den blev därmed ett familjeföretag.

Disponent Emil Johansson avled den 30 november 1923, och sonen Fritz tog därefter över ledningen för bolaget.

Sonen Arvid Emanuel Johansson, född 9 maj 1888 i Karlstad, lärde till kakelugnsmakare i Arvika och arbetade med uppsättning av fabriken kakelugnar, men efter att bolaget blivit ett familjeföretag titulerades även han som disponent.

Fritz Jonatan Johansson, född 19 december 1885 i Karlstad, titulerades som kakelmålare och torde ha arbetat med det vid kakelfabriken i Arvika innan han flyttade till Filipstad, där han förmodligen arbetade vid Filipstads kakelfabrik fram till att den nedbrann 1906.

Därefter återvände han till Arvika och kom sedan att tituleras verkställare, men han skall även under en tid varit verksam med kakelugnsuppsättning.

Efter faderns död 1923 tog han som disponent över ledningen av kakelfabriken. Fritz Johansson avled den 23 mars 1934, två år efter att Arvika kakelfabrik nedlagts.

Som skicklig dekoratör vid kakelfabriken var Axel Törner verksam under lång tid.

Enligt husförhörslängdens uppgifter skall han ha varit född 1874 i den småländska orten Algutsboda, men i denna församlings födelsebok anges vissa tveksamheter angående födelseorten.

I varje fall fanns han vid 1900-talets början i Karlskrona med titeln gravör, men möjligen arbetade han då som dekoratör vid Karlskrona kakelfabrik. Något senare bosatte han sig i Oskarshamn, fortfarande med titeln gravör, men i husförhörslängden finns även antecknad att han arbetade som dekoratör vid Oskarshamns kakelfabrik.

Därför kom han 1918 till Arvika för att arbeta som dekoratör vid kakelfabriken, men hade även en hel del andra sysslor i staden.

Axel Törner fick lämna jordelivet den 5 juli 1943.

Informationen om Arvika kakelfabrik och de personer som var engagerade i denna verksamhet har till stor del gått att finna i Britt Anderssons "Från stenkärle till prydnadskeramik", men när det gäller fabriken till viss del även i Linus Brodins "Arvika, köpingen och staden, 1811-1911-1936", olika utgåvor av "Svenska Industrien" samt tidnings-artiklar och -notiser.

Den 24 december 1891 fanns detta att läsa i Arvika Tidning:

"En ny kakelugnsfabrik har under hösten ganska raskt uppförts härstädes och står snart redo och färdig att börja sin verksamhet. Fabriken, som är afsedd dels för kakeltillverkning dels för lerkärlstillverkning, är belägen på en hög plats i köpingens nordvestra utkant, der mark för anläggningen inköpts från egendomen Backarne, och

torde färdig kosta omkring 6,000 kr. Intressenter i detta nya industriella företag, som torde hafva framtiden för sig, enär det lär finnas godt råmateriel här i trakten, äro godsegaren K. Böttiger å Agneteberg, jägmästaren O. G. Norbäck i Kyrkebyn och öfverbanmästaren Forsmark härstädes, som äfven uppgjort ritningen och öfverinseendet öfver arbetet, som närmast utförts af snickaremästare J. Jonsson härstädes som arbetsledare och bygg-mästare.

Den 2 januari kommer den nya fabriken att börja sin verksamhet med till att börja med en arbetsstyrka af 10 man med en hr Johansson från Karlstad såsom verkmästare."

I slutet av 1892 var denna annons införd i en av ortstidningarna:

"Byggnadsfourneringsbolaget i Arvika, Norbäck, Böttiger & C:o, levererar från egna, nyuppförda fabriker: Alla sorters hvitglacerade Kakelugnar, med och utan uppsättning. Murtegel- sand- & sågspånstegel, af olika storlekar.

Lergods, såsom kruk- & fajanskärl, urnor, trädgårdsprydnader m. m.

Alla sorters byggnadssnickrier."

Ett år senare denna: "Kakelugnar, af egen tillverkning, såväl enkla som ornerade och målade, hos Byggnadsfourneringsbolaget, Arvika."

Byggnadsfourneringsbolaget kan man kanske likna med en dåtida byggvaruhandel som förutom olika byggmaterial, framförallt virke, även sålde maskiner som hyvelmaskiner, bormaskiner och ångmaskiner.

Den 8 november 1895 publicerade Arvika Tidning denna artikel om kakelfabriken:

"Arvika kakelugnsfabrik. I nordvestra hörnet af vår köping helt nära furuskogen och på sjelfva krönet af den kulle som starkt sluttar ned mot Backarne, reser sig med längdriktningen från norr till söder en långsmal byggnad, som genom sin byggnadsstil, med sina smårutiga fönsterrader i öfre våningen och särskildt genom sin mot skyn pekande tegelstensskorsten förräder sig såsom en industriell anläggning. Det är Arvika kakelugns-fabrik, såsom vi i korthet vilja kalla det, om detta också ej är firmanamnet, och hvarpå vi, då detta hittills blifvit försummadt vilja lemna en kort beskrifning, erinrande om att det är icke fackmannen som skildrar hvad han, ledsagad af en välvillig undervisande ciceron – fabriken föreståndare, hr Emil Johansson – under en liten vandring genom fabriken såg och iakttog.

Fabriken, uppförd i två våningar, den nedre af timmer, den öfre af plank, innesluter tillsammans 8 rum för olika ändamål, och genom båda våningarnes höjd sträcker sig den väldiga brännugnen, som till våra kringboende skogsegares fromma slukat kolossala vedtrafvar under de 4 år fabriken nu varit i verksamhet.

Börja vi i nedre våningen vår "forskningsfärd" från norr till söder, så hafva vi längst i norr kranrummet med lerupplaget af den ypperliga, vidt kända Upsalaleran, som ensam användes som råmateriel vid tillverkningen. Här är också glacyrugnen förlagd. I nästa rum åt söder, det s.k. glacyrrummet, dröja vi längst, ty här hafva vi "den drifvande kraften" för en vigtig del af fabrikationen. Här är nämligen sedan sistlidne maj månad uppsatt en fotogénmotor, utgången från J. & C. G. Bolinders Mekaniska Verkstads aktiebolag, Stockholm, och med rätta prisbelönt. Det är en ej stor, till det yttre i alla delar mycket elegant tingest, hvars snillrika konstruktion och förträffliga arbetssätt vi lemna åt fackmannen att beskrifva.

Motorn med sina 4 effektiva hästkrafter drager med mycken lätthet på en gång de i samma rum inrymde stora glacyrquvarne, två till antalet, hvilka mala leran, samt dessutom lerkran och vedsåg.

Sedan vi i detta rum också tittat på glacyrkrossen och passerat brännugnsrummet, som tillika är torkrum, äro vi inne i en stor sal, den s.k. formverkstaden för kakelugns-formarne. De egentliga formarne är här af gips, medan riktformarne äro af granit. Lagret var här vid vårt besök så godt som uttömdt – men hrr fabrikanter äro väl inte ledsna för det.

Stiga vi nu uppför trappan och göra samma upptäcksfärd i öfre våningen så hade vi längst åt norr ett större rum för det oglacerade godset, der man hade tillfälle att se

skänkkransar och pelare i vackra, synnerligen klara mönster. Bland det s.k. praktgodset observerade vi särskildt nedre delen af en kabinettskakelugn i verklig harmonisk stil och en läcker dörrinfattning till en renässanskakelugn.

Härifrån inträda vi i en större verkstad för gesimsformningen, der vi kunna förnöja ögonen med anblicken af alldeles "pinfärska" gesimser eller kakelugnskranzar i många smakfulla mönster.

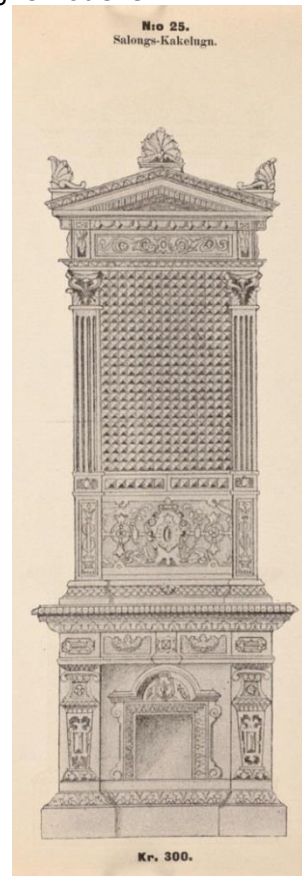
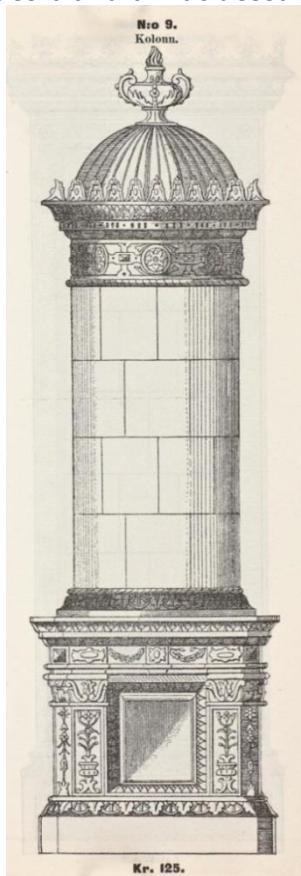
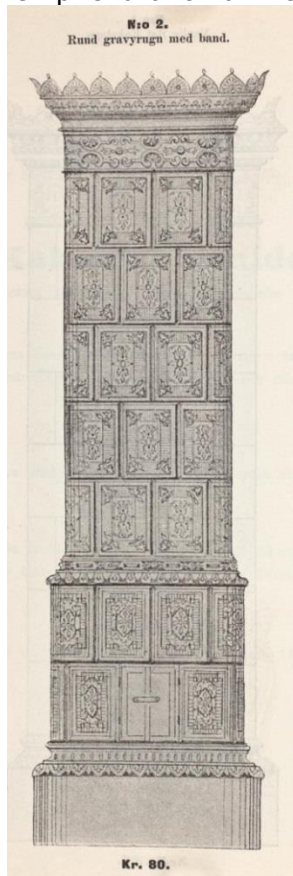
Så gingo vi åter förbi en gammal bekant, som hack i häl klifvit med oss uppför trappan – vi mena brännugnen – och stodo i det stora rummet mot söder, formverkstaden för praktkakelugnar och tillika lagerrum för modellerna. Här var, förstås, det mest konstnärliga af denna industri att skåda bland de många stiliga modellerna, delvis tillverkade på platsen, delvis införskrifna från andra svenska modellörer och till och med från Paris. Och här var färden till ända.

Arvika kakelugnsfabrik, som nu omkring 4 år varit i verksamhet, är anlagd och eges fortfarande af Byggnadsfurneringsbolaget Norbäck, Böttiger och K:nis och har från den dag den trädde i verksamhet till föreståndare och verkmästare haft, såsom vi nämnt, hr Emil Johansson, en ganska driftig man. Fabriken, hvars anläggningskostnad med inventarieuppsättning uppgår till omkr. 16,000 kr., sysselsätter för närvarande 10 arbetare, och för de hittills gångna verksamhetsåren lär omsättningen belöpa sig till den rätt betydande summan af cirka 20,000 kr. per år. Hittills äro vid fabriken tillverkade 1,160 kakelugnar, som gått åt skilda håll, deraf märkligt nog, ej mindre än 350 till Karlstad, hvadan vår bålda länsstad för behofvet af denna artikel ej synes vara sjelftillräcklig. Endast under senaste året har dit expedieras omkring 100 kakelugnar, deraf 40 ensamt till det blifvande nya jernvägshotellet därstädes. För öfrigt vinna fabriken solida tillverkningar allt större marknad, gå till Norge, till Filipstad och andra orter."

Denna annons förekom flitigt i ortstidningarna under de följande åren:

"Kakelugnar, här tillverkade uteslutande af Upsalalera, hvitglacerade såväl släta som ornerade och målade hos Byggnadsfurneringsbolaget, Arvika."

I en priskurant från 1895 visades bland annat dessa kakelugnsmodeller

1899 ombildades Arvika kakelugnsfabrik till ett aktiebolag med namnet AB Arvika kakelfabrik, och med Emil Johansson som dess disponent men även fortsatt dess verkmästare.

Angående denna händelse fanns följande notis införd i Arvika Tidning den 28 mars detta år: "Aktiebolaget Arvika kakelfabrik har i dagarna bildats af hrr godsegare K. G. Böttiger, jägmästare O. G. Norbäck, f. brukseg. H. Indebetou, verkmästare Emil Johansson och trävaruhandlanden Karl Olsson från Karlstad. Aktiekapitalet kommer att utgöra minst 16,000 kr. och högst 30,000 kr. fördeladt i aktier å 100 kr. Bolaget kommer att drifva tillverkning af kakelugnar och därmed sammanhängande verksamhet."

Den 17 juli 1903 gick dock detta att läsa i Ansgarii-Posten: "Vid fyratiden i går morse utbröt eld i Arvika kakelfabrik, som med maskiner och en del lager fullständigt förstördes.

Fabriken, som ägdes af aktiebolag, var försäkrad i Skandia för 21,500 kr.

Huru elden uppkommit är ej utredt, men det tros, att den uppstått i den s.k. blyugnen.

Genom branden blifva 22 arbetare tills vidare arbetslösa."

En liknande kolonnkakelugn som ovanstående finns avbildad i Byggnadsfourneringsbolaget, Arvika (senare Aktiebolaget Arvika kakelfabriks) priskurant från 1895.

Foto: Britt Andersson.

Planeringen av att bygga upp en ny fabriksbyggnad på annan plats i köpingen påbörjades omedelbart, och knappt en månad efter branden hade aktiebolaget erhållit tillstånd att bygga en ny fabrik på tomt nr 150a, alltså vid korsningen av Magasins- och Skolgatorna. Uppbyggnaden gick väldigt snabbt och efter några enstaka månader var den nya fabriken uppförd. Om detta publicerade Arvika Nyheter en artikel den 29 januari 1904 och i denna visades även en tecknad bild av fabriksbyggnaden.

"Denna nyuppförda fabriksbyggnad är belägen vid hörnet af Magasins- och Skolgatan i öfre delen af köpingen, och fullbordades i slutet af förra året. Fabriken är tidsenligt och praktiskt inrättad samt tillgodosedd med den senaste tidens bästa uppfinningar och förbättringar på kakelfabrikationens område.

I bottenvåningen är råämnes beredningen inrymd, hvarifrån materialet med hiss föres upp till de öfre våningarna för bearbetning. I första våningen är formverkstaden och glasyrkvaren samt bly- eller glasyrugnen eller guldugnen för bränning af emaljerade och målade kakel. I ett större rum i denna våning är målareateljären inrymd.

Brännugnen går genom alla tre våningarna, med särskild anordning för hvarje våning. Ugnen är solidt byggd efter nyaste konstruktion och de fördelaktigaste uppeldningsmetoder.

I andra våningen är en ljus och rymlig arbetslokal, samt en större sal, glaseringsrummet, där begjutningen af kakel sker, hvarefter de insätts i ugnen.

I tredje våningen är en ännu större arbetslokal. Här utföres arbetet med de större stycken till praktkakelugnar och dithörande delar. Ett större rum invid ugnen är inrättadt till förvaringsrum för modeller.

I afdelningen åt Skolgatan äro genom alla våningarna lokaler för inrymmande af det förfärdigade fabrikatet.

I en åt gården utbyggd täckt balkong-byggnad i tre våningar är anordnad en hissriktning för transport af bränsle och materialier etc. och i varje våning finnes rälsvagnar med hvilka veden föres direkt till ugnarna.

Alla maskiner äro efter nyaste konstruktion."

I april 1904 kunde så denna annons ses i lokaltidningarna:

"Kakelugnar. Sedan vi uti ny tidsenlig fabrik återupptagit vår verksamhet, tillhandahållas alla sorters kakelugnar i såväl moderna som antika stilarter. Aktiebolaget Arvika Kakelfabrik, Arvika."

"Svenska Industrien" från 1907 skrev detta angående fabriken: "Arvika kakelfabrik, i Arvika köping (Värmland) med station vid Nv. Stambanan.

Ågare: Aktiebolaget Arvika kakelfabrik (grundadt 1899). Tillv. 1904: 945 kakelugnar, till ett värde af 35,736 kr. För driften anv. en elektr. motor om 5 hkr. Sysseles. 24 arb. Firman tecknas af K. G. L. Böttiger och Emil Johansson."

Samma skrift, men den från 1911 anger bland annat detta: "Tillv. 1908: 940 kakelugnar, värde 61,159 kr. Sysseles. 26 arb. Verkst. dir. och disp.: Emil Johansson."

Omkring 1912 köpte Emil Johansson tillsammans med de båda sönerna Arvid och Fritz aktiemajoriteten i bolaget, och det blev därefter ett familjeföretag.

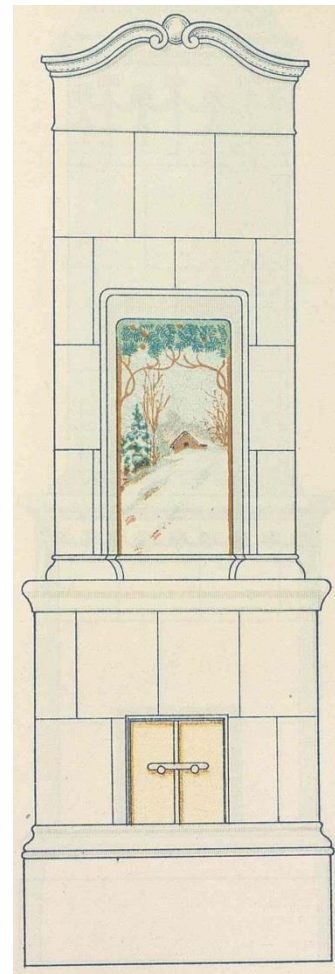
"Svenska Industrien" från 1918 ger dessa upplysningar: "Tillv. årl. c:a 1,000 kakelugnar af modernaste konstruktion och stilsorter, dessutom spiselkakel. (Ett komplement till skriften anger den årliga tillverkningen till 1,500 kakelugnar). Sysseles. omkr. 25 arb. Styrelse: Emil Johansson (verkst. dir.), Fritz Johansson (disp.) och Arvid Johansson (verkm.)

Efter Emil Johanssons död 1923 tog sonen Fritz Johansson över ledningen av företaget och denna behöll han fram till att fabrikationen lades ned 1932, men enligt uppgift skall den sista bränningen ha skett redan tre år tidigare.

En rund kakelugn från Arvika kakelfabrik där kaklen med den gula dekorbården av någon anledning vid omsättning hamnat några skift längre ned än den ursprungliga placeringen. På det exempel som visas i en priskurant från 1920 över fabriken finns denna dekorbård i anslutning till den översta dekoren.

Den flata kakelugnen är troligtvis även den från Arvika kakelfabrik. Foton: Åsa Frykberg.

Längst till höger ett exempel på en kakelugn ur fabriken priskurant från 1920.

Arvika landsförsamling.

En kruka tillverkad av Nils Nilsson vid Nedre Stortorpet.
Foto: Britt Andersson.

Som tidigare nämnts så har ju Britt Andersson i sin förnämliga bok "Från stenkärle till prydnadskeramik" mycket intressant och insiktsfullt berättat om kruk- och kakelugns-
makarverksamheter i Arvika köping, inklusive Arvika kakelfabrik, men det är framförallt i
landsförsamlingen med bland annat områdena Långvak, Ålgården och Östra Berga som
hon genom sitt släktskap med många av dessa hantverkare kunnat få en unik inblick i
deras liv och yrken, vilken hon fullständigt enastående kunnat vidarebefordra genom
denna skrift. Även hennes artikel med samma namn, och som blev publicerad i tid-
skriften "Värmländsk kultur" nr 3 1986 ger intressant läsning.

I samma tidskrift, men nr 6 från 2007, ingick bland annat artikeln "Krukmakarna på Övre
Stortorpet", författad av Britt Anderssons syster Ulla Nilsson, vilken under många år var
verksam som keramiker.

I nr 5/6 från 1987 av Värmländsk kultur fanns att läsa artiklarna "Samuel på Stortorpet"
och "keramiker Ulla Nilsson - en traditionsbärare", båda två var författade av Gunnar
Hallstensson.

Dessutom har artiklar om krukmakeri- och keramikverksamheter i området blivit
publicerade i ett flertal tidskrifter, som till exempel Hemslöjden och Antik & Auktion.

I Värmlands museums årskrift "Värmland för och nu" från 1980 ingick bland annat dessa
artiklar: "Krukmakeri i Arvikabygden" av Lars Gustafsson, "Konstsmeder och krukmakare
i Arvikatrakten" av Barbro Soyer samt Britt Anderssons "Arvikakrukmakare i Amerika".

Bland ett antal krukmakare från hela världen presenteras Samuel Johansson och Ragnar
Andersson i Anja Notinis skrift "Möte med tradition. Krukmakare". Dessa båda var verk-
samma i Arvikabygden, för Samuels del med verkstad på Övre Stortorpet och för Ragnar
med verkstäder i Ålgården och därefter i Edane. Bägge skulle under senare år driva upp
sin tillverkning till ett konsthantverk, vilket en del av deras kollegor också gjorde.

Eftersom detta hantverk i just denna trakt är så utomordentligt väl dokumenterat sedan tidigare kan det kännas väldigt onödigt att göra detta ännu en gång, allrahelst som en stor del av informationen till den här dokumentationen har hämtats från nämnda skrifter. Skulle dock ha känts väldigt konstigt att ha utelämnat dessa hantverkare i en sådan här dokumentation, men har försökt att begränsa mig till de som bedrev krukmakaryrket genom tillverkning av de traditionella produkterna som till exempel krukor och fat samt andra lerkärl, det vill säga sådant som användes i hushållen.

I denna presentation över landsförsamlingens krukmakarverksamheter är det helt naturligt att börja den med Nils Nilsson, vilken nog kan sägas vara upphovet till att just detta hantverk kom att få så många utövare i denna trakt. Detta då i första hand genom honom, hans söner och sonsöner, men även genom andra som lockades dit genom bland annat arbetstillfällen samt den goda lera som fanns i trakten.

Nils Nilsson föddes den 13 juli 1815 i Kjersmåsen (Kärrmossen), Arvika landsförsamling, beläget något väster om Arvika.

Ungefär tio år senare bosatte sig familjen vid Stortorpet i Långvak, några kilometer öster om Arvika köping.

Femton år gammal kom gossen Nils i lära hos kakelugnsmakare Lars Petter Holmqvist inne i Arvika, men där blev han kvar i endast tre år. Husförhörslängden anger en flytt år 1833 till Åmål, men i stället torde han ha flyttat till kakelugnsmakare P N Hammarberg i Karlstad där lärlingstiden fortsatte.

Vidare om hans tid som gesäll och senare som kakelugnsmakare i Arvika köping finns att läsa i avsnittet om köpingen.

Efter att ha varit kyrkobokförd inne i Arvika köping under ungefär tio år blev han tillsammans med familj och arbetsfolk från omkring 1854 inskriven vid Långvak i landsförsamlingen.

Där kunde han bygga sig både bostadshus och verkstad på föräldrarnas marker vid en plats som kom att kallas Nedre Stortorpet.

Förutom en redan vid den tiden tämligen stor familj ingick även flera lärlingar i hushållet. Nilsson hade under ett antal år i Kommerskollegiums handlingar blivit registrerad som näringsidkande hantverkare i Arvika köping, men från och med 1855 blev han i stället detta i landsförsamlingen (Långvak).

Under de första åren angavs han ha en arbetsstyrka som endast utgjordes av två lärlingar, men följande år hade den utökats med en gesäll och en arbetare. Senare skulle lärlingarnas antal uppgå till fyra stycken.

Från omkring år 1870 angav Kommerskollegium verksamheten som en fabriksrörelse med en tillverkning som utgjordes av "div. kärl, div. arb. eller div. gods". Enligt annan uppgiftskälla skall det vid denna verkstad, förutom det vanliga krukmakargodset som krukor, fat och liknande, även ha tillverkats kakel till kakelugnar.

Vid denna tid torde någon eller några av sönerna ha kommit i arbete vid verkstaden, men det fanns även ytterligare arbetskraft där i form av någon gesäll och lärling.

Nils Nilsson blev änkeman 1875 och i hustruns bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat tre drejskivor och diverse osålda stenkärl samt fordringar på försålda kärl.

Den 1 juli 1882 fick han emellertid följa sin avlidna hustru i graven.

Makarna fick tillsammans nio barn, varav åtta söner. Av dessa åtta blev fyra, Johan Adolf, Axel Theodor, Ferdinand och Emanuel, verksamma som krukmakare i Långvak eller dess absoluta närhet. Detsamma blev senare i sin tur deras söner.

Tre krukor tillverkade i Långvak.
Foto: Britt Andersson.

En Långvaks-kakelugn.
Foto: Britt Andersson.

Eftersom den äldste sonen Johan Adolf sedan tidigare hade fått ta över den del av Stortorpet som kom att kallas Övre Stortorpet och Axel Theodor byggt sig en verkstad vid Ålgården kunde Carl **Ferdinand Nilsson**, född den 24 januari 1856 vid Stortorpet, ta över föräldrar hemmet vid Nedre Stortorpet efter faderns död.

Redan följande år ingick han i äktenskap och den nyblivna hustrun flyttade då in till Stortorpet. Efter övertagandet började Ferdinand att bygga en ny verkstad en bit ifrån den gamla.

Tidvis fanns det någon eller några drängar boende hos familjen och troligtvis fick de förutom annat arbete även hjälpa till i verkstaden. Detta torde i synnerhet ha gällt den av dessa som efter en tid fick titeln krukmakare. Efter cirka fem år på gården lämnade denne dock Långvak och sökte lyckan på annan ort.

En bit in på 1900-talet hade dock de båda sönerna blivit så gamla att de kunde hjälpa till med verkstadsarbetet.

Skulptören Christian Eriksson skall enligt uppgift ha tillbringat en del av somrarna med att på Stortorpet skulptera i lera, till viss del förmodligen för att det fanns ett släktskap mellan honom och Ferdinands hustru.

Den 17 januari 1896 fanns denna notis införd i Arvika Nyheter:

"Bildhuggaren Christian Eriksson har till Perseruds skolhus skänkt ett mästertligt modelleradt älg huvud i lera. Konstverket har bränts å Ferdinand Nilssons krukmakarverkstad i Stortorpet."

Vid sitt frånfälle den 2 april 1919 hade Ferdinand Nilsson förmodligen överlåtit krukmakarverkstaden till sina båda söner och hade då sedan en tid enbart ägnat sig åt sitt jordbruk.

Sönerna **Harald Nilsson** och **Robert Emanuel Nilsson**, födda den 24 mars 1884 resp. 13 april 1888 i Långvak, tog alltså över verkstaden vid Nedre Stortorpet, och fortsatte tillverkningen av hushållskärl, som till exempel spilkumar och fat av olika slag.

De skall ha bedrivit blomkrukstillverkning fram till 1960-talets början men hade då flyttat från Stortorpet sedan lång tid tillbaka och bosatt sig på annan plats i närområdet.

Nils Nilsson och hans hustrus äldsta son **Johan Adolf Nilsson** var född den 15 april 1849, alltså medan de fortfarande var kyrkobokförda i Arvika köping.

Förmodligen kom han tidigt att börja arbeta i sin fars verkstad vid Nedre Stortorpet och fick där lära sig hantverket, vilket även hans bröder senare skulle få göra.

I samband med giftermål 1873 fick Johan Adolf möjlighet att överta farföräldrarnas gård vid Stortorpet, och där byggde han ett nytt boningshus samt en verkstad.

Denna fastighet kom att kallas Övre Stortorpet.

Efter några år fanns han registrerad i Kommerskollegiums handlingar med en fabriksrörelse där det fanns två arbetare och en produktion som utgjordes av "div. arb."

Liksom sina föräldrar fick Johan och hans hustru många barn, men det var även några lärningar eller arbetskarlar bosatta hos familjen.

De fyra sönerna Karl, Ivar, Jacob och Samuel fick som brukligt tidigt komma i arbete vid verkstaden och de skulle alla senare bli krukmakare, Jacob dock i Nordamerika.

Eventuellt hade sönerna övertagit verkstaden redan innan Johan Adolfs frånfälle den 6 juli 1927, men i varje övertog Karl och Samuel den efter detta.

Karl Johansson, född den 31 december 1881, och Johan **Samuel Johansson**, född den 6 december 1898, tog alltså över krukmakarverkstaden vid Övre Stortorpet efter fadern och fortsatte med samma produktion som tidigare, det vill säga hushållskärl som bland annat olika sorters fat men även kanske framförallt blomkrukor.

Till hjälp hade de en drejare och en lärning, men Karl avled redan 1943 och Samuel blev ensam kvar vid verkstaden.

Vid denna tid hade efterfrågan på hushållskärl samt deras blomkrukor minskat betydligt, och Samuel, som i unga år drejat åt Riborg Böving och även bedrivit en viss tillverkning av prydnadskeramik, övergick helt till detta efter broderns död.

Han blev med tiden en mycket skicklig konsthantverkare, och hans keramiktillverkning har fått stor uppskattning av både samlare och andra som fascinerats av hans verk.

Samuel drev krukmakeriet fram till 1970-talets början, men då hade han fått hjälp där av systersonen Torbjörn Eliasson som drev verkstaden vid Övre Stortorpet vidare under några år innan den slutligen stängdes för gott. Samuel Johansson och Torbjörn Eliasson avled bägge 1992.

Samuel Johansson i arbete vid sin verkstad.
Bildkälla: Brunskogs hembygdsförening.

Efter deras död köpte släktingen Ulla Nilsson tillsammans med sin make Övre Stortorpet och verkstaden blev något år senare kulturmärkt samt även med hjälp av statliga och kommunala bidrag efterhand grundligt restaurerad.

Ett krukmakerimuseum har numera blivit uppbyggt i verkstaden, som är komplett med alla redskap som användes i bearbetningen av leran samt drejskivor, formskiva och olika ugnar. Dessutom finns där exempel på den keramik som blivit tillverkad i trakten.

I en skrift som Rackstadsmuseet ger ut till sina medlemmar innehöll nr 1 från 1994 artikeln "Krukmakare" författad av Hans Bergström.

Efter tillstånd visas här några kortare stycken eller avsnitt ur artikeln, som beskriver något om utvecklingen från krukmakare till konsthantverkare.

"År 1846 avskaffades skråväsendet och vem som helst fick etablera sig i yrket. I arvikatrakten betydde det att krukmakarna flyttade ut till området runt sjön Ullen och den goda leran som fanns i dess avlopp Lillälvens dalgång.

Under 1900-talets första decennier tog nya, industritillverkade husgeråd av emaljerad plåt över större delen av det i sammanhanget sköra lergodsets marknad och kruk- makarna fick allt större svårigheter att överleva.

Men i Arvika hade man tur. Bygdens store son, bildhuggaren Christian Eriksson kom hem från Paris på 1800-talet, och förde med sig kontakter med den tidens konstnärer. Tidens slagord var dessutom "tillbaka till naturen" och Christian lockade hit Gustav och Maja Fjaestad, de första i det som skulle bli Rackstadskolonin.

Här fanns nu alltså vad som behövdes: hantverkskunnande, konstnärer och behovet av nya marknader. Krukmakarna blev bland de första att utnyttja detta. Så blev de keramiker utan att tappa kontakten med traditionen.

Samuel Johansson på Övre Stortorpet var en av de första. Han drejade åt Riborg Böving – en främmande konstnärsfågel i bygden – och fick förstås impulser genom henne. Hans kusin Carl Nilsson på San var en av de första krukmakarna som fick utbilda sig konstnärligt, vilket märks i hans keramik som innehåller många klassiska detaljer.

Produktsortimentet förändrades radikalt. Vardagshusgeråd fann inte längre någon marknad, men levnadsstandarden steg snabbt och allt fler hade råd att köpa finare ting till prydnad i hemmet. Porslinet var fortfarande dyrt, men te- och kaffeserviser i lergods blev fina ersättningar. Alltså tillverkade krukmakarna sådana. Med former och dekorer hämtade ur tradition som fått ytterligare näring genom kontakterna med konstnärerna."

Av de söner som blev krukmakare var **Axel Theodor Nilsson**, född den 23 januari 1854 i Långvak, Nils Nilsson näst äldste son.

Liksom sina bröder började han tidigt att arbeta i sin faders krukmakarverkstad vid Nedre Stortorpet.

Efter giftermål 1879 skall han följande år enligt husförhörlängdens uppgifter ha flyttat till Ålgården, inte så långt från föräldrahemmet, tillsammans med hustrun. Möjligen hade han där tidigare byggt upp en fastighet samt verkstad. Liksom sin far och sina bröder drev Axel ett jordbruk vid sidan av krukmakeriet.

En period vistades han i Nordamerika, men återvände efter en tid till familjen vid Oppstuga i Ålgården. Där arbetade han senare stundtals tillsammans med formgivarna Hilma Persson-Hjelm och Riborg Böving.

Den 24 mars 1899 var denna notis införd i Arvika Tidning:

"Ett större tegelbruk lär med de snaraste komma att uppföras ej långt från Arvika köping. Kakelugnsmakaren A.Th. Nilsson i Ålgården, som för närvarande idkar stenkärllstillverkning, kommer nämligen att anlägga en tidsenlig tegelfabrik invid Sågmoelfven ¼ mil från köpingen."

I viken utsträckning han drev detta tegelbruk är osäkert, möjligen överlät han det till brodern Emanuel som återkom från Amerika följande år.

Nämndemannen, hemmansägaren och krukmakaren Axel Nilsson fick lämna jordelivet den 3 oktober 1913 och i hans bouppteckning upptogs som tillgångar, förutom gårdar och mark i Ålgården, även bland annat en krukmakarverkstad på ofri grund vid Stampfallet på Sågmon. Dessutom fanns det fordringar av Rolf Hjelm, alltså Hilma Perssons make, samt av Böving i Ålgården. Där fanns även skulder till personer som förmodligen arbetat i krukmakarverkstaden, nämligen Nils Persson samt Johan och Einar Lindström.

Axel Nilssons son Viktor Axelsson, född den 26 december 1883, arbetade en tid i sin fars verkstad, men flyttade under 1900-talets första årtionde till Nordamerika.

Där startade han så småningom tillsammans med kusinen Jacob, alltså Johan Adolfs son, och en annan yngling från hembygden en lerkärlsfabrik med tillverkning av blomkrukor.

Denna verksamhet blev med tiden tämligen stor, men omkring 1929 återvände han hem till Värmland och bosatte sig på Långvaks ägor. På ett ställe som kom att kallas Anneborg byggde han upp ett bostadshus och verkstad.

Osäkert om det tillverkades några hushållskärl eller blomkrukor vid denna verkstad, men helt säkert tillverkades där en hel del prydnadskeramik av olika slag.

Viktor Axelsson avled den 19 oktober 1946 och verkstaden köptes då av keramikern Åke Warnstad, vilken tillsammans med kollegan Gustav Persman fortsatte med keramik-tillverkningen där. De hade båda tidigare arbetat åt Axelsson.

Axel Nilssons fastighet Oppstuga i Ålgården samt verkstaden övertogs efter dennes död av brorsonen **Ivar Johansson**, född den 27 maj 1884 som son till Johan Adolf Nilsson vid Övre Stortorpet och dennes maka.

Enligt husförhörlängdens uppgifter skall krukmakare Ivar Johansson ha inflyttat till sitt ny hem i Ålgården tillsammans med sin nyblivna hustru år 1917.

I verkstaden var det i huvudsak den anställde Martin Andersson som skötte arbetet, men mer om honom senare i dokumentationen.

Under 1950-talet skall verkstaden ha överlåtits till Sven Berglund som fortsatte med blomkrukstillverkning ett antal år.

Den siste att redovisa av de söner till Nils Nilssons som blev krukmakare är **Emanuel Nilsson**, född den 21 januari 1861 i Långvak.

Efter några års arbete vid sin faders verkstad flyttade han 1879 till Nord Amerika, där han fem år senare bildade familj med en flicka från hemförsamlingen.

Den med tiden stora familjen återvände år 1900 till hembygden och bosatte sig där på Sågmon i Långvak.

Han kom på denna plats att driva det tegelbruk som brodern Axel något år tidigare byggt upp, och där tillverkningen, enligt boken "Från stenkärle till prydnadskeramik" efterhand

mer och mer övergick till krukkärl och liknande även om tegelfabrikationen också fortsättningsvis bedrevs.

Emanuel Nilsson, vilken titulerades som hemmansägare och förutom jordbruket också, i varje fall i yngre dagar, drev krukmakeriet och tegelbruket, avled 1952.

Sönerna Karl och Erik, födda 1896 resp. 1903, tog så småningom över krukmakeriet och tegelbruket.

Den äldre brodern Karl studerade några år vid dåvarande Slöjdföreningens skola i Göteborg och blev en skicklig keramiker, men slutade tidigt med denna verksamhet.

Även Erik framställde en del prydnadskeramik vid sidan av arbetet vid tegelbruket där det förutom tegel även tillverkades blomkrukor fram till en bit in på 1950-talet.

Några av de kakelplattor med reliefbilder på nedanstående kakelugn, som visar människor i arbete. Bilderna skall vara gjorda av Bror Sahlström eller Christian Eriksson.
Foto: Britt Andersson.

En av Emanuel Nilsson tillverkad kakelugn, som numera finns vid Rackstadsmuseet.
Foto: Rackstadsmuseet.

Nu var det inte bara Nils Nilsson och hans ättlingar som bedrev krukmakarverksamhet i Långvak och dess omgivning. Utan det fanns där en del andra krukmakare, både utan och med egen verkstad.

En representant av den senare kategorin var **Carl Wilhelm Olsson**, vilken det skrivits om tidigare i denna dokumentation, nämligen i avsnittet om Arvika köping.

Olsson flyttade alltså till Långvak omkring slutet av 1860-talet tillsammans med hustru och barn. Där hyrdes ett ställe som kallades Nytomta och på platsen hade han även sitt krukmakeri.

Carl Olsson blev änkeman redan 1876, och i den avlidna hustruns bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat 3 st. drejskivor, diverse formlar för kakelugnsmakeriarbetet, obrända kärl och 1 st. obränd kakelugn (alltså kakel till en kakelugn).

Två år senare gifte han om sig och flyttade med familjen till egen gård i Långvakshultet där även en verkstad blev uppbyggd.

Den yngste sonen Ferdinand Emanuel blev även han kakelugnsmakare och torde ha lärt sig yrket av sin far, men skall enligt husförslängden ha lämnat hustru och barn kvar i Långvak och begivit sig till Nord Amerika. Huruvida han någonsin återvände till Sverige är oklart.

Troligtvis hade sonsonen Gottfrid Karlsson, som senare blev en uppskattad krukmakare och keramiker, som mycket ung fått påbörja sin lärlingstid hos farfadern Carl Wilhelm Olssons innan denne avled den 20 maj 1906.

Enligt uppgifter skall verkstaden i Långvakshultet ha övertagits av den son som Olssons första hustru hade före giftermålet med honom, nämligen Axel Wilhelm Pauli.

Axel Wilhelm Pauli föddes den 25 november 1844 som så kallat "oäkta barn".

Modern gifte sig en tid senare med kakelugnsmakaren C W Olsson, och Axel växte upp med modern och styvfadern samt efterhand halvsyskon i Arvika köping.

Förmodligen fick han så småningom lära sig kruk- och kakelugnsmakaryrket i sin styvfars verkstad.

När familjen under 1860-talet flyttade till Långvak följde Axel med, men han blev rätt snart med titeln kakelugnsmakare bosatt som hyresgäst hos Nils Nilsson vid Stortorpet.

Gissningsvis arbetade han då hos denne.

Pauli gifte sig 1872, men redan fyra år senare avled hustrun och i den därefter följande bouppteckningen upptogs som tillgångar bland annat dessa fastigheter: En förpantningslägenhet med åbyggnader samt "*En verkstad under byggnad, oinredd, jemte inköpt plats*". Dessutom tre stycken drejskivor i verkstaden samt brända och obrända kärl.

Familjen skall enligt husförslängdens uppgifter vid denna tid ha varit bosatt vid Långvakshultet.

Redan året efter att han blivit änklings gifte kakelugnsmakare Pauli om sig, och i hushållet kom det förutom barn även, i varje fall under viss tid, att ingå både gesäll och lärling.

I Kommerskollegiums handlingar fanns han registrerad med en fabriksrörelse från och med 1876 och där arbetsstyrkan då utgjordes av två personer samt en tillverkning som bestod av "div. arbeten".

I september 1880 fick Pauli tillstånd att driva handel, och han titulerades därefter som handlare i de notiser om honom som har gått att träffa på i lokaltidningarna.

Vid sidan av detta drev han dock fortfarande jordbruk och krukmakarverksamhet.

I den bouppteckning som upprättades efter hans frånfälle den 1 juli 1921 upptogs som tillgångar bland annat "*Inventarier i krukverkstaden*", "*lager i Krukmakarverkstaden*" samt "*lager af färdiggjorda kärl*". Dessutom fanns där antecknat Handelsvarulager och inventarier i handelsboden.

C W Olssons sonson **Gottfrid Karlsson**, född 1884 och död 1975, blev även han krukmakare, och uppges ha gått i lära hos A W Pauli. Detta torde nog stämma eftersom han tillsammans med sina föräldrar var bosatt i Östra Backa, Långvakshultet.

I boken "Från stenkärle till prydnadskeramik" upplyses att Gottfrids verkstad vid Östra Backa i Långvakshultet byggdes upp 1913 och att det där bedrevs verksamhet fram till omkring 1960.

Liksom många av de övriga krukmakarna i Långvak gick även Gottfrid Karlsson från stenkärle till prydnadskeramik.

Gottfrid Karlsson i arbete. Till höger en bild på hans verkstad.
Bildkälla till båda bilderna: Brunskogs hembygdsförening.

Johan Johannesson **Lindström** kom till världen den 5 mars 1858 i Brunskogs socken. Enligt husförhörslängdens uppgifter skall han 1879 ha flyttat till Nils Nilsson vid nedre Stortorpet i Långvak och titulerades då som kakelugnsmakararbetare. Han gifte sig 1882 och anges i längden då ha drivit egen rörelse. Efter Nilssons död 1882 skall han ha flyttat över till dennes son Johan Adolf vid Nedre Stortorpet och där utökades Lindströms familj med några barn. Fem år senare bosatte de sig i stället vid Östra Berga, men redan året efter inflyttningen, alltså 1888, blev kakelugnsmakare Lindström änkeman och fick därefter ensam ta hand om de fyra barnen, varav ett var alldeles nyfött. Fram till att han ingick i nytt äktenskap 1899 var en äldre syster behjälplig med skötsel av barn och hushåll. Enligt uppgift i boken "Från stenkärle till prydnadskeramik" skall Lindström under tiden i Östra Berga där ha arbetat i en krukmakarverkstad ägd av handlaren och hemmansägaren Olof Petter Eriksson. Eriksson gick dock i konkurs 1893, men möjligen upphörde verksamheten vid verkstaden något eller några år senare. I nämnda bok uppges även att Lindström med familj under några år vid 1890-talets början var bosatt i Arvika köping, där han tillsammans med svågern Johannes Wallin hyrde den verkstad vid tomt nr 57 där tidigare kakelugnsmakaren Anders Andersson drev sin verksamhet. 1905 anger husförhörslängden en flytt till Ålgården, där arbetet kom att bedrivas vid Axel Nilssons verkstad. I den bouppteckning som upprättades efter Nilssons död 1913 upptogs skulder till både Johan Lindström och hans söner Einar och Arvid, vilka alla arbetat i verkstaden. I husförhörslängden anges en flytt 1914 till Hagen på Sågmon och enligt tidigare nämnda "Från stenkärle till prydnadskeramik" hyrde där den äldste sonen Einar tegelbruket/krukmakarverkstaden av Emanuel Nilsson fram till 1926. Där fick han hjälp i arbetet av sin far och bröderna Arvid och Erik. Krukmakare Johan Lindström fick ämna jordelivet den 9 oktober 1934.

Johan Lindströms äldste son **Einar Lindström**, född den 8 augusti 1885 i Långvak, blev även han krukmakare. Tillsammans med sin far, och under några år även tillsammans med brodern Arvid, arbetade han fram till 1913 vid Axel Nilssons verkstad i Ålgården. Enligt husförhörslängdens uppgifter skall han i samband med giftermål 1913 flyttat till Dottevik tillsammans med hustrun, men som det tidigare skrivits skall han samtidigt ha hyrt verkstad/tegelbruk av Emanuel Nilsson på Sågmon tillsammans med fadern Johan och de två bröderna. 1926 slutade dock Einar med krukmakeriet och fick i stället en tjänst som fjärdingsman. En tjänst han möjligen innehade fram till sitt frånfälle den 2 mars 1938.

De båda bröderna Arvid och Erik Lindström, födda 1897 respektive 1907, kom också de att ägna sig åt krukmakeriarbete, bland annat då vid den verkstad som brodern Einar hyrde, men senare åt dess ägare Emanuel Nilsson och därefter hos Harald och Robert Nilsson på Nedre Stortorpet.

Andreas Andersson Lundqvist såg dagens ljus för första gången den 7 oktober 1860 i Långvak, och efter en tid som lärling hos Axel Pauli i Långvakshultet fortsatte lärlingstiden 1881 hos kakelugnsmakare Anders Andersson i Arvika köping.

Som kakelugnsarbetare flyttade han fyra år senare till Ransäter där han skötte driften vid handlaren Oskar Högbergs nyanlagda Oskarslunds kakelfabrik, vilken nog mer kan liknas vid en kruk- och kakelugnsmakarverkstad.

Efter ytterligare fyra år, alltså 1889, blev det dags att återvända till hemtrakterna och kom då med titeln kakelugnsmakare att bli bosatt vid Östra Berga, där han förmodligen arbetade vid Olof Petter Erikssons krukmakarverkstad.

Andreas Lundqvist skall enligt husförhörslängdens uppgifter 1895 ha begivit sig till Norge och hans vidare öden är okända.

Erik Persson Mellqvist kom till världen den 14 november 1836 i Östra Högvalta, Arvika landsförsamling, men sex år gammal flyttade han med föräldrar och syskon till Mellbyn i samma församling.

Sin lärlingstid gjorde han hos kakelugnsmakare Nils Nilsson vid Stortorpet i Långvak och som gesäll flyttade han 1860 till Karlstad.

Tre år senare var han tillbaka i Långvak, men redan samma år blev det som nygift en flytt till Sunne, där han var verksam som kakelugnsmakare.

Förutom en kort period vid en verkstad i Östra Ämtervik stannade han kvar i Sunne fram till 1878 då det blev en flytt till Karlstad.

Erik Mellqvist kom sedan under perioden 1885-93 att vara ansvarig för driften vid Oskar Högbergs kakelfabrik i Ransäter. Först tillsammans med Andreas Lundqvist men efter dennes flytt därifrån fick han sköta detta ensam.

Därefter återvände Mellqvist till födelsebygden och var verksam som kakelugnsmakare i Arvika landsförsamling under ett antal år, först vid Ålgården en kort period och därefter något år i Solberga innan han 1896 bosatte sig i Långvak, där han två år senare blev änkeman.

Efter att ha vistats i Ransäter under några år kom den förre kakelugnsmakaren Erik Mellqvist 1907 att få sin boning vid Koppsängs fattiggård/ålderdomshem, och där avled han den 9 mars 1913.

Erik **Martin Andersson** var född den 28 november 1884 i Hallens socken, Jämtlands län, där modern hade sitt föräldrahem.

Redan vid ett års ålder flyttade han tillsammans med föräldrar till faderns hemtrakter vid Rackstad i Arvika landsförsamling.

Uppgifter i boken "Från stenkärle till prydnadskeramik" anger att han redan 1901 kom i krukmakarlära hos Axel Nilsson vid Oppstuga i Ålgården och när Ivar Johansson övertog verkstaden efter Axels död fortsatte Martin att arbeta som krukmakare hos efterträdaren. I husförhörslängden anges dock en flytt till Ålgården år 1910 i samband med giftermål. Innan dess var han kyrkobokförd i föräldrahemmet, men kan troligen ha varit boende vid Oppstuga redan då.

Martin Andersson skall ha arbetat i denna verkstad under mer än fyrtio år och drejade där hushållskärl och blomkrukor.

Eftersom han var bosatt med hustru och barn i närheten av verkstaden, och var den som skötte verksamheten där kunde han på fritiden även dreja egna föremål för att sälja och därmed dryga ut lönen något. Han började också tillverka keramik som vaser, skålar, fat, kaffe- och tekoppar. Viss tid drejade han även hos Hilma Persson-Hjelm inne i Arvika.

Sonen **Ragnar Andersson**, född 1911, fick tidigt börja hjälpa sin far med arbetet vid verkstaden i Oppstuga, till att börja med bestod arbetet av mindre trevliga sysslor som att till exempel bereda leran. Efterhand fick han börja dreja, och blev av fadern upplärd till krukmakare.

Efter att under några år ägnat sig åt ett annat yrke byggde Ragnar vid mitten av 1940-talet upp en verkstad i Ålgården där far och son sedan arbetade tillsammans med tillverkning av hushållsgods samt prydnadskeramik fram till 1954, då verkstaden flyttades till Edane i Brunskogs församling.

Även där arbetade de tillsammans, men krukmakaren och keramikern Martin Andersson fick sluta sina dagar den 23 september 1963.

Ragnar Andersson fortsatte därefter att arbeta ensam i sin verkstad fram till det att han avled 1984.

Både Martin och Ragnar Andersson kom att bli mycket skickliga och uppskattade konsthantverkare.

Magnus Persson kom till världen den 9 april 1843 i Långvak, och enligt husförhörlängdens uppgifter skall han 1860 som lärling ha anlänt till Nils Nilsson vid Stortorpet, men eftersom föräldrahemmet inte var beläget så långt ifrån krukmakerverkstaden är det nog möjligt att Magnus kommit dit några år tidigare.

Som gesäll lämnade han hembygden 1870 och flyttade till Oslo, men tretton år senare återvände han från Norge och då med en hustru vid sin sida.

Paret bosatte sig i en stuga kallad Ellstetorpet i Långvak och Magnus Persson skulle sedan under återstoden av sitt yrkesverksamma liv arbeta som krukmakare i verkstaden vid Nedre Stortorpet.

Han blev änkeman 1920 och fyra år senare fick han lämna sin stuga och i stället flytta till ålderdomshemmet Kopsäng, där han avled den 30 september 1927.

Det fanns ytterligare en **Nils Nilsson** i Långvak som var verksam som kakelugns- eller krukmakare där, nämligen den som var född den 13 december 1831 i Älgå.

Under 1840-talets tidiga år började han som lärling hos kakelugnsmakare L G Hagman i Arvika, och där blev han även gesäll några år senare.

Efter läromästarens död gifte Nils sig 1857 med änkan, men det blev inte som brukligt att gesällen då tog över den avlidnes verkstad, utan det nygifta paret flyttade följande år till landsförsamlingen där de blev bosatta på Sågmon.

Nilsson benämndes till att börja med som kakelugnsmakargesäll och senare som kakelugnsmakare, men gissningsvis var det krukmakeriarbete som han sysslade med.

Hustrun avled 1880 och i hennes bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat en stugobyggnad, en kakelugnsmakeriverkstad och två drejskivor.

Två år senare blev det nytt giftermål och paret bodde kvar på platsen, men Nils Nilsson på Sågmon fick följa sin första hustru i graven den 1 december 1896.

Förutom de nämnda fanns det ytterligare några personer som under längre eller kortare tid var verksamma som krukmakare, framförallt i Långvak, och i landsförsamlingen torde det även ha funnits de som bedrev kakelugnsmakaryrket genom reparationer samt uppsättning av kakelugnar, men trots detta får denna dokumentation här sitt slut.

Till största del har informationen angående kruk- och kakelugnsmakarna i Arvika landsförsamling hämtats från Britt Anderssons "Från stenkärle till prydnadskeramik".

Stort tack till Britt Andersson för värdefull information och bilder.
Tack även till Hans Bergström samt Åsa Frykberg.

Sunne.

I Sunne har det funnits ett flertal kakelugnsmakare kyrkobokförda och verksamma under lång tid. Frånsett en del lokal information är det kyrkoarkivens husförhörslängder samt tidningsnotiser och – annonser som varit den huvudsakliga informationskällan till denna dokumentation. Tyvärr har det också blivit en del oklarheter och därmed även vissa spekulationer gjorda.

Den tidigaste kakelugnsmakarverkstad som har gått att träffa på i handlingarna ägdes dock inte av en kakelugnsmakare utan av en garvare, som emellertid arrenderade ut den, förmodligen då till en kakelugnsmakare.

Garvaren Jan Bergius var född 1832 i värmländska Segerstad, men tillsammans med hustru och barn blev det 1857 en flytt till Sunne socken, där ett garveri övertogs vid Lerafors.

Sex år senare bosatte sig familjen vid Södra Åmberg, där familjefadern inköpt ett hemman. Möjligen hade inflyttningen skett tidigare än vad husförhörslängden anger, eftersom det i Linus Brodins artikel om hantverkare i gamla Sunne finns uppgiften att Bergius 1862 fick rätt att sätta upp "ett kruko- och kakelugnsverk" på sin mark.

Redan tre år därefter, alltså 1865, fanns dock denna annons att läsa i Nya Wermlands-tidningen: *"Fast egendom till salu. "Del av hemmanet Södra Åmberg i Sunne socken, bestående af utmärkt bördig jordmån och belägen i en af Fryksdalens naturskönaste trakter, 1/8 dels mil från Sunne kyrka och Sundswiks lastageplats; bebyggd för stånds-personer. Alla husen äro inom de sista 10 åren nybyggda och försäkrade i länets brandstodsbolag för 3,340 Rdr rmt. Till egendomen hörer äfwen en kakelugnsmakarewerkstad, med boningsrum för arbetare, som nu är utarrenderad och lemnar 200 Rdr rmt i årligt arrende.*

Sunne och Södra Åmberg den 15 februari 1865. J. Bergius. Fabrikör."

Nu hann Bergius inte med att sälja fastigheten innan det några månader senare blev konkurs och i den annons som utbjöd konkursboet till försäljning beskrevs fastigheten vid Södra Åmberg på detta sätt: *"Del i kronoskattehemmanet Södra Åmberg med derå uppförda åbyggnader, bestående af en manbyggnad, innehållande 3 inredda rum och kök. 1 kakelugnsmakarewerkstad med nödiga boningsrum för arbetare och deras familjer jemte för egendomens brukning erforderlige uthus, alla i godt skick."*

I konkursboet ingick även ett bageri och ett garveri i Skäggeberg.

Jan Bergius behövde dock inte vändas alltför länge över detta eftersom han avled den 19 november samma år.

Enligt uppgift skall det ha funnits utmärkt lera, som lämpade sig mycket väl till kakel-tillverkning vid fastigheten.

Den tidigaste kakelugnsmakare i Sunne vilken det har gått att träffa på i kyrkoarkiven är **Engelbrecht Larsson**, som blev född den 3 mars 1824 i bohuslänska Herrestad.

Efter lärlingstid. först i Uddevalla och sedan i Kungälv. påbörjade han 1847 en vidsträckt gesällvandring med besök i bland annat Göteborg, Kalmar och Vänersborg innan han kom till Karlstad år 1857.

Tillsammans med nybliven hustru begav han sig följande år till Östra Ämtervik, där han som kakelugnsmakare arrenderade en verkstad av en krukmakaränka.

Tre år senare, alltså 1861, flyttade makarna till Sunne, där kakelugnsmakare Larsson enligt uppgift i Linus Brodins artikel skulle driva verksamheten vid Bergius verkstad.

Följande år blev makarna boende vid Norra Åmberg, men spekulerar i att Larsson även arrenderade verkstaden av Bergius, och efter konkursen av konkursboet.

I Kommerskollegiums handlingar antecknades han med en näringsverksamhet under åren 1863 och 1865, och det sistnämnda året med tre personer i arbete.

Kakelugnsmakare Engelbrecht Larsson fick dock lämna jordelivet den 24 april 1866.

Den 29 maj 1867 var så denna annons införd i Nya Wermlands-Posten:

"En Kakelugnsmakare-Verkstad med inventarier och boningsrum för arbetare, belägen i Sunne socken nära Sundsviks lastageplats, kan nu genast få öfvertagas på arrende, då derom uppgörelse med undertecknad.

Sunne och Skäggeberg den 18 Maj 1867. JAN PERSSON."

Denne Jan Persson var syssloman i garvare Bergius konkursbo och hade nog som uppgift att bland annat ordna fram en arrendator till kakelugnsmakarverkstaden.

Detta tycks han ha klarat av riktigt bra, för den 18 augusti två år senare gick detta att läsa i Nya Wermlands-Tidningen:

"Som jag öfvertagit Kakelugnsfabriken i Sunne, får jag härmed tillkännagifva att ett ständigt lager af så väl bättre som simplare Kakelugnar äfvensom Stenkärl finnas hos mig att tillgå mot billigaste pris.

Omsättningar och reparationer af äldre Kakelugnar utföras äfven. Ett reellt och godt arbete kan alltid påräknas, och iakttages alltid största noggrannhet vid kakelugnarnes sammanfogning, hvarföre jag härmed rekommenderar mig i allmänhetens förtroende.

Sunne & Åmberg i Augusti 1869. N. A. Åkesson."

Nils **August Åkesson** föddes den 8 november 1842 i Trelleborg, och torde tidigt ha kommit i lära hos sin farbror som drev en kakelugnsmakarrörelse i denna stad.

Efter en period som gesäll på olika platser kom han 1866 till Karlstad för att arbeta hos sin bror som en tid bedrev kakeltillverkning där.

Som nygift kom han så med hustrun tre år senare till Sunne, där makarna till att börja med blev kyrkobokförda vid Sundsvik, Skäggeberg, men följande år. alltså 1870, vid Södra Åmberg.

Under detta år utbjöd Åkesson sina varor och tjänster enligt denna annonsering:

"Lager af gul-hvita Kakelugnar finnes ständigt att tillgå. Omsättning och reparationer af gamla Kakelugnar verkställes till billigt pris af undertecknad.

Sunne & Åmberg i Maj 1870. N. A. Åkesson."

Året därpå fanns denna annonsering införd i Nya Wermlands-Tidningen:

"Kakelugnar. Hos undertecknad finnes ständigt lager af vackra hvita och gula Kakelugnar till ytterst billigt pris.

Sunne den 16 Maj 1871. N. A. Åkesson."

Av någon anledning lämnade Åkesson Sunne 1872 och återvände till födelsestaden Trelleborg, men kom under de följande åren att vistas på ett flertal orter i landet, bland annat drev han under perioden 1902-06 en kakelugnsmakarrörelse i Karlstad.

Nils August Åkessons sista bostadsort blev Lidingö och där avled han den 18 december 1921.

Under de perioder som Engelbrecht Larsson och N A Åkesson vistades i Sunne fanns där ytterligare en kakelugnsmakare boende vid Åmberg, nämligen denne:

Erik Persson Mellqvist kom till världen den 14 november 1836 i Östra Högväla, Arvika landsförsamling, men sex år gammal flyttade han med föräldrar och syskon till Mellbyn i samma församling.

Sin lärlingstid gjorde han hos kakelugnsmakare Nils Nilsson vid Stortorpet i Långvak och som gesäll flyttade han 1860 till Karlstad.

Tre år senare var han tillbaka i Långvak, men redan samma år blev det som nygift en flytt till Sunne. Där bosatte han sig som kakelugnsmakare tillsammans med hustrun vid Norra Åmberg i anslutning till där Engelbrecht Larsson var bosatt. Där fanns även hans bror Petter Mellqvist som lärling boende liksom gesällen Olof Persson Blom.

En teori är att dessa tre arbetade åt Larsson. Men två år senare lämnade bröderna Mellqvist Sunne för att i stället flytta till Östra Ämtervik, där Erik under en kort period drev den verkstad där Engelbrecht Larsson tidigare varit verksam.

Redan följande år, alltså 1866, återvände Erik Mellqvist till Sunne, men denna gång som boende vid Södra Åmberg. Spekulerar här att han då tog över arrendet av kakelugnsmakarverkstaden efter Engelbrecht Larsson, som då nyligen avlidit samt att han under den period då N A Åkesson drev verksamheten arbetade åt denne.

Mellqvist lämnade Sunne 1878 för att flytta till Karlstad, och möjligen arbetade han fram till dess hos Anders Andersson, som vid denna tid tagit över Sunne kakelfabrik.

Erik Mellqvist kom sedan under perioden 1885-93 att vara ansvarig för driften vid Oskar Högborgs kakelfabrik i Ransäter.

Därefter återvände han till födelsebygden och var verksam som kakelugnsmakare i Arvika landsförsamling under ett antal år, men när han avled den 9 mars 1913 hade han lämnat yrket sedan lång tid tillbaka.

En annan möjlig arrendator av kakelugnsverkstaden vid Södra Åmberg efter Engelbrecht Larssons död kan ha varit gesällen **August Cedergren**. Han var i varje fall kyrkoskriven på platsen under perioden 1867 till och med 1869, det vill säga ungefär under perioden mellan Larsson och Åkesson.

Anders Andersson blev född den 24 februari 1844 i Färnebo socken (Filipstads landsf.), men endast något år gammal flyttade familjen till Grava och någon tid senare vidare till Östra Fågelvik.

Därifrån begav sig Anders 1862 in till Karlstad för att komma i kakelugnsmakarlära, och som gesäll arbetade han senare vid L M Björkmans kakelfabrik.

1870 flyttade han till Kristinehamn för arbete vid kakelugnsmakare Sandbergs fabrik och fyra år senare kom han så till Södra Åmberg i Sunne.

Gissningsvis var det den verkstad vilken tio år tidigare ägts av garvare Bergius, som då övertogs och benämndes som Sunne kakelfabrik.

Samtidigt inflyttade även brodern Jonas Otto, som också han blev engagerad i verksamheten, och efter något år ingick dessutom en lärling i hushållet.

Vid 1880-talets början anslöt ytterligare två lärlingar, och några år senare kom en gesäll, som tidigare bland annat arbetat som kakelformare i Stockholm, att börja sin anställning vid verkstaden. Dessutom fanns där några ynglingar som benämndes biträden.

Vid Föreningsarkivet i Karlstad finns några handskrivna handlingar från Anderssons verksamhet bevarade, bland annat kvittenser på betalning av levererade och uppsatta kakelugnar samt en handskrivna prislista eller priskurant över de kakelugnar som kunde levereras. Troligtvis var denna prislista mest användbar för eget bruk, och angav priset på två olika kvaliteter av kakelugnarna. När det gäller de dyrare alternativen ingick även uppsättning i priset. I nedanstående avskrift har endast det dyrare alternativet angetts.

Rund kakelugn.

5 skift hög	45 kr.
7 skift hög	56 kr.

Flat kakelugn.

5 skift hög, 3 ½ kakel bred, 2 djup	62 kr.
7 skift hög, 4 kakel bred, 2 djup	84 kr.

Flat med lådor på hörna eller så kallade

Lisen.

6 skift hög, 3 ½ kakel bred, 2 djup.	80 kr.
7 skift hög, 4 kakel bred, 2 djup.	91 kr.

Vad som avses med "Lisen" är oklart, men möjligen det som syns på vidstående bild, även om denna kakelugn ser ut att vara från en betydligt tidigare period än när Sunne kakelfabrik var verksam.

Kakelugn vid Södra Saxå.
Bildkälla: Kungl. Konsthögskolan

Hemmansägaren och kakelugnsmakaren Anders Andersson avled den 25 januari 1906, men några år innan dess hade han sålt kakelfabriken till C A Karlsson. Brodern Otto Andersson lämnade Sunne 1922 för att flytta till Östra Fågelviks församling.

Carl August Carlsson kom till världen den 9 januari 1851 i Ölme socken strax utanför Kristinehamn, men vid sju års ålder flyttade han tillsammans med föräldrarna in till staden.

I Kristinehamn blev han sedan bosatt under lång tid, förutom några år under 1870-talets början då han arbetade som dräng i Varnum och Visnum.

Efter att han 1875 återvänt till Kristinehamns stad torde han ha kommit i arbete hos någon kakelugnsmakare, förmodligen då Dahlgren, och lärt sig yrket, för när han 1883 ingick i äktenskap titulerades även Carl August Carlsson som kakelugnsmakare.

Tillsammans med sin familj lämnade han dock Kristinehamn år 1902 för att flytta till Karlstad, där han arbetade som verkmästare vid L M Björkmans kakelfabrik. Redan följande år fortsatte de emellertid till Sunne, där Karlsson efter något år förvärvade kakelfabriken vid Södra Åmberg.

Vidstående bild: Carl August Carlsson
Bildkälla: Per Carlsson (sonsonson)

Den 5 november 1903 gick denna notis att läsa i tidningen Fryken:

"Försåld fabrik, Kakelugnsmakaren A. Andersson, Södra Åmberg i Sunne, har försålt sin inom nämnda hemman belägna kakelugnsfabrik till kakelugnsmakaren Karlsson från Karlstad. Priset obekant. Hr Andersson har under den tid, som han ägt denna kakelfabrik, levererat ugnar i tusentals af utmärktaste beskaffenhet till alla delar inom landet. Hr Karlsson har säkerligen gjort en god affär genom detta köp."

Året därpå, den 21 april, lät Karlsson införa följande tillkännagivande i samma tidning:

"Har härmed äran tillkännagifva, att jag öfvertagit herr A. Anderssons under 30 år bedrifna kakelugnsmakerirörelse, och inneslutande mig i ärade kunders benägna hågkomst hoppas jag att samma förtroende som min företrädare åtnjutit, äfven måtte komma mig till del."

Kakelugnar på lager. Uppsättning af nya och omsättning af gamla utföras billigast. C.A. Karlsson, Sunne kakelfabrik, Sunne."

Nästan exakt två år senare var denna annons införd i tidningen Fryksdalen:

"Kakelugnar af egen tillverkning såväl enklare som ornerade hvita samt målade i många olika mönster."

Smiden af nickel och mässing. Uppsättning till billigaste pris. SUNNE KAKELFABRIK, Sunne. C. A. Karlsson."

Arbetsstyrkan torde till att börja med ha utgjorts av Karlsson själv samt den äldste sonen och dessutom några ynglingar som benämndes biträden. Senare kom säkerligen även den yngste sonen att få hjälpa till med arbetet i verkstaden/fabriken.

Enligt uppgift skall det 1931 inte längre ha bedrivits någon tillverkning vid kakelfabriken, men försäljningen av kakelugnar samt uppsättning av dessa fortsatte under ytterligare en tid.

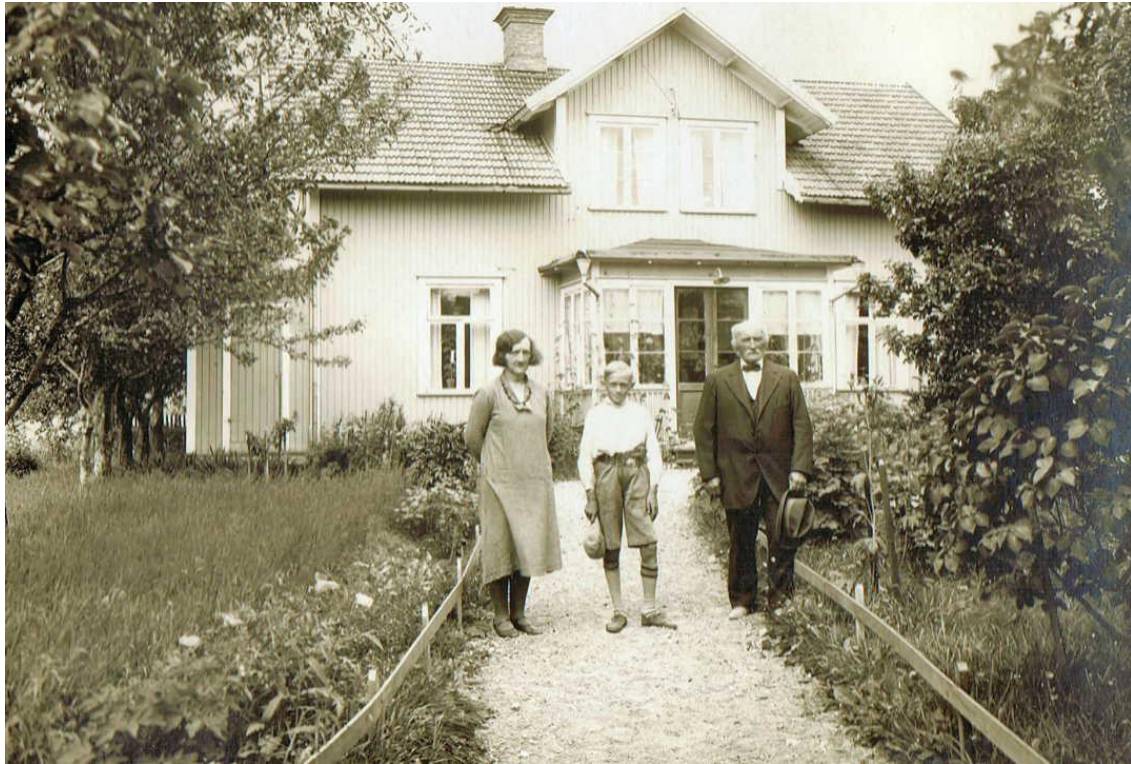
Kakelugnsmakare Karlsson blev änkeman 1931 och i hustruns bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat fastigheterna *"Lägenheten Lundsholm nr 1 om 0,1386 hektar af hemmanet Södra Åmberg"* samt kakelugnsfabrik och garage.

I varulagret ingick 6 flata kakelugnar, 17 runda kakelugnar, 200 flata kakel samt 24 st. hörnlådor och äcken. Dessutom ett stort antal väggbeklädnads- och golvplattor.

Det fanns även upptagen en relativt stor skuld till Frans Elinders kakelfabrik i Karlstad, så förmodligen såldes, förutom de egentillverkade, även ugnar av dennes fabrikation.

Två år senare, den 27 juli 1933, fick Carl August Karlsson följa sin hustru i graven, men i dennes bouppteckning hade kakelugnarnas antal minskat till 5 runda, medan det förutom skulder till Elinders kakelfabrik även fanns sådana till Upsala-Ekeby kakelfabrik.

Fabrikslokalen, som var belägen strax söder om där nu livsmedelsaffären Pekås har sina lokaler, övertogs under 1940-talet av Nils Alexis Nilsson för att inrymma dennes båt-byggeriverksamhet.

Carl August Carlsson framför sitt hus tillsammans med dottern Elvira och sonsonen Karl Erik.
Bildkälla: Per Carlsson.

Sönerna **Valdemar Carlsson**, född den 1 november 1884, och Karl **Anton Carlsson**, född den 14 januari 1891, bägge i Kristinehamn, blev båda två kakelugnsmakare och startade 1936 en handelsrörelse för byggmaterial, vilken även inkluderade Bröderna Karlssons kakelaffär, som senare lokaliserades till Järnvägsgatan. I verksamheten ingick inledningsvis möjligen också reparationer och uppsättning av kakelugnar.

Vid denna tid när kakelugnens era som huvudsaklig uppvärmningskälla i bostäder var förbi, torde golv- och väggplattor av kakel ha utgjort den mest framträdande artikeln i deras affär, och uppsättningen av sådana var gissningsvis också det som de yrkesmässigt mest sysslade med.

Valdemar, som även var landstingsman och ägare till Teaterbiografen i Sunne, bosatte sig med sin hustru först i Skäggeberg och slutligen i Leran. Han avled 1959.

Karl Anton blev med sin familj boende vid Norra Åmberg, och där slutade han sina dagar den 24 mars 1946.

Sonen **Karl Erik Carlsson**, född den 12 september 1920, förde traditionen vidare och blev liksom sin far och farfar även han kakelugnsmakare. Enligt uppgift tog han över kakelfirman efter fadern och farbrodern, och drev den fram till 1955 i den lokal efter Järnvägsgatan som av äldre sunnebor kallas "Gamla konsum".

Från 1930-talet och framåt bestod nog kakelugnsmakarens arbete när det gällde kakelugnar i minskad omfattning av reparationer samt omsättning av dessa. Det blev i stället plattsättning i badhus och livsmedelsanläggningar, som till exempel slakterier, samt till viss del även hos privatpersoner, som kom att bli deras huvudsakliga arbetsuppgifter.

Så var det säkerligen även för Karl Erik Carlsson när han drev den egna firman i Sunne med ett flertal anställda.

Vid mitten av 1950-talet övergick han till en anställning som plattsättare hos Karlstad kakelaffär och denna tjänst hade han sedan fram till sin pensionering 1985.

Karl Erik Carlsson avled 1999.

VALDEMAR CARLSSON
f. 1884 1/2, i Kristinehamn. Kakelugns
makare, landstingsman sed. 1918, led
av direktionen för Torsby lasarett sed
1922, (s). Sunne.

Porträtt av Valdemar, Anton och Karl Erik Carlsson.
Bildkälla för bild av Anton och Karl Erik: Per Carlsson
Bildkälla för bild av Valdemar: Karlstads kommunarkiv.

Fortsätter med ytterligare några kakelugnsmakare som i Sunne församling utövade sitt yrke genom uppsättning och reparationer av kakelugnar.

Olof Persson Blom såg dagens ljus för första gången den 6 juni 1837 i Gunnarskogs socken, men 1853 kom han i lära hos kakelugnsmakare Nils Nilsson vid Stortorpet i Långvak, Arvika landsförsamling.

Där blev han efter några år gesäll och började samtidigt att använda sig av Blom som efternamn.

Året efter sitt giftermål flyttade han 1864 tillsammans med hustrun till Sunne där de blev bosatta vid Norra Åmberg och då i anslutning till där Engelbrecht Larsson var boende.

Gissningsvis fanns även arbetsplatsen vid dennes verkstad, men efter Larssons död 1866 flyttade familjen Blom till Bäck, någon mil norr om Sunne.

Blom blev efter en tid kakelugnsmakare och hos familjen fanns även en gesäll boende samt något senare dessutom en yngre bror som lärling.

Den med tiden tämligen stora familjen lämnade 1881 Värmland för att i stället bosätta sig i Stockholm.

Där kom i varje fall en av sönerna, liksom fadern, att ägna sig åt kakelugnsmakaryrket.

Olof Blom fick lämna jordelivet den 8 december 1902.

Karl August Halvardsson blev född den 29 juli 1881 vid Svineberg i Sunne socken.

Huruvida han under sina ungdomsår någon tid arbetade vid Anders Anderssons verkstad i Södra Åmberg har det inte gått att få någon klarhet i.

I varje fall fick han 1902 påbörja sin militärtjänstgöring i Stockholm, och i huvudstaden blev han så småningom kakelugnsmakare.

Som sådan och relativt nygift återvände han till Sunne och blev med hustrun bosatt i Skäggeberg innan de tio år senare fick sitt hem vid Leran.

Karl August Halvardsson, som drev egen rörelse, bosatte sig vid slutet av 1930-talet åter i Skäggeberg, och där avled han den 13 april 1945.

Karl August Olsson Edman kom till världen den 22 november 1880 i Torneby, Sunne socken (husf.längd anger dock födelsemånaden till april).

År 1898 började han som biträde vid Anders Anderssons kakelugnsmakarverkstad vid Södra Åmberg, och när den övergick i C A Karlssons ägo fortsatte han med samma syssla där.

Antagligen fick han lära sig kakelugnsuppsättning, för när han i samband med giftermål 1909 flyttade till Skäggeberg titulerades han som kakelugnsmakare., och skall i varje fall 1940 varit anställd vid Karlssons kakelugnsmakeri, vilket då förmodligen var bröderna Karlssons firma.

Karl August Edman avled den 10 januari 1950.

Stort tack till Kerstin Meric, Ulf Dahlberg och Ingmar Karlsson samtliga Sunne samt Karl Erik Carlssons son Per Carlsson i Älvsjö.

Kakelugn och öppenspis som finns i en fastighet som långt tidigare ägdes och beboddes av en medlem i den familj som var de sista ägarna av kakelfabriken i Sunne. En nutida ättling till dessa uppger med bestämdhet att kakelugnen är tillverkad vid Sunne kakelfabrik. Både kakelugn och öppenspis torde ha blivit uppsatta av kakelugnsmakare Carlsson.

Foto: Lulsandra Asplund.

Östra Ämtervik

Informationskällan till denna dokumentering över Östra Ämterviks församlings kruk- och kakelugnsmakare har i första hand varit kyrkoarkiven och då framförallt dess husförhörlängder, men även bouppteckningar liksom kommerskollegiums fabriksberättelser.

Den del av en torpinventering som erhållits från Östra Ämterviks hembygdsförening, och som berör just det torp vid hemmanet Stora Bonäs som beboddes av ett flertal av de kakelugnsmakare vilka omtals i följande text, har också den bidragit till informationen.

Det "kakelugnsfolk" som tidigast har gått att träffa på i husförhörlängden var dock inte kyrkobokförda där, utan vid Arvidstorp. Eftersom det är ett tämligen långt avstånd därifrån till Stora Bonäs, har funderingar kommit över om det eventuellt även fanns en kakelugnsmakarverkstad där. Något som tyder på detta har dock inte framkommit, så det är en obesvarad fråga varför dessa gesäller och lärlingar blev skrivna där.

Kakelugnsmakargesällen Johan Alfrid Holmqvist var född den 14 november 1827 i Arvika köping, och lärlingstiden tillbringades bland annat vid fadern kakelugnsverkstad på denna ort.

Där arbetade han sedan som gesäll fram till att han tillsammans med hustru och barn 1853 flyttade till Arvidstorp i Östra Ämterviks socken.

Med på flytten följde även två lärlingar från verkstaden i Arvika, och Holmqvist fanns för år 1855 i Kommerskollegiums handlingar antecknad med en hantverksrörelse. Detta torde innebära att han drev en verkstad med två lärlingar, men osäkert var någonstans denna verkstad var belägen. Gissningsvis i Stora Bonäs, trots att Holmqvist och hans lärlingar var kyrkobokförda i Arvidstorp.

Redan följande år lämnade samtliga Östra Ämterviks socken och återvände till Arvika.

Där fick J A Holmqvist hjälpa sin mor att driva deras verkstad vidare, vilken hon som änka då blivit ägare till.

Tillsammans med hustru och barn flyttade han 1862 till Stockholm, och av vad som gått att se blev han kvar i detta område.

Enligt husförhörlängdens uppgifter skall kakelugnsmakargesällen **Olof Nilsson** ha blivit född den 27 oktober 1828 på Stortorpet, Långvak i Arvika landsförsamling. Tyvärr finns ingen tillgänglig födelsebok som bekräftar detta.

Han var dock en yngre bror till kakelugnsmakare Nils Nilsson, vilken senare kom att driva en kruk- och kakelugnsmakarverksamhet där på Stortorpet, och som genom sina söner och sonsöner, samt lärlingar, blev upphovet till den numera berömda samling av krukmakare och keramikere som varit verksamma i Långvak och dess närområde.

I varje fall kom Olof i lära hos brodern under den tid denne var verksam i Arvika köping.

Som gesäll begav han sig 1849 till Norge, men återvände sex år senare till brodern Nils, som då etablerat sig på Stortorpet i Långvak.

Redan följande år, alltså 1856, flyttade gesäll Nilsson till Arvidstorp i Östra Ämterviks socken, och övertog då gissningsvis en verkstad efter J A Holmqvist, som samtidigt återvände till Arvika.

Året därpå kom även Olof Nilssons nyblivna hustru inflyttande till Arvidstorp, men tyvärr skulle hon tjugo år gammal samma år bli änka.

Nilsson, som då titulerades kakelugnsmakare, avled nämligen den 29 september 1857.

I kakelugnsmakare Olof Nilssons bouppteckning angavs bostadsorten till Stora Bonäs, och bland tillgångarna upptogs till exempel *"En kacklugns makare värkstad med kök på nedra botten samt 2:ne öfverrum, alla rummen oinredda utom värkstadsrummet.*

Inventarier i värkstaden icke af något värde."

Samtidigt blev änkan Sara Cajsa Olsdotter kyrkobokförd vid Stora Bonäs, där hon torde ha haft sin bostad vid torpet Alvik i hemmanet Södra Bonäs även medan maken var i livet.

I Kommerskollegiums handlingar var Olof Nilsson antecknad som ägare till en näringsverksamhet under 1857 och änkan för det följande året.

Förmodligen arrenderade hon sedan ut verkstaden, för 1858 kom kakelugnsmakaren **Engelbrecht Larsson** inflyttande till torpet tillsammans med sin hustru.

Larsson, som då närmast kom från Karlstad, finns utförligare presenterad i avsnittet om Sunne. I varje fall antecknades han i Kommerskollegiums handlingar vara den som drev verkstaden under åren 1859-60. Redan 1861 begav sig Larsson till Sunne där en annan kakelugnsmakarverkstad arrenderades, och där avled han den 24 april 1866.

Nu blev det inte tomt på "kakelfolk" vid Stora Bonäs i och med Larssons flytt därifrån, för redan i början av år 1860 hade gesällen **Peter Högvall** anlänt dit, och i slutet av detta år hade han även hunnit bli gift med änkan, och därmed som kakelugnsmakare kunnat ta över verkstaden.

Högvall skall enligt husförhörslängdens uppgifter ha blivit född den 1 juni 1835 i Arvika, och förmodligen är han densamme som Petter Lorentzon, vilken kom till världen just detta datum i Kyrkoby, Arvika landsförsamling, och som fjorton år gammal började som lärling hos kakelugnsmakare Hagman i Arvika köping.

Ungefär fem eller sex år senare, när han borde ha blivit gesäll, har han dock försvunnit ur handlingarna och det går bara att spekulera i att han i samband med gesällutnämning tog sig efternamnet Högvall.

Kakelugnsmakargesällen Peter Högvall anlände i varje fall 1859 till en kakelugnsverkstad i Krakerud, Nyeds socken och då enligt handlingarna närmast från Arvika.

Följande år anlände han så till torpet Alvik vid Stora Bonäs.

Eventuellt måste han försöka bättra på inkomsterna genom att arbeta vid sin tidigare arbetsplats i Nyeds socken. I varje fall avled han där den 3 februari 1866.

I den efterföljande bouppteckningen upptogs som tillgångar bland annat *"En jordlägenhet i Stora Bonäs enligt köpebref af den 16 Augusti 1857 på 30 års besittningsrätt mot 25 Rd riksmünt årligt arrende.*

På ofwanstående Lägenhet uppförde boningshus med kakelugnsmakarewerkstad och brännugn.

Del i en Tegellada med inwentarier. Kakelugnsmakarewerkstadens inwentarier."

Enligt bouppteckningen skall fastigheten vid Stora Bonäs ha inköpts den 16 augusti 1857, men eventuellt kan detta avse Olof Nilssons inköp av denna fastighet?

År 1865, några månader innan Högvalls frånfälle, kom kakelugnsmakaren **Erik Mellqvist** att bosätta sig i Stora Bonäs tillsammans med hustru och barn samt en yngre bror som lärling. De kom då närmast från Sunne. Liksom när det gällde Engelbrecht Larsson så hänvisas till avsnittet om Sunne även angående Mellqvist tid både före och efter besöket i Stora Bonäs.

En spekulation är att verkstaden arrenderades av Olof Mellqvist medan Högvall arbetade i Nyeds socken, men som sagt detta är bara en spekulation.

Nu blev Mellqvist tid på denna plats inte särskilt långvarig, utan nästan precis ett år efter ankomsten återvände han till Sunne tillsammans med familj och lillebror.

Anledningen till Mellqvist avfärd från Stora Bonäs torde ha berott på Gesällen Johannes Nilsson Ahlqvists ankomst dit och det därpå följande giftermålet med verkstadsägaren Sara Cajsa Olsdotter, vilket medförde att Ahlqvist i sin tur blev kakelugnsmakare och ägare till denna verkstad.

Johannes Nilsson Ahlqvist kom till världen den 30 maj 1842 vid Ålgården i Arvika landsförsamling och femton år gammal kom han att bli lärling hos kakelugnsmakaren Nils Nilsson vid närliggande Stortorpet.

Sex år senare, alltså 1863, flyttade han in till köpingen för att arbeta vid Carl Olssons kakelugnsmakarverkstad där.

Efter att som gesäll tagit sig efternamnet Ahlqvist flyttade han 1867 till torpet Alvik vid Stora Bonäs. Endast någon månad efter ankomsten dit blev han Sara Cajsa Olsdotters tredje make, men möjligen hade han varit bosatt där sedan en tid tillbaka och att det var med anledning av det stundande bröllopet som han blev kyrkobokförd där.

I varje fall blev Ahlqvist därmed ny kakelugnsmakare vid denna verkstad.

Hustrun Sara Cajsa Olsdotter avled dock 1874, men Ahlqvist skulle efter några år ingå i nytt äktenskap.

Vid slutet av 1800-talet benämndes han som före detta kakelugnsmakare, och då torde verksamheten vid verkstaden ha upphört.

Johannes Ahlqvist fick lämna jordelivet den 18 september 1915.

De byggnader som fanns vid torpet var boningshus, kakelugnsverkstad, brännugn samt tegellada, vilken revs år 1900.

Senare ägare har enligt uppgift vid grävningar på tomten kunnat hitta diverse målade och glaserade lerkärl, som till exempel delar av en stor skål liksom delar av ett blomkruksfat, samt en ljusstake formad som en lergök.

Keramiskärvor samt ljusstake i form av en lergök som återfunnits i marken vid torpet.

Fundamentet till kaminen i torpet murades upp av tegelstenar med en någon ovanlig dimension, och vilka blivit tillverkade på platsen.

Samtliga av ovanstående bilder har erhållits av Roland Myrén, tidigare ägare till torpet Alvik.

Denna kakelugn vid Humletorp Gård i Östra Ämtervik skall enligt uppgift ha blivit tillverkad i kakelugnsbakeriet i Alvik vid Stora Bonäs.

Foto: Grace Curtis-Holsgrove, Humletorp Gård, Östra Ämtervik.

Stort tack till Roland Myrén. Karlstad och Grace Curtis-Holsgrove.

Krakerud, Nyed (Molkom)

Per Nilsson skall enligt husförhörlängdernas uppgifter ha blivit född den 29 maj 1830, medan födelseboken anger dagen till den 9:e. Födelseplatsen var i varje fall Stortorpet i Långvak, Arvika. Föräldrarna bosatte sig senare vid närliggande Östra Berga.

Eftersom moderns bror Nils Nilsson senare etablerade en kruk- och kakelugnsmakareverkstad vid Stortorpet är det troligt att Per vid ungefär fjorton års ålder kom i lära hos sin morbror.

År 1853 ingick han i äktenskap med den då nyligen avlidne kakelugnsmakaren Lars Peter Holmqvists dotter Clara Regina i Arvika köping. Om han då en tid arbetat åt den blivande svärfadern är oklart, men absolut mycket möjligt.

När makarnas första dotter döptes följande år var kakelugnsmakare Hagman i Arvika och dennes hustru dopvittnen, och kanske fanns arbetsplatsen då vid deras verkstad?

Makarna Nilsson-Holmqvist lämnade Arvika 1859 tillsammans med de tre döttrarna och bosatte sig i stället vid Krakerud i Nyeds socken.

Från Arvika kom samtidigt som familjen Nilsson även gesällen Peter Högwall inflyttande till Krakerud, men han skulle ungefär ett år senare flytta vidare till Östra Åmtervik.

Per Nilsson, som inte titulerades som kakelugnsmakare utan som fabriksidkare, avled redan den 16 mars 1860.

I efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat *"Manbyggnad med verkstad och brännugn"*.

"Gård med tomt i Arvika Köping N:o 33". (Hustruns föräldrahem)

"Diverse sämre kakel", "Diverse sämre och bättre stenkärl", "Tillbehör i wärkstan".

Där fanns även skulder, bland annat i form av arbetslöner till två gesäller och en lärling.

Dessutom en skuld för arrende av tomtplats från den 15 april 1859 samt även en skuld för iordningställande och användande av ett lertag.

Att en verkstad med tre anställda och en produktion av kakel och stenkärl kommit i gång så kort tid efter att familjen Nilsson anlant till Krakerud kan nog bero på att inflyttningen skedde tidigare än vad kyrkoarkivet angett, eller att det fanns en fungerande verkstad där sedan tidigare. Avsaknaden av tidigare "kakelfolk" i trakten gör dock att det första alternativet verkar mer troligt.

I Kommerskollegiums handlingar anges dock en kakelugnsmakare med en anställd i Nyeds socken redan från och med 1856. Gissningsvis var det Per Nilsson som avsågs.

Efter makens död blev Clara Regina Holmqvist ensam vid Krakerud tillsammans med sina döttrar eftersom gesällen Högwall flyttat därifrån.

Nu skulle det inte förbli så under någon längre tid, eftersom brodern Otto Ferdinand kom flyttande dit från Arvika redan 1861.

Otto Ferdinand Holmqvist kom till världen den 18 juli 1838 i Arvika, och där torde han tidigt ha kommit i lära vid sin faders kakelugnsmakarverkstad.

Som gesäll flyttade han alltså 1861 till Krakerud i Nyeds socken för att ta över driften vid den verkstad vilken hans syster som änka nyligen blivit ägare till.

Kakelugnsmakare Holmqvist drev sedan denna verkstad under lång tid, och enligt uppgift ur Kommerskollegiums handlingar oftast med en anställd samt en produktion av stenkärl och kakel till kakelugnar. Från omkring 1885 anges dock endast en tillverkning av kakel.

O F Holmqvist avled den 21 november 1896, och i hans bouppteckning antecknades som tillgångar bland annat *"Besittningsrätten till tomtplatsen under 25 år enligt utdrag af in-teckningsboken af den 26 mars 1885."*

"Boningshuset. Uthuset. Werkstad jemte vidbyggd vedbod"

"Kakelugnsmakerikemikalier och gips" "Blyqvarn och kakelugnsformar".

Förmodligen upphörde verksamheten i samband med Holmqvists död, det har i varje fall inte gått att träffa på något "kakelfolk" i handlingarna efter detta.

Holmerud, Holmedal.

Gustaf Gröndahl föddes den 10 juni 1818 i Dalby socken, Värmlands län.

Fem år gammal flyttade han dock med familjen till Östmark och därifrån sex år senare vidare till Älgå.

Vid 1830-talets början kom Gustaf som lärling till kakelugnsmakare L P Holmqvist i Arvika köping. Efter att ha blivit gesäll begav han sig 1839 till Åmål för arbete hos en av denna stads kakelugnsmakare.

Där blev han sedan kvar fram till 1845 då han flyttade till Björkviken i Holmedals socken. Osäkert vad han som kakelugnsmakargesäll hade för arbete där, men möjligen inväntade han kommande års avskaffande av skråväsendet och den näringsfrihet som då inträdde, vilket innebar att bland annat hantverk som till exempel kruk- och kakelugnsmakeri fortsättningsvis även fick bedrivas på landsbygden.

Följande år, alltså 1846, kom även den nyblivna hustrun inflyttande från Åmål och samma år nedkom hon med makarnas förstfödde son.

Året därpå bosatte sig familjen i Holmerud, fortfarande i Holmedals socken. Antagligen hade där då ett boningshus samt verkstad blivit uppbyggda.

Barnaskaran utökades efterhand, och de fyra sönerna torde tidigt ha kommit att få hjälpa till med arbetet i verkstaden. Tre av dem kom, i varje fall tidvis, att arbeta där även i vuxen ålder.

I kommerskollegiums handlingar har det från och med 1870 gått att se Gröndahls verksamhet registrerad och under åren anges en till tre arbetare vara verksamma i rörelsen. Möjligen är det då sönerna som utgör arbetsstyrkan.

Två år efter hustruns frånfälle får kakelugnsmakare Gustaf Gröndahl den 1 november 1897 göra henne sällskap i graven. I efterföljande bouppteckning upptogs som tillgångar bland annat hemmanet Holmerud, diverse stengods, diverse kakelugnsmakareverktyg samt en lerkran.

Sonen **Johan Gustaf Gröndahl**, född den 15 juni 1850 i Holmedal, hade möjligen tagit över verkstaden innan fadern avled, men han fortsatte i varje fall som kruk- och kakelugnsmakare med verksamheten där. Eventuellt hade han en tid hjälp i arbetet av en svåger, vilken titulerades som lerarbetare.

Liksom sin far uppnådde även Johan Gustaf en förhållande vis hög ålder, och det skulle dröja till den 12 september 1934 innan han fick lämna jordelivet. Men då torde han ha sedan en tid tillbaka ha upphört med sin yrkesverksamhet.

I bouppteckningen antecknades som tillgångar bland annat diverse gamla stenkrukor samt en del kakel, formar och redskap för kakelugnsmakareyrket.

En kruka som förmodas vara av Gröndahls tillverkning finns i en ortsbos ägo och även en kakelugn av samma tillverkning finns bevarad i bygden. Önskemål om att få tillgång till en bild av dessa föremål har tyvärr inte mötts av något tillmötesgående från berörd person.

Johan Gustafs yngre bror Fredrik Gröndahl etablerade sig i Karlstad med egen rörelse för reparationer och uppsättning av kakelugnar.

Några lerkärl från olika delar av landet.

Ransäter. (Munkfors) **Oskarslunds kakelfabrik.**

Anders Oscar Högberg blev född den 19 juni 1840 i den värmländska socknen Köla.

I vuxen ålder arbetade han som bokhållare vid olika gods och bruk i Värmland innan han som sådan 1866 kom till Munkfors bruk i dåvarande Ransäters socken.

I samband med giftermål fyra år senare hade han fått titeln lanthandlare, och eventuellt hade han då startad egen handelsrörelse eller drev en sådan åt Bruket.

Fortfarande med titeln handlare flyttade han år 1881 tillsammans med hustrun och en redan då rätt så stor barnaskara till Hedås i samma socken.

Gissningsvis startades det upp en handelsrörelse även på den nya bostadsorten, men Högberg hade inte enbart sin affär i tankarna, för 1886 fick han patent på konstruktionen av en järnstol som han började en tillverkning av.

Om detta gick att läsa i Nya Wermlands-Tidning den 7 oktober 1886 under rubriken "Bref från Ransäter". Här följer en avskrift av vissa stycken ur denna artikel:

"Den är en folkets välgörare, som lyckats få två strån att växa på den punkt, der förut växte endast ett". Efter en lång text som hyllar och lovordar den inhemska företagsamheten i allmänhet, övergår det till en mer lokal hyllning enligt följande:

"I någon mån har detta åter inträffat i "vår lilla vrå i bergen" nämligen genom handlaren Oskar Högbergs på Oskarslunds patenterade uppfinning och genom hans anläggning af fabrik å en ny inhemsk industri för tillverkning af järnstolar, hvilka, såsom särdeles praktiska och billiga, böra hafva en god framtid för sig både inom och utom vårt land."

Sedan följer en beskrivning av dessa stolar och dess tillverkning innan artikeln avslutas med dessa rader:

"Utom omskrifna stolfabrik är på Oskarslund anlagd en annan fabrik för tillverkning af kakelugnar och allehanda lerkärl. Och dessutom är der ett tegelbruk inrättadt."

Kakelfabriken anges i Kommerskollegiums fabriksberättelser från 1885 då ha varit nyanlagd, och vidare i dessa handlingar skall det detta år ha varit två vid fabriken mantalsskrivna personer i arbete där. Vidare angavs vatten som drivkälla till fabriken maskiner.

1885 var också det år som kakelugnsmakaren Anders (Andreas) Andersson-Lundqvist anlände till Hedås och då troligtvis även blev ansvarig för produktionen vid fabriken, eller kanske verkstaden kan vara en mer rättvisande benämning.

Andreas Andersson **Lundqvist** såg dagens ljus för första gången den 7 oktober 1860 i Långvak, Arvika landsförsamling, och efter en tid som lärling hos Axel Pauli i Långvakshultet fortsatte hans lärlingstid 1881 hos kakelugnsmakare Anders Andersson i Arvika.

Fyra år senare kom han alltså till Oskarslunds kakelfabrik i Hedås och året därpå fick han hjälp i arbetet av gesällen Erik Mellqvist.

Lundqvist lämnade dock Hedås 1889 för att återvända till hemtrakterna, där han en tid arrenderade en krukmakarverkstad, innan han 1895 enligt husförhörslängden begav sig till Norge. Hans vidare öden är därefter okända.

Efter Lundqvists avflyttning tog Erik Mellqvist över som ansvarig för tillverkningen vid fabriken.

Erik Mellqvist föddes den 14 november 1836 i Arvika landsförsamling, där han även gjorde sin lärlingstid hos kakelugnsmakare Nils Nilsson vid Stortorpet i Långvak.

Som gesäll flyttade han 1860 till Karlstad, men tre år senare kom han som kakelugnsmakare till Sunne, där han blev kvar fram till 1878 då han återvände till Karlstad.

Till Oskar Högbergs kakelfabrik i Hedås kom han så tillsammans med hustru och barn år 1886, och där fick han efter Andreas Lundqvists avflyttning från orten tre år senare ta över efter denne.

Kommerskollegiums fabriksberättelser omtalar en verksamhet med två arbetare under perioden 1885 till och med 1890. Därefter är dessa handlingar inte längre tillgängliga.

Tillsammans med sin familj återvände Mellqvist 1893 till Arvika landsförsamling där han blev verksam som kakelugnsmakare under lång tid. Dock inte ända fram till sin död den 9 mars 1913.

Gissningsvis upphörde kruk- och kakeltillverkningen vid Oskarslund i samband med att Mellqvist flyttade därifrån, men en kort period vid slutet av 1894 var en kakelarbetare Pettersson kyrkobokförd på platsen. Möjligen bedrev denne då en viss tillverkning.

Även om verksamheten benämndes som Oskarslunds kakelfabrik, så är en personlig gissning den att den huvudsakliga tillverkningen utgjordes av lerkärl, det vill säga hushållsgods som krukor, fat, skålar och liknande.

En kort tid omkring år 1900 var kruk- och kakelugnsmakaren Sundqvist kyrkoskriven i Hedås, och gissningsvis arrenderade han då kortvarigt verkstaden.

Den före detta handlare Oskar Högberg lämnade Hedås 1902, och bosatte sig då tillsammans med sin familj på annan plats i församlingen där han avled den 9 november 1921.

På grund av skulder såldes lerkärlsfabriken på offentlig auktion år 1906 tillsammans med andra byggnader och mark.

Blomskogs församling

Här följer något angående en kakeltillverkning som det inte gått att få fram mer uppgifter om än något kortfattat genom en tidningsannons och en priskurant.

I Nya Wermlands-Tidningen gick det den 15 mars 1884 att läsa denna annons:

"En nykter kruk- och kakelugnsmakare, kompetent att på egen hand verkställa kruk- och kakelugnsarbeten, erhåller god anställning från 1 Maj med andel af förtjensten eller om han så önskar med andra betalningsvilkor. Vidare meddelas genom korrenspondens med undertecknad; dock bör ingen göra sig besvär, som ej kan förevisa goda rekommendationer.

Adr. A. Andersson, Ekenäs, Gustafsfors."

Eftersom And. Andersson kom att framställas en "Prislista å Gulglacerade kakelugnar" får man förmoda att det kom igång en tillverkning av kakel till kakelugnar hos honom.

Prislistan innehöll prisuppgifter på både flata samt runda kakelugnar och det i ett flertal olika storlekar. Dessutom kunde man välja mellan kakel som var brända en gång eller kakel som var brända två gånger. Det sistnämnda något dyrare. Ett exempel från denna prislista: Rund kakelugn med 28 tums diameter: *"Uti 8 fots höga rum 5 skift. Bränd en gång 18 kronor, bränd två gånger 21 kronor"*

Prislistan avslutas med dessa upplysningar:

"Ornamenterna äro sådana som vanligen begagnas till hvita kakelugnar.

Priserna äro per kontant, och lemnas kakelugnarne fritt ombord å fartyg å Sundsbyn om så önskas.

Sättning af kakelugnar verkställes efter begäran.

And. Andersson. Adr. Sundsbyn, Gustafsfors."

Ekenäs och Sundsbyn är två mindre orter i Värmlands sydvästra delar, alldeles vid gränsen till Dalsland och som numera ingår i Årjängs kommun.

I Blomskogs församlings kyrkoarkiv har det visserligen gått att träffa på personer med namnet Anders Andersson kyrkobokförda både i Ekenäs och i Sundsbyn, men däremot har inte någon kakelugnsmakare eller gesäll kunnat påträffas där. Inte heller någon annan person som kan tänkas ha varit involverad i denna kakeltillverkning.

Möjligen har verkstaden ägts av en person som själv inte deltog i arbetet där, utan detta utfördes av personer som tillfälligtvis vistades på orten. Detta är endast en spekulation, men tyvärr har det inte gått att få fram något ytterligare angående denna verksamhet.

Det har naturligtvis på ett flertal orter i länet funnits kakelugnsmakare som inte bedrivit någon tillverkning utan till stor del koncentrerat sig på uppsättning och reparationer av kakelugnar samt andra murningsarbeten. Namnger här några av dessa.

Årjäng (Silbodals församling)

Edvard Sigfrid Andersson kom till världen den 16 februari 1881 i den värmländska socknen Töcksmark (nuvarande Årjängs kommun).

Tjugo år gammal flyttade han till Oslo och när han återvände till föräldrahemmet sju år senare, alltså 1908, benämndes han som kakelugnsmakare, vilket torde betyda att han lärt sig yrket i Norge.

Redan året efter hemkomsten bosatte han sig i Årjäng i dåvarande Silbodals socken, och där ingick han samma år, alltså 1909, i äktenskap.

Andersson torde dock relativt tidigt ha slutat i yrket, eftersom han i 1940-års folkräkning titulerades som före detta kakelugnsmakare, och den 4 augusti följande år fick han även lämna jordelivet.

Karl Gustav Nilsson föddes den 10 oktober 1904 i By församling utanför Säffle som son till kakelugnsmakare Gustav Nilsson och dennes hustru.

Tre år gammal flyttade Karl tillsammans med föräldrar och syskon till dåvarande Arvika köping och där kom han sedan att vara bosatt under de följande tjugotvå åren.

År 1929 lämnade han dock Arvika för att flytta till Årjäng, och eftersom han titulerades som kakelugnsmakare så torde han gissningsvis ha lärt sig yrket av sin far.

Vid mitten av 1900-talet, när tiden för kakelugnen som huvudsaklig värmekälla för länge sedan var förbi, fick kakelugnsmakaren även ägna sig åt mureriarbeten.

Karl Nilsson avled den 26 april 1986.

Töcksmark

Karl Alfred Andersson var född den 19 mars 1873 i Elovshyttan, Töcksmarks socken.

I husförhörslängden har han gått att se som kakelugnsmakare från omkring år 1900, och han blev kvar som sådan i födelsebyn fram till en bit in på 1930-talet.

Han förvärvade då ett hemman i Ulvenäs i samma socken, och möjligen koncentrerade han sig därefter på att sköta detta.

Den före detta kakelugnsmakaren Karl Alfred Andersson avled den 17 oktober 1964.

Torsby (Fryksände församling)

Karl Fredrik Dahlberg blev född den 1 oktober 1853 i Solberga socken, Jönköpings län. Tjugo år gammal begav han sig till Mariannelund i samma län, för att där komma i arbete vid Ekesjö-Mariannelunds tändsticksfabrik. Två år senare, alltså 1875, flyttade han till Strängnäs för att även där arbeta vid en tändsticksfabrik.

Denna fabrik upphörde dock endast något år senare, och möjligen fick Dahlberg då börja arbeta hos någon av stadens kakelugnsmakare.

I varje fall benämndes han som kakelugnsarbetare när han 1878 kom till Norrtälje och denna stads kakelfabrik.

Redan följande år fortsatte han vidare till en kakelfabrik i Örebro innan han 1882 bosatte sig i Stockholm. Troligtvis arbetade han även där vid en kakelfabrik eftersom hans titel då var kakelformare.

Från och med 1892 fanns arbetsplatsen hos Anders Andersson i värmländska Sunne och där arbetade han som gesäll fram till 1902 då han begav sig några mil norrut efter sjön Fryken och etablerade sig som kakelugnsmakare i Torsby, i dåvarande Fryksände församling.

Hur länge han sedan var verksam i yrket är oklart, men vid sitt frånfälle den 7 augusti 1939 benämndes han som före detta kakelugnsmakare.

Det har funnits ytterligare personer i dåvarande Fryksände församling, som i varje fall under viss tid titulerats som kakelugnsmakare. Bland annat **Olof Valfrid Olsson**, vilken kom till världen den 6 oktober 1897 i Utterbyn några mil norr om Torsby.

Osäkert när Olsson blev kakelugnsmakare, men vid sin vigsel 1921 hade han fått den titeln. Något år därefter bosatte sig makarna i Önneby och efter ytterligare några år kom de att bli boende inne i Torsby dåvarande municipalsamhälle.

Vid 1930-talets senare del tycks Olsson, eller Berg som han även kallade sig, ha lämnat kakelugnsmakaryrket och i stället blivit åkerägare.

Karl Johan Viklund föddes den 15 december 1899 i Västanvik strax söder om centrala Torsby.

I husförhörslängden har han gått att se med titeln kakelugnsmakare från 1920-talets början. Året efter sitt giftermål 1928 bosatte sig makarna i Bergsäng, Torsby och där kom de sedan att bli bosatta under resten av sina liv.

Liksom många av sina kollegor som var verksamma fram till 1900-talets mitt fick även Viklund övergå till murerihantverket.

Ekshärad.

Per Jonsson var född den 8 april 1850 i Föskefors, Ekshäradsocknen, men efter en tid flyttade familjen till Solberg i samma socken.

Jonsson bildade 1871 egen familj och bosatte sig med den i Hornnäs, men återvände efter en tid till Solberg.

Han hade då fått titeln murmästare, och omkring tio år senare hade även benämningen kakelugnsmakare tillkommit.

Hur länge Per Jonsson var verksam inom sitt yrke är oklart, men kanske inte ända fram till sitt frånfälle den 21 april 1923.

Sonen **Petrus Jonsson**, född den 17 november 1875 i Solberg, blev liksom sin far både murare och kakelugnsmakare, men avled redan den 3 juni 1920.

Visnum-Kil

Adolf Leonard Andersson kom till världen den 4 april 1864 i Amnehärad, som vid den tiden ingick i dåvarande Skaraborgs län.

Eftersom fadern var kakelugnsmakare torde han ha lärt sig yrket av denne, och när Adolf Leonard 1908 korsade gränsen till närliggande Värmland för att bosätta sig i Åserud hade även han fått denna titel.

Han kom sedan att vara verksam som kakelugnsmakare på denna ort fram till sin död den 14 januari 1921.

Hammarö

Gustav Adolf Johansson föddes den 19 juni 1863 i Karlstad som son till en av stadens kakelugnsmakare och dennes hustru.

Som kakelarbetare ingick han 1885 i äktenskap och var sedan verksam i hemorten fram till 1892, då han tillsammans med hustru och barn flyttade till Arvika.

Fyra år senare återvände de emellertid till Karlstad.

Efter att ha blivit änkeman 1917 flyttade Johansson som kakelugnsmakare följande år tillsammans med sina barn till Hovlanda i Hammarö församling, strax utanför Karlstad.

Två år senare blev det nytt äktenskap samt bosättning i tätorten Skoghäll.

Kakelugnsmakare Gustav Adolf Johansson fick dock lämna jordelivet den 19 juni 1937.

By-Säffle

August Andersson kom till världen den 26 december 1857 i Stora Mellby socken i dåvarande Älvsborgs län och förmodligen fick han tidigt börja arbeta vid Björnbergs kruk- och kakelugnsmakarverkstad som fanns belägen i grannskapet.

Efter att en av bröderna Björnberg, Adolf Simon, flyttat till Dals-Ed och där startat upp en verkstad följde August 1885 efter och arbetade där som gesäll.

Tre år senare flyttade Björnberg till Trollhättan där hans bror drev en tämligen stor kakelfabrik och gesällen flyttade med även dit.

Där fick August Andersson arbete vid Axel Rudolf Björnbergs kakelfabrik och tämligen omgående ingick han i äktenskap varefter sonen Fritz Hilding föddes 1890.

Tre år senare flyttade August som kakelugnsmakare tillsammans med sin familj till Säffle, som vid den tiden ingick i By församling.

Till handelsregistret anmäldes samma år, att *"August Andersson ämnar i Seffle köping idka försäljning af kakel och andra till kakelugnsmakaryrket hörande varor under firma A. Andersson."*

Den 20 september detta år, alltså 1893, var denna annons införd i Karlstads-Tidning: *"Undertecknad, boende i Säffle samhälle, får härmed vördsamt tillkännagiva det jag tillhandahåller Kakelugnar, tillverkade af Upsala lera, hvitglacerade såväl som målade, och ombesörjer uppsättningar samt reparationer af gamla. A. Andersson, Kakelugnsmakare."*

Enligt annonser i lokaltidningarna under de följande tio åren tillhandahöll Andersson, förutom kakelugnsmakeriarbeten, även stenkärl som till exempel krukor, blomkrukor och fat till försäljning.

Under några år vid 1900-talets början hade kakelugnsmakare Andersson en lärling, och detta genom Gustaf Nilsson. Mer om honom senare.

Förmodligen fick även sonen Fritz Hilding lära sig yrket av fadern, i varje fall kom också han att tituleras som kakelugnsmakare några år in på 1900-talet.

August Andersson avled den 27 februari 1922.

Sonen Fritz **Hilding Andersson**, född den 17 december 1890 i Trollhättan, kom som nämnts även han att ägna sig åt kakelugnsmakaryrket, och torde ha fått sin utbildning hos fadern, samt tog gissningsvis också över dennes verksamhet. I varje fall skall han enligt 1940-års folkräkning vid den tiden ha drivit egen rörelse som kakelugnsmakare.

Hilding Andersson avled dock den 7 februari 1958.

Gustaf Nilsson var född den 12 augusti 1883 i Kroksta (Krokstad) strax intill Säffle.

Vid 1900-talets början flyttade han in till tätorten för att komma i lära hos August Andersson, men som nygift kakelugnsmakare bosatte han sig 1904 med hustrun på en annan plats strax utanför Säffle köping, nämligen Sundsberg.

Tre år senare blev det en flytt till Arvika, där han drev egen kakelugnsmakarrörelse under lång tid.

Gustaf Nilsson avled den 12 maj 1956.

Trots att det helt säkert har funnits ytterligare ett flertal personer i Värmlands län, vilka som kakelugnsmakare har bedrivit sitt yrke genom reparationer och uppsättningar av kakelugnar, får detta utgöra slutet på denna dokumentation över Värmlands läns kruk- och kakelugnsmakare.